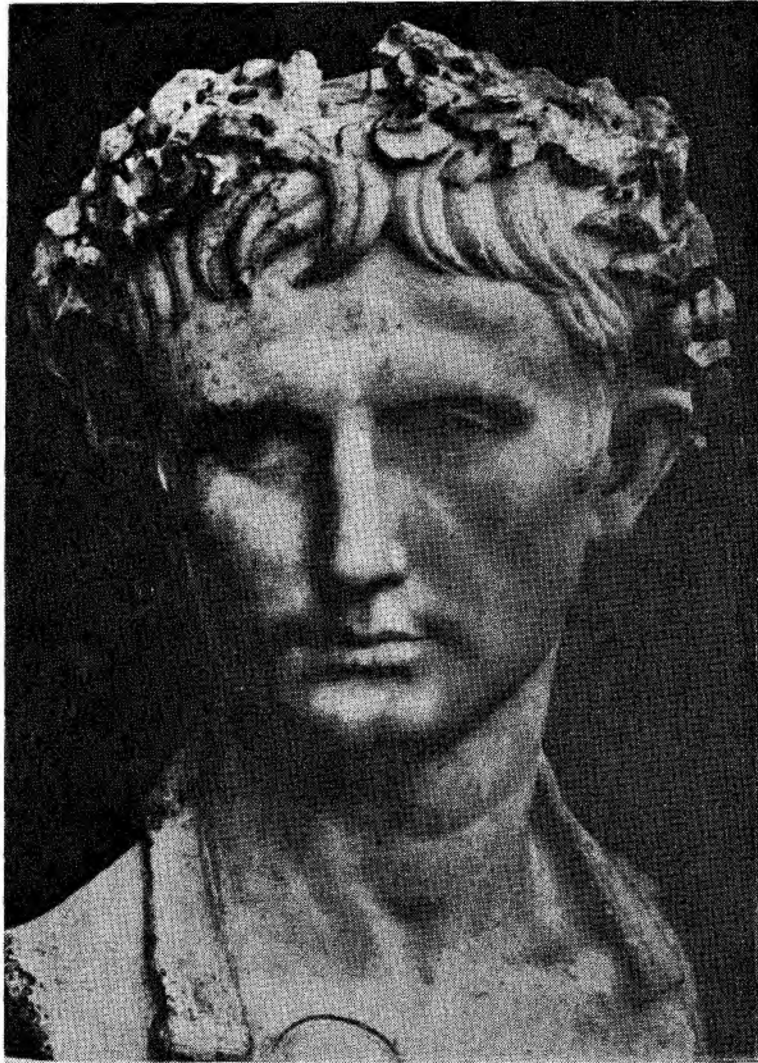
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No. 2052

ROMA İMPARATORLUK TARİHİ

(M.Ö. 27 - M.S. 192)

Prof. Dr. Oktay Akşit

İstanbul
1976

Augustus

Dizgi, Tertip, Baskı ve Cilt
Edebiyat Fakültesi Matbaası

İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ 9

BİBLİOGRAFYA 11

I. BÖLÜM

JULİUS - CLAUDIUS'LAR SÜLÂLESİ

I. KISIM : *AUGUSTUS*

1. OCTAVİANUS'UN YÜKSELİŞİ 29
2. OCTAVİANUS'A AUGUSTUS ADI VERİLİŞİ VE PRİNCİPATUS 38
3. DIŞ İLİŞKİLER 41
4. EYALETLER VE İDARE ŞEKLİ 50
5. SENATO (SENATUS) 52
6. ATLILAR (EQUİTES) 52
7. HALK (POPULUS) 53
8. ORDU (EXERCİTUS) 54
9. DİNDE REFORM VE İMPARATORLUK KÜLTÜ 55
10. AHLÂKÎ KANUNLAR VE AUGUSTUS 56
11. EDEBİYAT VE SAN'AT 57
12. TAHT MESELESİ 60
13. AUGUSTUS'UN ÖLÜMÜ 64

II. KISIM : *TİBERİUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI 67
2. TİBERİUS VE HALEFLERİ 68
3. RHEİN'DA VE ILLYRİCUM'DA AYAKLANMALAR 69

4. GERMANİCUS'UN HAREKETLERİ 69
5. GERMANİCUS DOĞU'DA 71
6. AFRİCA, THRACİA VE GALLİA'DA OLAYLAR 73
7. SEİANUS MESELESİ 74
8. TİBERİUS'UN SON YILLARI 77

III. KISIM : *GAİUS (CALİGULA)*

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR 79
2. GAİUS VE YAHUDİLER 83
3. AFRİCA VE GERMANİA 85
4. GAİUS'UN ÖLÜMÜ 86

IV. KISIM : *CLAUDİUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI 87
2. CLAUDİUS'UN DIŞ POLİTİKASI VE EYALETLER 89
3. DİĞER DIŞ İLİŞKİLER 92
4. CLAUDİUS'UN İÇ İDARESİ 96
5. CLAUDİUS'UN SON GÜNLERİ 99

V. KISIM : *NERO*

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR 105
2. AGRİPPİNA VE OCTAVİA'NIN ÖLÜMLERİ 107
3. DIŞ OLAYLAR 109
4. ROMA'NIN YANIŞI 114
5. PİSO'NUN SUİKASTİ 116
6. NERO YUNANİSTAN'DA 118
7. NERO'NUN SONU 119

II. BÖLÜM

DÖRT İMPARATORLAR YILI

I. KISIM : *GALBA* 123
II. KISIM : *OTHO* 127
III. KISIM : *VİTELLİUS* 131

III. BÖLÜM

FLAVİUS'LAR SÜLÂLESİ

I. KISIM : *VESPASİANUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI 139
2. ROMA'NIN KUZEY SINIRLARI VE BÜYÜK İSYAN 141
3. BRİTANNİA 144
4. TUNA HUDUDUNDA KARIŞIKLIK 144
5. JERUSALEM'İN (KUDÜS'ÜN) ZAPTI 145
6. DOĞU HUDUTLARININ DÜZENLENMESI 145
7. GERMANİA 146
8. PARTHİA 146
9. VESPASİANUS ROMA'DA 147
10. VESPASİANUS'A SUİKASTLER 151
11. VESPASİANUS'UN ÖLÜMÜ 152

II. KISIM : *TİTUS* 153

III. KISIM : *DOMİTİANUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR 159
2. DIŞ OLAYLAR 160
3. SATURNİNUS'UN İSYANI 164
4. DOMİTİANUS'UN SON YILLARI 165
5. İDARÎ-MALÎ DURUM VE YAPILAR 169

IV. BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN GENİŞLEMESİ

I. KISIM : *NERVA* 175

II. KISIM : *TRAİANUS*

1. TRAİANUS TEK BAŞINA 179
2. DAC SAVAŞLARI 181
3. ARABİA PETRAE ROMA EYALETİ 184
4. TRAİANUS DOĞU'DA 185
5. TRAİANUS'UN ÖLÜMÜ 190

III. KISIM : *HADRİANUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI 193
2. DOĞU'DAKİ DÜZENLEMELER 195
3. TUNA BÖLGESİNDEKİ DÜZENLEMELER 197
4. HADRİANUS ROMA'DA 197
5. HADRİANUS'UN GEZİLERİ 199
6. YAHUDİLERİN İSYANI 204
7. HADRİANUS'UN SON YILLARI 204

8. İDARÎ DEĞİŞİKLİKLER 206
9. YAPILAR 207

V. BÖLÜM

ANTONİNUS'LAR SÜLÂLESİ

I. KISIM : *ANTONİNUS PİUS*

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR 211
2. DIŞ OLAYLAR 213
3. ANTONİNUS PİUS, KÜLTÜR VE YAPILAR 217
4. ANTONİNUS'UN ÖLÜMÜ 218

II. KISIM : *MARCUS AURELİUS*

1. TAHTA GEÇİŞİ VE İLK YILLAR 221
2. DIŞ OLAYLAR 226
3. MARCUS ROMA'DA 235
4. MARCUS AURELİUS'UN ÖLÜMÜ 236
5. MARCUS AURELİUS VE İDARÎ TEŞKİLÂT 237

III. KISIM : *COMMODUS*

1. COMMODUS TEK BAŞINA İMPARATOR 239
2. COMMODUS'UN BUHRANLI YILLARI 242
3. COMMODUS'UN ÖLÜMÜ 245

IV. KISIM : *M.S. I. VE II. ASIRDA DEĞİŞME VE GELİŞMELER*

1. SENATO (SENATUS) VE PRİNCEPS 247
2. ATLI SINIFI (EQUİTES) 248
3. ORDU (EXERCİTUS) 249
4. EKONOMİK DURUM 250
5. EDEBİYAT VE SAN'AT 252

KRONOLOJİ CETVELİ 260

INDEX 263

ÖNSÖZ

Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.
VERGİLİUS

Roma Tarihinde «İmparatorluk» veya «Principat» *(Principatus)* diye adlandırılan devir, Augustus'la başlamakta ve Diocletianus'a kadar devam ederek, onunla «Dominat»a *(Dominatus)* geçilmektedir. Augustus'a verilen *Princeps* ünvanından adını alan Principat *(Principatus)* devrinin ikinci yarısı olan M.S. 193-395 yılları, 1970 yılında Edebiyat Fakültesi Yayınları içinde «Roma İmparatorluk Tarihi - (M.S. 193-395)» adı altında yayınlanmıştı. Bu kere ele alınan M.Ö. 27 - M.S. 192 yılları ile Roma İmparatorluk tarihi tamamlanmış olmaktadır. Bu devir, Roma'nın bir dünya imparatorluğu haline gelmesine, bütün Akdeniz havzasının Roma egemenliğine girmesine tanık olmuştur. Roma bu yıllarda bütün sosyal ve ekonomik kuruluşlarında değişmelere uğramış, politik alandaki başarılara, san'at ve edebiyatta anıtsal eserler eklenmiştir. Bundan dolayı, bu devir Roma tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Roma Tarihinin bu bölümü de dilimizde ilk defa yayınlanmaktadır. Bu sebeple, Türk okuyucusuna ve özellikle öğrencisine faydalı olabileceği umudu yazarın tek amacıdır.

Dr. *Oktay Akşit*

BİBLİOGRAFYA

I. ANTİK ESERLER

(Yazıtlar, Yasal ve Edebî Eserler)

AELİANUS, *Variae historiae et Historia animalium,* ed. Hercher, (Teubner), Leipzig, 1864, 1867.

APPİANUS, *Historia Romana,* ed. L. Mendelssohn, Lipsiae, 1905.

ATHENAEUS, *Dipnosophistarum libri xv,* ed. G. Kaibel, Lipsiae, 1887.

AURELİUS VİCTOR, *Epitome de Caesaribus,* ed. F. Pichlmayr, Leipzig, 1911.

C.J. CAESAR, *Commentarii.,* ed. R. Du Pontet., Oxonii, 1900.

CASSİUS DİO COCCEİANUS, *Historiarum Romanorum quae supersunt.,* ed. U.P. Boissevain, Berolini, 1898.

M.T. CİCERO, *Scripta quae manserunt omnia,* ed. O. Plasberg, Lipsiae, 1923.

CORPUS İNSCRİPTİONUM LATİNARUM, Berlin, 1893-1902.

Corpus legum ab imperatoribus Romanis ante Justinianum latarum, von G. Hacnel, Leipzig, 1857.

CORPUS IURİS CİVİLİS, Berlin, I. Cilt, *Institutiones,* ed. P. Krueger; *Digesta,* ed. Th. Mommsen, 1922; II. Cilt, Codex *Iustinianus,* ed. P. Krueger, 1915.

DEXİPPUS, *Historiarum fragmenta,* ed. L. Dindorf (*Historici Graeci Minores*), Leipzig, 1870.

DİONYSİUS HALİCARNASENSİS, *Antiquitatum Romanorum quae supersunt,* ed. C. Jacoby, Lipsiae, Cilt I, 1885; Cilt II, 1888, Cilt III, 1891; Cilt IV, 1905.

DİODORUS SİCULUS, *Bibliotheca Historica,* ed. F. Vogel, Leipzig, I. Cilt, 1888; II. Cilt, 1890; III. Cilt, 1893; ed. C.T. Fischer, IV. Cilt, 1906; V. Cilt, 1906.

EUSEBİUS, *Historia Ecclesiastica,* ed. E. Schwartz, 3 Cilt, Leipzig, 1903-1909.

EUSEBİUS, *Opera.,* ed. G. Dindorf, 5 Cilt, Leipzig, 1859-1862.

EUTROPİUS, *Breviarium ab urbe condita,* ed. F. Ruehl, Leipzig, 1887.

Fragmenta Historicorum Graecorum, C. Müller, Paris, 1841-1870.

FRONTİNUS, *De aquaeductibus,* ed. F. Bücheler. Lipsiae, 1887.

GAİUS, *İnstitutiones,* terc. E. Poste, Oxford, 1904.

A. GELLİUS, *Noctium Atticarum libri,* XX, ed. C. Hosius, 2 cilt, Lipsiae, 1903.

HERODİANUS, *Historiae ab excessu divi Marci,* ed. L. Mendelssohn, Leipzig, 1883.

HİSTORİAE AUGUSTAE SCRİPTORES, ed. ve terc. David Magie (Loeb), 3 cilt, 1922-1932.

INSCRİPTİONES LATİNAE SELECTAE, ed. Dessau, Berlin, 1892-1916.

JOSEPHUS, *Bellum Judaicum,* ed. S.A. Naber, Berlin, 1877.

JULİANUS, *Opera,* ed. C.F. Herttein, Leipzig, 1875-6.

JUSTİNUS, *Historiae,* ed. J.C. Th. Otto, Jena, 1842.

LACTANTİUS, *De mortibus persecutorum,* ed. J. Pesenti, Turin, 1923.

T. LİVİUS, *Ab urbe condita,* ed. R.S. Conway ve C.F. Walters, Oxonii, 1919.

T. LİVİUS, *Periochae omnium librorum, fragmenta, Oxyrhynchi reperta, Iulii Obsequentis prodigiorum liber,* ed. P. Rossbach, Lipsiae, 1910.

The Monumentum Ancyranum, ed. E.G. Hardy, Oxford, 1923.

C. NEPOS, *De viris illustribus,* Leipzig, 1871.

OROSİUS, *Historiae adversos paganos,* C. Zangemeister, Leipzig, 1887.

PAUSANİAS, *Descriptio Graeciae,* ed. L. Dindorf, Paris, 1854.

PETRONİUS, *Cena Trimalchonis,* 4. Baskı, Heidelberg, 1954.

PHİLOSTRATUS, *De Tyanensi Apollonio libri,* ed. Conybeare, Lipsiae, 1887.

C. PLİNİUS SECUNDUS, *Naturalis Historiae libri* XXXVII, ed. C. Mayhoff., Lipsiae, Cilt I, 1906; Cilt II, 1909; Cilt III, 1892; Cilt IV, 1897; Cilt V, 1897.

PLİNİUS (Minor)., *Epistulae,* Leipzig, 1933.

PLUTARCHUS, *Vitae Parallelae,* ed. H.E. Butler ve E.A. Barber, Oxford, 1933.

POLYAENUS, *Strategemata,* ed. J. Mellar, Stuttgart, 1855.

POLYBİUS, *Historiae,* ed. L. Dindorf, Lipsiae, I. Cilt, 1882; II. Cilt, 1889; III. Cilt, 1893; IV. Cilt, 1904; V. Cilt, 1904.

RES GESTAE DİVİ AUGUSTİ, ed. Th. Mommsen, Berlin, 1883.

QUİNTİLİANUS, *Institutionis Oratoriae Libri* XII, ed. L. Radermacher, Lipsiae, 1907.

SENECA, *De Beneficiis libri VII, De Clementia libri* II, ed. C. Hosius, Lipsiae, 1914.

SALLUSTİUS, *Catilina, Iugurtha, Fragmenta ampliora,* 2. Baskı, Leipzig, 1955.

STRABO, *Geographika,* ed. A. Meineke, Berlin, 1853-1909.

STRABO, ῾ιστορικῶν ὑπομνημάτων (Frag. P. Otto), Leipzig, 1889.

SUETONİUS, *De Vita Caesarum libri* VIII, ed. M. Ihm., Lipsiae, 1907.

TACİTUS, *Annalium ab excessu divi Augusti libri,* ed. C.D. Fisher, Oxonii, 1906.

TACİTUS, *Historiarum libri,* ed. C.D. Fisher, London, 1952.

VALERİUS MAXİMUS, *Factorum et Dictorum Memorabilium libri novem,* ed. C. Kempf., Lipsiae, 1888.

VELLEİUS PATERCULUS, *Historia Romana,* ed. C. Halm, Leipzig, 1876.

P. VERGİLİUS MARO, *Opera,* ed. F.A. Hirtzel, Oxonii, 1900.

ZONARAS, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae,* ed. Büther-Wobst, Bonn, 1896.

ZOSİMUS, *Historia Nova,* ed. L. Mendelssohn, Leipzig, 1887.

II. YENİ ESERLER

1. GENEL TARİH ESERLERİ

Albertini, E., *L'Empire romain,* Paris, 1929.

Altheim, F., *Niedergang der alten Welt,* Frankfurt a.M., 1952.

Barbagallo C., *Roma Antica, II. L'Impero romano,* Turin, 1932.

Baring - Gould, G., *The tragedy of the Caesars,* London, 1892.

Bloch, G., *L'Empire romain,* Paris, 1922.

Boak, A.E.R., *A History of Rome to A.D. 565,* 2. Baskı, New York, 1929.

Bury, J.B., *A History of the Roman Empire from its Foundation to the death of Marcus Aurelius* (27 B.C. - A.D. 180), 6. Baskı, London, 1913.

The Cambridge *Ancient History,* S.A. Cook, F.E. Adcock, M.P. *Charlesworth,* Cambridge, Cilt, X, 1952; XI, 1936; XII, 1939.

Cary, M., *A History of Rome,* London, 1951.

Chapot, V., *Le Monde romain,* Paris, 1927.

Dessau, H., *Geschichte der römischen Kaiserzeit,* Berlin, I. Cilt, 1924; 2. Cilt, 1, 1926; 2. Cilt, 2, 1930.

von Domaszewski, A., *Geschichte der römischen Kaiser,* 2 Cilt, 3. Baskı, Leipzig, 1922.

Ferrero, G., *The Greatness and Decline of Rome,* 3-5. Ciltler, terc., H.J. Chaytor, London, 3. Cilt, 1908, 4. Cilt, 1908; 5. Cilt, 1909.

Frank, T., *A History of Rome,* 2. Baskı, Baltimore, 1927.

Frank, T., *An Economic History of Rome,* 2. Baskı, Baltimore, 1927.

Gibbon, E., *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire,* 6 Cilt, London, 1954.

Glotz, G., *Histoire Générale, Histoire romaine* II-IV, Paris, 1933-47*.

Grant, M., *From Imperium to Auctoritas,* 1946.

Hammond, M., *The Augustan Principate,* Harvard University Press, 1933.

Jones, H.S., *Companion to Roman History,* Oxford, 1912.

Jones, H.S., *The Roman Empire,* B.C. 29-A.D. 476. 3. Baskı, London, 1916.

Kahrstedt, U., *Geschichte des griechisch-römischen Altertums,* München, 1952.

Kornemann, E., *Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum,* Leipzig-Berlin, 1930.

Kornemann, E., ve Vogt, J., *Römische Geschichte, Einleitung in die Altertumswissenschaft,* 3. Baskı, III, 2, Leipzig-Berlin, 1933.

Lissner, I., *Die Cäsaren,* Freiburg i. Br., 1956.

Marsh, F.B., *The Founding of the Roman Empire,* 2. Baskı Oxford, 1927.

Miller, S.N., *The Roman Empire in the first three centuries. European Civilisation: its origin and development* (ed. E. Eyre), II. London, 1935.

Mommsen, Th., *The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian.* (İngilizce çeviri : W.P. Dickson, 1886, düzeltmelerle tekrar basımı 1909), London, 1909.

Niese, B., *Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde,* 5. Baskı (Müller'in Handbuch der klassichen Altertumswissenschaft serisi, III. Cilt, 5. Baskı), Munich, 1923.

Nilsson, M.P., *Imperial Rome,* (terc. G.C. Richards), London, 1926.

Parker, H.M.D., *A History of the Roman world from* A.D. 138 to 337, London, 1966.

Pelham, H.F., *Essays on Roman History,* Oxford, 1911.

Premerstein, A., *Vom Werden und Wesen des Prinzipats,* München, 1927.

Rosenberg, A., *Einleitung und Quellenkunde zur römischen Geschichte,* Berlin, 1921.

Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire,* 2. Baskı, Oxford, 1926. Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich, Leipzig, 1930. Storia economica e sociale dell'impero Romano, Florence, 1933.

Rostovtzeff M., *A History of the Ancient World,* 2. Cilt, Rome., Oxford, 1927.

Salmon, E.T., *A history of the Roman world from* 30 B.C. to A.D. 138, London, 1944.

Schiller, H., *Geschichte der römischen Kaiserzeit,* Gotha, Cilt I, 1 ve 2, 1883; Cilt II, 1887.

Seeck, O., *Geschichte des Untergangs der antiken Welt,* 6 Cilt, Berlin, 1920-1.

Stevenson, G.H., *The Roman Empire,* London, 1930.

Taeger, F., *Das Altertum,* 5. Baskı, Stuttgart, 1953.

Vogt, J., *Römische Geschichte,* Freiburg i. Br., 1932; 2. Baskı, 1951.

Volkmann, H., *Kleopatra,* München, 1953.

Wells, J. ve Barrow, R.H., *A short History of the Roman Empire to the death of Marcus Aureluis,* 3. Baskı, London, 1941.

2. İDARÎ TEŞKİLÂT VE KURULUŞ

Abbott, F.F., ve Johnson, A.C., *Municipal Administration in the Roman Empire,* Princeton, 1926.

Abele, T.A., *Der Senat unter Augustus,* Paderborn, 1907.

Brassloff, S., *Staat und Gesellschaft in der römischen Kaiserzeit,* Vienna-Leipzig, 1933.

Bruns, C.G., *Fontes Juris Romani,* 7. Baskı, Strassburg, 1908.

Crook, J., *Consilium Principis,* Cambridge, 1955.

Fischer, F., *Senatus Romanus qui fuerit Augusti temporibus,* Göttingen-Berlin, 1908.

Gagé, J., *Les classes soliales dans l'Empire romain,* Paris, 1964.

Gelzer, M., *Caesar und Augustus in Meister der Politik,* 2. Baskı, Stuttgart, 1923.

Greenidge, A.H.J., *Roman Public Life,* London, 1901.

Guiraud, P., *Les Assemblées provinciales,* Paris, 1887.

Hammond, M., *The Augustan Principate,* Harvard University Press, 1933.

Hardy, E.G., *Imperium Consulare or Proconsulare,* 2. Baskı, London, 1910.

Herzog, E., *Geschichte und System der römischen Staatverfassung,* II. Cilt, Leipzig, 1891.

Hirschfeld, O., *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian,* 2. Baskı, Berlin, 1905.

Jolowicz, H.F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law,* Cambridge, 1932.

Kaser, M., *Das Römische Privatrecht,* I-II, München, 1955-59.

Karnemann, E., *Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum,* Leipzig-Berlin, 1930.

Kromayer, J., *Die rechtliche Begründung des Principats,* Marburg, 1888.

Lambrechts, P., *La composition du sénat romain* (117-192), Antwerp, 1936.

Liebenam, W., *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche,* Leipzig, 1900.

Marquardt, J., *Römische Staatsverwaltung,* 2. Baskı, Leipzig, 1884.

Marsh, F.B., *The Founding of Roman Empire,* 2. Baskı, Oxford, 1927.

Mattingly, H., *Roman Imperial Civilisation,* London, 1959.

Mattingly, H., *The Imperial Civil Service of Rome,* London, 1910.

Mc Fayden, D., *The history of the title Imperator under the Roman Empire,* Chicago, 1920.

Mommsen, Th., *Römisches Staatsrecht,* Leipzig, I. Cilt (3. Baskı), 1887; II. Cilt, 1 (3. Baskı) 1887; II. Cilt, 2 (3. Baskı), 1887; III. Cilt, 1, 1887; III. Cilt, 2, 1888.

Münzer, D., *Die Entstehung des römischen Prinzipats. Ein Beispiel des Wandels von Staatsformen,* Münster, 1927.

Pauly-Wissowa-Kroll, *Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft,* (Çeşitli makaleler), Stutgart, 1894'ten itibaren.

Pelham, H.F., *The «imperium» of Augustus and his successors,* Oxford, 1911.

Reid, J.S., *The Municipalities of the Roman Empire,* Cambridge, 1913.

Schulz, F., *Prinzipien des römischen Rechts,* Munich-Leipzig, 1934.

Schulz, F., *Vom Prinzipat zum Dominat,* Paderborn, 1919.

Schulz, F., *Gerchichte der römischen Rechtwissenschaft,* Weimar, 1961.

Sherwin-White, A.N., *The Roman Citizenship,* Oxford, 1939.

Starr, Ch. C., *Civilisation and the Caesars,* New York, 1954.

Walser, G. ve Pekáry, Th., *Die Krise des römischen Reiches,* Berlin, 1962.

Wenger, L., *Die Quellen des römischen Rechts,* Wien, 1953.

3. EYALETLER

Arnold, W.T., *Studiès in Roman İmperialism,* Manchester, 1906.

Arnold, W.T., *The Roman System of Provincial Goverment to the Accession of Constantine the Great,* Oxford, 1906.

Arnold, W.T., *Roman Provincial Administration,* Oxford, 1914.

Broughton, T.R.S., *The Romanization, of Africa Proconsularis,* Baltimore, 1929.

Bouchier, E.S., *Spain Under the Roman Empire,* London, 1914.

Bouchier, E.S., *Syria as a Roman Province,* London, 1917.

Hirschfeld, O., *Die kaiserlichen Verwaltungs beamten bis auf Diocletian,* 2. Baskı, Berlin, 1905.

Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor,* Princeton, 1950.

Mattingly, H., *The Imperial Civil Service of Rome,* Cambridge, 1910.

Mommsen, Th., *The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian,* London, 1909.

Rodenwaldt, G., *Kunst um Augustus,* Berlin, 1942.

Stout, S.E., *The governors of Moesia, Diss.* Princeton, 1911.

Swoboda, E., *Octavian und Illyricum,* Vienna, 1932.

Zippel, G., *Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus,* Leipzig, 1877.

4. *ASKERÎ TEŞKILÂT*

Cagnat, R., *L'Armée romaine d'Afrique,* 2. Baskı, Paris, 1913.

Chapot, V., *La flotte de Misène,* Paris, 1896.

Cheesman, G.L., *The Auxilia of the Roman Imperial Army,* Oxford, 1914.

Kromayer, J., ve Veith, G., *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer,* Munich, 1928.

Lammert, F., *Die römische Taktik zu Beginn der Kaizerzeit und die Geschichtschreibung,* Leipzig, 1931.

Parker, H.M.D., *The Roman Legions,* Oxford, 1928.

5. *EKONOMİ VE NÜMİZMATİK*

Babelon, E., *Description historique et chronologique des monnaies de République romaine,* Paris, 1885-86.

Bernhart, M., *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit,* Halle, 1926.

Charlesworth, M.P., *Trade Routes and Commerce of the Roman Empire,* 2. Baskı, Cambridge, 1926.

Cohen, H., *Description historique des Monnaies frappées sons l'Empire romain,* Paris, 1880.

Cohen, H., *Médailles Impériales,* 2. Baskı, Leipzig, 1930.

Duff, A.M., *Freedmen in the early Roman empire,* Oxford, 1928.

Frank, T., *An Economic history of Rome,* 2. Baskı, Baltimore, 1927.

Grueber, H.A., *Coins of the Roman Republic in the British Museum,* London, 1910.

Hill, G.F., *Historical Roman Caius,* London, 1909.

Loane, J.H., *Industry and Commerce of the city of Rome,* Baltimore, 1938.

Mattingly, H., *Roman Coins,* London, 1928.

Mattingly, H., ve Sydenham, E.A., *The Roman İmperial Coinage,* London, 1923.

Rostovtzett, M., *Geselschaft und Wirtschaft im Römischen Kaiserreich,* 2 Cilt, Leipzig, 1929.

Sydenham, E.A., *The Coinage of Nero,* London, 1920.

Toutain, J., *L'économie antique,* Paris, 1927.

Willers, H., *Geschichte der römischen Kupfer prägung,* Leipzig-Berlin, 1909.

6. ARKEOLOJİ VE SAN'AT

Blümel, C., *Römische Bildnisse,* Berlin, 1933.

Hardy, E.G., *The Monumentum Ancyranum,* Oxford, 1923.

Holmes, T. Rice., *The Architect of the Roman Empire,* Oxford, 1928.

Lawrence, A.W., *Classical Sculpture,* London, 1929.

Kornemann, E., *Mausoleum und Tatenbericht des Augustus,* Leipzig-Berlin, 1921.

Rodenwaldt, G., *Die Kunst der Antike (Hellas ve Roma),* III, Berlin, 1927.

Strong, E., *Roman Sculpture from Augustus to Constantine*, London, 1907.

Strong, E., *Art in Ancient Rome*, 2. Baskı, London, 1929.

Walters, H.B., *The Art of the Romans*, London, 1911.

West, R., *Römische Porträt-Plastik*, I. Cilt, Munich, 1933.

Wickhoff, F., *Roman Art (terc. E. Strong)*, London, 1900.

7. DİN VE FELSEFE

Altheim, Fr., *Römische Religionsgeschichte, III. Die Kaiserzeit*, Berlin-Leipzig, 1933.

Bayet, J., *Histoire politique et psychologique de la religion romaine*, Paris, 1957.

Duchesne, L., *The Early History of the Church*, (İng. çev. C. Jenkins), London, 1924.

Glover, R.T., *The Conflict of Religions in the Early Roman Empire*, London, 1918.

Hardy, E.G., *Christianity and the Roman Goverment*, London, 1894.

Henize, R., *Die Augusteische Kultur*, 2. Baskı, Leipzig-Berlin, 1933.

Latte, K., *Römische Religiongeschichte*, München, 1960.

Neumann, K.J., *Der römische Staat und die allgemeine Kirche*, Leipzig, 1890.

Rostovtzeff, M., *Mystic Italy*, New York, 1927.

Schoenaich, G., *Die neronische Christenverfolgung*, Breslau, 1911.

Taylor, L.R., *The Divinity of the Roman Emperor*, Middletown, 1931.

Toutain, J., *Les cultes païens l'empire romain*, I, Paris, 1907.

Weber, W., *Der Prophet und sein Gott*, Leipzig, 1925.

Weber, W., *Römische Kaisergeschichte und Kirchengeschichte*, Stuttgart, 1929.

8. İMPARATOR MONOGRAFLARI

Abraham, F., *Tiberius und Sejan*, Berlin, 1888.

Baker, G.P., *Tiberius Caesar*, London, 1929.

Balsdon, J.P.V.D., *The Emperor Gaius (Caligula)*, London, 1934.

Beesly, E.S., *Catiline, Clodius, and Tiberius*, London, 1878.

Bersanetti, G.M., *Vespasiano*, Roma, 1941.

Double, L., *L'emperéur Claude*, Paris, 1876.

Ehrenberg, V., ve Jones, A.H.M., *Documents illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*, Oxford, 1949.

Gardthausen, V., *Augustus und seine Zeif*, Leipzig, I. Bölüm: 1. Cilt, 1891; 2. Cilt, 1896; 3. Cilt, 1904. II. Bölüm: 1. yarı-cilt, 1891; 2. yarı-cilt, 1896; 3. cilt, 1904.

Garzetti, A., *Nerva*, Roma, 1950.

Graf, H., *Kaiser Vespasian*, Stuttgart, 1937.

Gsell, S., *Essai sur le règne de l'empereur Domitien*, Paris, 1894.

Henderson, B.W., *The Life and Principate of the Emperor Nero*, London, 1903.

Henderson, B.W., *The Life and Principate of the Emperor Hadrian*, London, 1923.

Henderson, B.W., *Five Roman Emperors (Vespasianus'tan Traianus'a)*, London, 1927.

Homo, L., *Vespasien, l'empereur du bons sens,* Paris, 1949.

Höhn, K., *Augustus und seine Zeit,* Wien, 1953.

İhne, W., *Zur Ehrenrettung des Kaisers Tiberius,* Strassburg, 1892.

Klinger, F., *Die Geschichte des Kaisers Otho bei Tacitus, Leipzig,* 1940.

Lang, A., *Beitrage zur Gerchichte des Kaisers Tiberius,* Jena, 1911.

Linnert, U., *Beitrage zur Geschichte Caligulas,* Jena, 1909.

Marsh, F.B., *The Reign of Tiberius,* London, 1931.

Momigliano, A., (terc. W.D. Hogarth), *Claudius,* 1934.

Momigliano, A., *L'Opera dell' Imperatore Claudio,* Firenze, 1932.

Pichlmayr, F., *T. Flavius Domitianus,* Amberg, 1889.

Piganiol, A., *Observations sur une loi de l'empereur claude,* Paris, 1912.

Quidde, L., *Caligula,* 3. Baskı, Leipzig, 1894.

Ruth, T. De C., *The Problem of Claudius,* Baltimore, 1924.

Sachs, H., *Bubi Caligula,* 2. Baskı, Vienna, 1932.

Schiller, H., *Geschichte des römischen Kaiserreich auter Nero,* Berlin, 1872.

Schott, W., *Studien zur Geschichte des Kaisers Tiberius, Bamberg,* I, 1904, II, 1905.

Scramuzza, V.M., *The emperor Claudius,* Cambridge Mass., 1940.

Seeck, O., *Kaiser Augustus,* Bielefeld-Leipzig, 1902.

Shuckburgh, E.S., *Augustus : The Life and Times of the Founder of the Roman Empire* (B.C. 63-A.D. 14), London, 1903.

Stähelin, F., *Kaiser Claudius,* Basel, 1933.

Tarver, J.C., *Tiberius the Tyrant,* London, 1902.

Venturini, L., *Caligola,* Milan, 1906.

Vivell, K., *Chronologisch - kritische Untersuchungen zur geschichte des Kaisers Claudius,* Heidelberg, 1911.

Weber, W., *Josephus und Vespasian,* Stuttgart, 1921.

Bryant, E.C., *The Reign of Antoninus Pius,* Cambridge, 1895.

Carrata, T.F., *Il regno di Marco Aurelio,* Turin, 1953.

Hohl, E., *Kaiser Commodus und Herodian,* Berlin, 1954.

Hüttl, W., *Antoninus Pius,* I. Prag, 1936.

Lacour - Gayet, G., *Antonin le Pieux et son Temps,* Paris, 1888.

D'Orgeval, B., *L'Empereur Hadrian,* Paris, 1950.

Paribeni, R., *Optimus Princeps,* 2 Cilt, Messina, 1926-7.

Sedgwick, H.D., *Marcus Aurelius,* Yale Univ. Press, 1921.

V. Willamowitz - Moellendorff, U., *Kaiser Marcus,* Berlin, 1931.

I. BÖLÜM

Julius - Claudius'lar Sülâlesi

I. KISIM

AUGUSTUS
M.Ö. 27 - M.S. 14

1. OCTAVİANUS'UN YÜKSELİŞİ:

Roma tarihinde imparatorluk devrini başlatan ve hemen hemen altmış yıl Roma'nın kaderi üzerinde önder olan Augustus, Cicero'nun consul bulunduğu M.Ö. 63 yılının 23 Eylûlünde Roma'da Palatinus bölgesinde doğmuştu. Sonradan Augustus adını alan C. Octavius'un büyük büyük babası Pun savaşlarında Sicilya'da tribun olarak çarpışmıştı. Babası C. Octavius, eski ve tanınmış bir aileye mensuptu; annesi Atia ise Gaius Caesar'ın kızkardeşi Julia'nın kızı idi, böylece Julius Caesar'ın yeğeni oluyordu. Küçük C. Octavius'un kendisinden büyük bir de kızkardeşi vardı; Octavia. Ayrıca Ancharia adlı üvey annesinden de aynı isimde bir kızkardeşi daha vardı. C. Octavius'un doğumundan dört yıl sonra babaları ölmüş, Julius Caesar'ın kızkardeşi Julia ile Marcus Atius Balbus'un kızı olan Atia ise bu defa L. Marcius Philippus ile evlenmiş ve kendisini çocuklarının yetişmesine adamıştı. Octavius'a önceleri Thurinus lâkabı verilmişti. Octavius sıhhati pek yerinde olmayan bir çocuktu ve zaman zaman hastalanıyordu. Büyük dayısı Julius Caesar, Octavius'la ilgilenmekten uzak kalmamış, onu politika hayatına hazırladığı gibi, askerî alanda da bilgi sahibi olması için onsekiz yaşındaki bu genci İspanya'daki harekâtından sonra güvendiği kumandanlarının yanına, Apollonia'ya göndererek yetişmesi üzerinde çok etkili olmuştu. Hatta, gençliği nedeniyle katılamadığı, Caesar'ın Africa savaşı için düzenlediği zafer alayında askerî şeref

payeleri almıştı. M.Ö. 45 yılında Caesar'ın zaferiyle sonuçlanan Munda savaşından onunla birlikte İtalya'ya dönmüştü. Caesar'ın Octavius üzerindeki etkisi öylesine büyük olmuştu ki, M.Ö. 44 yılı Mart 15 inde büyük dayısının öldürüldüğünü duyduğu zaman intikamını almaktan başka birşey düşünemez olmuştu. Apollonia'dan Brundisium'a geldiğinde Caesar'ın mirasının ve mülkünün dörtte üçünü kendisine

G. Julius Caesar
(Denarius)

bıraktığını onu evlât edinmiş olduğunu öğrenmişti. Böylece, Octavius'un adı C. Julius Caesar Octavianus olmuştu. Caesar'ın ölümünden sonraki yıl içinde, Octavianus amacını gerçekleştirebilmek için yeni

dostlar ve kuvvetler bulmuş, Caesar'ın vasiyetine el koymakla birlikte, sonra M. Antonius ile birleşmiş, Roma'ya yürüyerek M.Ö. 43 yılında consul seçilmiş ve M. Antonius için çıkartılan vatan hainliği kararını bozarak Caesar katillerini vatan haini ilân ettirmişti. M.Ö. 43 yılı 27 Kasımında ise Antonius ve Lepidus ile birlikte 2. triumvir'likleri onaylanmıştı. Bunların aldığı karar gereğince birçok senatör ve atlı arasında Cicero da öldürtülmüştü. Caesar katilleri Brutus ve Cassius'a karşı yapılan savaş zaferle sonuçlanmış, Brutus'un başını Roma'ya göndertmiş, M. Antonius'un kardeşi L. Antonius'un consullüğüne ve kardeşinin kudretine dayanarak çıkarttığı isyanı Perusia savaşı ile sona erdirmiş (M.Ö. 40), ve 15 Martta Caesar'ın öldürülüşü gününde birçok kişiyi öldürtmüş, daha sonra Roma Antonius ve Octavianus arasında pay edilmişti (Brindizi anlaşması, M.Ö. 40 Eylûlü). Fakat, Doğudaki Antonius'un Kleopatra ile evlenerek Roma topraklarını çocuklarına vermesi ve hatta Caesar'dan olma oğlu Ptolemaios Caesarion'un da annesi ile birlikte saltanat sürmesinin karşılaştırılması, Parth savaşının mağlûbiyetle sonuçlanması ve Antonius'un vasiyetinin açılarak Octavianus tarafından Senato'da okunması, Antonius'un akıbetini hazırlamış ve gerek Senato ve gerekse halk üzerinde çok olumsuz etkiler yaratmış, vatan haini ilân edilmiş ve kendisine karşı savaş açılmasına sebep olmuştu. Böylece, Actium'da M.Ö. 31 yılı 2 Eylûlünde yapılan savaşta Antonius ve Kleopatra savaştan kaçarak yenilgiye uğramışlardı. İşte bu savaşın sonucu Roma tarihinde yeni bir devrin, Principat (*Principatus = Princeps'ten,* «önder yer, birinci yer»,) devrinin ilk tohumlarının filizlenmesine yol açmıştır.

M.Ö. 30 yılında Octavianus kesin darbeyi vurmak üzere Asia, Suriye yolu ile Mısır'a hareket etti, Alexandria'yı kuşattı. Kleopatra Octavianus'a tacını ve asasını göndererek oğullarından birisinin tahtta kalmasına izin vermesi için rica ettiyse de, kendisine savaşmaktan vazgeçmesi, ayrıca korkması için bir sebep olmadığı da bildirildi. Çünkü, Octavianus'un Kleopatra'nın hazinesine ihtiyacı vardı. Bununla askerlerine ve İtalya'daki arazi sahiplerine verdiği sözü yerine getirmek istiyordu. Octavianus yaklaştığı sırada Kleopatra Isıs tapınağı yakınında henüz tamamlanmamış olan mausoleuma, yanında Iras ve Charmion

M. Junius Brutus
(Aureus)

adındaki hizmetkârlarıyla çekildi. Mausoleumun alt kısmında altın, mücevher ve fildişinden ibaret Mısır hazinesi bulunmaktaydı. Oğullarından birisinin tahtta kalmasının reddedilmesi halinde bunlar tutuşturulacaktı. Antonius savaşmadan ölümü kabul edemezdi, bunun için Octavianus'a karşı savaşa girişti, fakat ertesi günü askerleri Octavianus tarafına geçti; şehre döndüğünde Kleopatra'nın öldüğü haberini aldı. Bunun üzerine, hiçbir umudu kalmadı ve kendisini hançerledi, fakat hemen ölmedi. Kleopatra'nın hayatta olduğunu öğrenince onun yanına götürülmesini istedi, ve mausoleumda onun ellerinde öldü. I Ağustos günü (ki sonradan onun adına izafetle Sextilis ayına bu olay

Marcus Antonius
(Denarius)

dolayısıyle Augustos denilmiştir) Alexandria'ya (İskenderiye) giren Octavianus hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. Kleopatra'yı canlı olarak ele geçirmek isteyen Octavianus, bir subayı vasıtasiyle onu mausoleumda buldu ve saraya getirtti. Böylece, hazineye de kavuştu. Octavianus burada bazı kimseleri ölüme mahkûm etti. Bunlar arasında Caesar'ın katillerinden Turullius ile Parma'lı Cassius ve Kleopatra'nın işlerine bakan senator Ovinius ve Canidius bulunuyordu. Ayrıca, Kleopatra'nın Antonius'tan olan büyük oğlu Antonius'u ve Caesar'dan olan Caesarion'u da öldürttü, zira bunlardan birincisi Antonius'un ha-

Kleopatra

lefi, diğeri ise Ptolemaios ailesinden olduklarından tehlikeli olabilirlerdi. Kleopatra'nın öteki üç çocuğu Octavia tarafından büyütüldüler. Tradisyon, bu çocukları Zenobia'nın ataları olarak göstermektedir. Fa-

kat asıl ölmesi gereken Kleopatra idi. Ancak, kendisi bir kadını öldüremeyecek yaradılıştaydı. Kleopatra ise, oğulları için tahtta bir umud kalmadığını görmedikçe ölmek istemiyordu. Fakat, Octavianus'un Mı-

Marcus Antonius

sır'ı ilhak ettiğini ve kendisini de zafer alayında teşhir edeceğini öğrenmesi üzerine ölmeye karar verdi. Octavianus'dan Antonius'un kabrinde tören yapması için izin istedi, hayatta iken asla sevmediği Antonius'un belki de ölüsünü sevmekteydi. Bu sırada bir köylü onun ölümünü hazırladı, getirdiği bir sepet içindeki incirlerle zehirli küçük bir yılan görevini yerine getirdi. Kleopatra yılanı aldığında Octavianus'a bir mektup yazarak kendisinin Antonius'un yanına gömülmesini istedi. Kleopatra'nın ölüm için yılanı seçmesi, bunun güneş tanrısının kutsal elçisi olmasındandı. Octavianus'un adamları Kleopatra'yı altın kanapesi üstünde buldular, üzerinde kraliçelere mahsus elbiseler vardı. Böylece Roma, Hannibal'den sonra korku duyduğu ikinci bir kişiden, Kleopatra'dan da kurtulmuş oldu. Kleopatra M.Ö. 30 yılı Ağustosu sonlarına doğru öldüğünde otuzdokuz yaşında bulunuyordu.

Octavianus Mısır'da durumu düzelttikten ve M.Ö. 30-29 kışını Samos'ta geçirerek beşinci consullüğüne burada girdikten sonra, M.Ö. 29 yılı Sextilis ayında Roma'ya döndü. Bu aya, bu, ve daha önce belirtildiği gibi İskenderiye'ye de aynı ayda girmiş olması sebebinden M.Ö. 27 yılında Augustus adı verildi. Sextilis ayının 13, 14 ve 15 inci günleri üç zafer alayı düzenleyerek, barışın kurulduğunu göstermek için de Roma'da Janus tapınağının kapıları kapatıldı. On yıldanberi resmî olmadan kullandığı *imperator* sıfatı bu yıl resmen kendisine tanındı. Bu sırada Curia Julia (Senato binası) açıldı ve Divus Julius (Tanrısal Julius) tapınağı tahsis edildi. Askerlere vaadedilen paralar Mısır hazinesinden karşılandı, yüzbin üzerindeki emekli askerler de yeni kolonilere yerleştirildi, bir kısmı da genel işlerde çalıştırılmak üzere görevlendirildi. Palatinus'ta Octavianus için beyaz mermerden Apollo tapınağı bina edildi. Ayrıca, seksen iki tapınak inşa edildi ve onarıldı. Kendisine armağan edilmek istenen parayı red ettiği gibi, halka kendisi hediyeler ve dört defa da hububat dağıttırarak bütün yıl boyunca eğlenceler ve oyunlar düzenletti.

Octavianus altıncı consullüğünü paylaştığı Agrippa ile, M.Ö. 28 yılında, yirmi yıldan beri ilk defa iki consul başkentte bir arada aralıksız on iki ay birlikte çalıştılar ve bu ve bunu izleyen yıl Roma'nın düzenlenmesi için uğraştılar. Octavianus bu sırada Senatoya eski yet-

Octavianus

kilerini geri verdi. Ancak, bunu yaparken evvelce senato üyeliğine seçilmiş kimselerin bazılarını bu görevlerinden almak için bir ayıklama-

ya (*census*) tabi tuttu. Ayrıca, hiç bir senator izin almadan İtalya dışına çıkamıyacaktı. Bizzat kendisi birinci senator (*princeps Senatus*) oldu. Devlet hazinesini sanatorlar arasından seçilecek iki üye (*Praefecti Aeraii*) idare edecekti. Octavianus ve Agrippa census'u gerçekleştirmekle kaldılar, kendileri censor seçilmediler. Fakat, bunlara bu görevi işgal etmemekle beraber *censoria potestas* (Censor'luk yetkisi) ile özel bir yetki verildi. Octavianus, meslekdaşı ile aynı conslluk yetkisine sahip olmakla birlikte, *imperator* ünvanı onun zaferlerini daima hatırlatan bir ünvan olmakla halk üzerinde ayrı bir ihtişam ifade etmekteydi.

2. OCTAVİANUS'A AUGUSTUS ADI VERİLİŞİ VE PRİNCİPATUS:

M. Ö. 27 yılı Roma için yeni bir devrin başlangıcı olacaktı: I Ocak M. Ö. 27 de Agrippa ile yedinci defa consullüge seçilen ve bu görevi her yıl aralıksız M.Ö. 23'e kadar devam eden Octavianus, aynı ayın 13 ünde meslekdaşı ile birlikte bütün yetkilerini Senato ve halka bıraktıklarını ve artık özel yaşantılarına dönmek istediklerini bildirdiler. Ancak, Octavianus'un bu hareketi Senato'yu çok duygulandırmıştı; kendisine duydukları şükranı ifade etmek üzere üç gün sonra ona *Augustus* («Kutsal», Grk. Sebastos) adını verdiler. Octavianus'a bu adın verilmesi hakkındaki öneriyi, Roma'nın ikinci kurucusu olarak Romulus adının verilmesinin istenmesi karşısında eski consullerden L. Munatius Plancus Senato'da yapmıştı. Çünkü, bu yeni bir isim olmakla beraber çok daha onursal bir yönü vardı, kutsal bir anlam taşıyordu. Daha önce de Octavianus isimler almıştı: İlki, çocukluğunda verilen Thurinus idi. Bu isim babasının Thurii yakınında kazandığı zafer dolayısiyle verilmişti; daha sonra da Gaius Caesar adını almıştı. Fakat bu yenisi tamamen başka, onu ölümlülerden adeta ayıran bir sıfat oluyordu. Çünkü Livius, «*augustus*» sıfatını «*humanus*» (insanî) karşılığı olarak kullanmıştı. Aynı sırada Sextilis (altıncı ay) ayı da *Augustus* (ağustos) olarak değiştirildi, nasıl ki *Quinctilis* (beşinci ay) ayı Julius Ceasar'a izafeten *Julius'a* (temmuz) çevrilmişti. Senato ve halkın şükranlarını belirtmek için de Curia Ju-

Augustus
(Aureus)

lia'ya (Senato binası) onun cesaret, itidal, adalet ve dindarlığını ifade eden bir yazıt altın bir kalkan üzerine yazılarak, konuldu. Ayrıca, Palatinus tepesindeki evinin kapısına da meşe yapraklarından yapılmış bir çelenk *(corona civica)* asıldı. Bu sırada Augustus'a yeni yetkiler de tanındı. Bunlar arasında, imperator (başkumandan) dan başka, bütün valiler üzerinde emretme yetkisi olan *imperium proconsulare* de bulunuyordu. Hudut eyaletlerinin idaresi de ona bırakılıyordu, diğerleri Senato idaresinde kalıyordu. M.Ö. 23 te verilen *tribunica potestas* (tribun'luk yetkisi) ile kanun teklif etme ve diğer devlet memur-

Augustus
(Dupondius)

larının önerilerine itiraz edebilme hakkı (*ius edicendi*)da ona Roma ve İtalya'da kudret sağlamış oluyordu. Ayrıca, M.Ö. 23 te *imperium maius* yetkisi ile Senato eyaletlerinin idaresine de müdahale etmek hakkını ve consullerin görevi olan Senatoda ilk öneriyi yapma yetkisini (*ius primae relationis*) ve on iki lictor'la dolaşabilme hakkını aldı. Bütün bu yetkilerine rağmen Augustus mutlak hükümdarlıktan (*dominatus*), Senato'daki birinci senator (*Princeps Senatus*) durumuna bağlı kalarak, uzak kalmış ve kendisini Roma'da 'birinci vatandaş' olarak kabul etmiştir. Böylece, Diocletianus'a kadar devam edecek olan *Prin-*

cıpatus (Principat) devri onun bu sıfatına uygun şekilde devam etmiştir. Daha sonra, M.Ö. 12 de triumvirlerden Lepidus'un ölümüyle, onun üzerinde bulunan Pontifex Maximus (Baş Rahip) görevi ve M.Ö. 2 de kendisine «*Pater Patriae*» (Vatanın babası) ünvanının verilmesiyle Augustus'un M.S. 14 de tüm ünvanları İmp. Ceasar, Divi Filius Augustus, Pon Max., Consul XIII, İmp. XX, Tribunica Potestate XXXVII, Pater Patriae olmuştu. Bu şekilde, Augustus'a verilen yetki ve ünvanlarla sessiz bir şekilde Cumhuriyet'ten imparatorluk veya Principatus (Principat) devrine geçilmiş oldu. Cumhuriyet devrinin memuriyetleri aynen kalmakla beraber, önemlerini kaybetmeğe başladılar.

3. DIŞ İLİŞKİLER :

a. *GALLİA VE ALP KAVİMLERİ* :

Augustus, M.Ö. 27 yılının ikinci yarısında üvey oğlu Tiberius ve kendisine varis tayin etmiş olduğu kardeşinin oğlu M. Claudius Marcellus ile Gallia'ya gitti. Narbo'da kaldığı sırada Gallia'da tatbik edeceği vergi için bir census'ta bulundu ve eski Gallia eyaletini, Narbonensis, Aquitania ve Comata olmak üzere üçe böldü. Burada bulunduğu sırada Britannia'ya bir sefer yapmak istediğini gösteren bir kayıt bulunmakla beraber bunun gerçekleşmediği ve Kuzey-Batı İspanya'ya geçerek Tarraco'da sekizinci consullüğünü idrak ettiğini öğrenmekteyiz. Esasen Britannia'daki Tasciovanus ve torunu Cunobelinus adındaki şefler Roma ile dostane ilişkilerde bulunduklarından Gallia'ya karşı bir istilâ hareketinde bulunmaları beklenemezdi.

Diğer taraftan, kuzey hudutları tam olarak itaata alınamamıştı. Nitekim M.Ö. 26 da Küçük St. Bernard'a komşu olan Salassi kavmi isyan etti. Ancak, M.Ö. 25 te Terentius Varro bunlara karşı harekete geçti. Bunları mağlûbiyete uğratarak kırdört bin kişiyi köle olarak sattı. Burada Augusta Praetoria (Aosta) adında askerî bir koloni kuruldu. Aynı yıl Marcus Vinicius kuzey geçitlerinde Valais'i sükûna kavuşturdu. M.Ö. 17 ve 16 da da Illyricum proconsulu P. Silius Nerva

Noricum'daki (Bugünkü Tirol ve Salzburg) kabileleri Coma vadisinden doğuya Garda gölüne doğru sürdü. Alplerin güney yamaçlarından sonra kuzeye de çıkarak buradaki Raetia'lıları, doğu İsviçre'yi ve Bavaria'daki Vindelici kavmini de Roma'ya katmak gerekmekteydi. M.Ö. 15 de Augustus'un üvey oğlu Nero Claudius Drusus kuzeye ilerleyerek Brenner'i geçti ve Raetia'lıları yendi; burada kendisine doğu Gallia'dan gelen Tiberius Claudius Nero da katıldı. Tiberius Vindelici kavmini Constance gölü yakınında mağlub ettikten sonra iki kardeş birlikte Bavaria'yı istilâ ettiler ve Tuna'ya ulaştılar. Burada kurulan birkaç şehir içinde en önemlisi Augusta Vindelicorum (Augusburg) dur. Burada kontrol için iki legion'luk bir garnizon bırakıldı. Raetia Roma eyaleti, Tuna ise kuzey hududu oldu. Alp kabilelerinin itaate alınmalarının anısını yaşatmak üzere bugünkü La Turbie'de halâ duran, Monaco'nun dağlık kesiminde Tropaeum Alpium adındaki anıt dikilerek üzerine itaate alınan kavimlerin isimleri yazıldı. Batı Alplerinde bir bölge Roma'ya dost yerli prens M. Julius Cottius tarafından idare edildi. Raetia, Vindelici ve diğer kabileler bir atlı prefekt veya procurator tarafından idare edildiler. Noricum'un Roma'ya ilhakı ile Roma, Tuna ve Vienna'ya kadar uzanmış oldu. Bu fetihlerin faydaları ve Augustus'un askerî politikası Germen ve Illyricum meselelerinde anlaşılacaktı.

b. *İSPANYA*:

M.Ö. 26 yılının diğer bir olayı da İspanya'daki Cantabria'lılarla Asturia'lıların isyanı olmuştu. Augustus bu isyan dolayısiyle Roma'yı terk etme zorunda kalınca, ilk defa olarak Roma'da Şehir Prefekti (*Praefectus Urbi*) olarak bir atamada bulundu ve bu göreve M. Valerius Messalla Corvinus getirildi. Fakat, Corvinus bu görevi anayasaya aykırı bulduğundan altı gün sonra çekildi. Bellum Cantabricum (Cantabria'lılar savaşı) diye anılan bu savaş hemen sonuçlanmadı. Augustus'un bizzat idare ettiği ender savaşlardan biri olan bu savaşta ciddî şekilde hastalanması üzerine Roma'ya döndü ve savaşın idaresini Antistius ve Carisius adındaki legat'larına bıraktı.

Ertesi yıl da devam eden savaş yüzünden Augustus yine İspanya'da bulunuyordu. Bu defa savaş zaferle sonuçlandı ve M.Ö. 26 da açılan Janus tapınağının kapıları tekrar kapatıldı. İspanya'nın Kuzey-Batısında yeni şehirler meydana geldi : Bracaraugusta (Braga), Lucus Asturum (Lugo), Asturica Augusta (Astorga). Terhis edilen emekli askerlerin çoğu yeni kurulan Emerita (Merida) ve Caesaraugusta (Saragossa) kolonilerine yerleştirildiler. Baetica'nın idaresi Senato'ya, Lusitania ise Augustus'a bırakıldı, buna ayrıca yeni fethedilen Asturia ve Callaecia eklenmişti. Bu sırada tahtla ilgili bir konu da halledildi : Augustus'un öz oğlu yoktu, bu yüzden bir sülâle kurma meselesi ancak kızı Julia vasıtasiyle mümkün olabilirdi. Bu tarihte ondört yaşında bulunan Julia, İspanya'dan dönen ve *toga virilis* giymiş bulunan yeğeni Marcellus ile evlendirildi. Törende yalnız Agrippa bulunabildi. Çünkü Augustus Roma'ya ancak I Ocak M.Ö. 24 de dönebildi.

İspanya'nın itaate alınması bir süre sonra yine tehlikeye düştü. Çünkü Cantabria'lılar tekrar ayaklandılar ve ancak Agrippa'nın stratejisi sayesinde, M.Ö. 19 da, yâni başlangıcından sekiz yıl sonra kesin olarak mağlub edilerek, itaate alındılar.

c. *ARABİA :*

M.Ö. 25 yılının diğer bir olayı da Arabia meselesidir. Augustus Mısır'a hudut olan ve gerek doğu ticaret yolları üzerinde ve gerekse Mısır ile kuzey ülkeleri arasında bulunan Arabia'nın Mısır'a, dolayısiyle Roma'ya bağlı olmasını gerekli görüyordu. Bu sebepten, Mısır prefektliğine atamış olduğu ve fakat güvenini sarsan hareketlerinden dolayı bu görevinden alınan Cornelius Gallus'un yerine atanmış olan Aelius Gallus'a Arabia'ya bir sefer yapmasını emretti. Aelius Gallus sefere M.Ö. 25 yılında çıktı, fakat bu 24 yılı baharına kadar devam etti. Çünkü, askerleri çölde çok büyük güçlük çekmişlerdi. Fakat gösterdiği çaba ile Saba ülkesine kadar ilerlemeğe ve Arabia'yı Roma'ya bağlamağa muvaffak oldu. Bu seferin devam ettiği sırada Aethiopia'lılar (Habeşler) Mısır hududunu geçerek oradaki yardımcı kuvvetleri geri attılar ve Philae, Syene ve Elephantine şehirlerini yağma ettiler.

Mısır valisi derhal harekete geçerek istilâcıları püskürttü, Aethiopia'lılar Pselcis nehrine ric'at ettiler. Roma'lılar ilerleyerek bunların kuzey başkentleri Napata'yı kuşattı. Erkek karakterli tek-gözlü kraliçeleri kaçtı, kraliçenin oğlu da onu izledi. Şehir talan edilerek harab edildi. İki yıl sonra kraliçe tekrar hücuma geçtiyse de bu da önlendi, Aethiopia'lılar Augustus'a barış için elçiler gönderdiler. Böylece Aethiopia savaşı ile Mısır her yandan emniyet altına alınmış ve gerek deniz ve gerekse nehir ticareti Roma için çok elverişli bir yola girmiş oldu.

d. *GALATİA*:

Galatia kralı Amyntas Torosların kuzeyindeki çapulcu kabilelerle çarpışırken, Cremna'yı zaptettikten sonra öldürdüğü Homanedes'li şefin karısı tarafından tuzağa düşürülüp hayatını kaybedince, Galatia Augustus tarafından eyalet haline getirildi (M.Ö. 25). Gerçi, Amyntas'ın oğulları vardı. Fakat, Augustus imparatorluk için eyalet düzenini daha uygun görmüştü.

e. *AFRİCA*:

Augustus'un hiç bir zaman gitmediği Africa eyaletine Julius Caesar Numidia'yı da katarak Africa Nova eyaleti haline getirmişti (M.Ö. 46). M.Ö. 33 te Mauretania kralı Bocchus ölünce bu yer de Roma'ya geçmişti. Augustus eyaleti daha da genişletmek suretiyle, Marcus Antonius'un kızı Kleopatra'nın kocası Juba II. yi Mauretania kralı olarak atadı (M.Ö. 25). Böylece Africa'da da vasal bir kral hüküm sürmeğe başladı.

f. *GERMANİA*:

Julius Caesar Roma hudutlarını kuzeyde Rhein *(Rhenus)* nehrine kadar uzatmıştı. Germania'da Roma'ya dost bazı kabileler olmakla beraber, genellikle kendi bağımsızlıklarını herşeyden üstün tutan ka-

bileler çoğunluktaydı. Gallia'nın Roma eyaleti haline getirilmesindeki esas amaç da Germania'dan gelebilecek istilâya karşı bir savunma ve engelleme alanı bulundurmaktı. M.Ö. 17 ve 12 yılları arasında Germen kabilelerinden Sugambri Roma topraklarına hücumlarda bulunuyordu. Augustus bu tecavüzleri önlemek için Gallia ve Hispania (İspanya)'da bulunduğu sıralarda hazırlıklarla meşgul oldu. Bu defa yapılacak hareket bir savunmadan ziyade istilâ maksadı ile olacaktı. Germenler cesur, kuvvetli ve savaşçı idiler. Fakat Roma hesabına sevinilecek bir husus vardı ki, bu da onların ayrı ayrı bağımsız kabileler halinde yaşamaları, aralarında bir birlik bulunmaması idi. M.Ö. 12 yılında Germen'lere karşı yapılacak istilâ hareketinin kumandanlığına Raetia galibi Drusus getirildi. M.Ö. 16 da Sugambri, Teuctri ve Usipetes kabileleri M. Lollius idaresindeki Roma kuvvetlerini mağlubiyete uğratmışlardı. Drusus önce Vindonissa'dan (Basel yakınında Windisch) Castra Vetera'ya (Xanten yakınında) uzanan tahkim edilmiş bir hat (Argentoratum-(Strasbourg), Bonna (Bonn)) meydana getirdikten sonra Mogantiacum'da (Mainz) yerleşti. Burası Main ile Rhein nehirlerinin birleştiği yerin karşısında idi. M.Ö. 12 de Sugambri ve müttefikleri Drusus'tan önce harekete geçerek hücum ettiler. Fakat Drusus bunlar Rhein'ı geçerlerken üzerlerine atılıp bozguna uğrattı, Westphalia'yı istilâ etti. Ertesi yıl kuzeyden bir deniz seferine çıkarak Elbe yolunu kısaltarak, M.Ö. 10 da Sugambri ile birleşmiş olan Chatti topraklarını istilâ ederek, bunları da mağlûb etti. M.Ö. 9 da son ve kesin harekât başladı. Marcoman'ları da mağlub ederek Elbe'ye kadar uzandı. Fakat bunu geçemedi, dönüşü sırasında atından düşerek yazlık karargâhında öldü. Bunun üzerine Germania'daki görev Tiberius'a verildi. Fakat burada tam bir ilhak gerçekleştirilemedi, bazı kabileler itaata alınamadı. Drusus'un cesedi Tiberius tarafından Roma'ya getirildi. Germanicus ünvanı verildi.

Roma topraklarını Elbe'ya kadar uzatan Drusus'un ölümünden sonra M.S. 4 yılına kadar sükûn bozulmadı. Fakat, Elbe ile Tuna arasındaki Marcoman'ların oturdukları Boii bölgesinin (Bugünkü Bohemia) tam olarak ilhaki gerçekleşememişti. Rhein bölgesi ordusunun komutanlığına atanan Tiberius M.S. 4 de bu topraklarda da Roma nü-

Drusus
Nero Claudius Drusus
(Sesters)

fuzunu tam olarak kurmak amacıyla harekete geçti. M.S. 6 yılında Tiberius kuzeyden Tuna'ya doğru inmiş, Gaius Saturninus adındaki kumandan da ona yardımcı olmak üzere Rhein'ın doğu tarafından hareket etmişti. Fakat bu sırada Illyricum'da isyan çıkması Tiberius'u Marcoman'ların kralı Maroboduus ile barış yapmak zorunda bıraktı. Pannonia ve Dalmatia'da süre gelen isyanlar devamınca Germen'ler Roma'ya sadık kaldılar. Fakat, M.S. 9 tarihinde Illyricum meselesi kapanıp Rhein bölgesi kumandanlığına Publius Quinctilius Varus atanıp onun Germen'ler üzerindeki Roma kontrolunu sıklaştırmak ve

vergileri arttırmak yoluna gitmesi üzerine kendi aralarında hürriyetleri uğruna birleştiler. Germen'lerin başına Roma ordusunda bulunmuş Arminius geçmiş ve Chatti, Marsi ve Bructeri kabilelerini isyana hazırlamıştı. M.S. 9 da Varus üç legionla birlikte Visurgis'te (Minden yakınında) yazlık ordugâhta bulunduğu sırada, Arminius ve taraftarları da orada Varus'un konuğu olarak bulunmakta idiler. Kış yaklaştığı için Varus yazlık ordugâhından kışlağa geçmek üzere yola çıktı, fakat gitmek istediği yönde ilerlerken sık ormanlık bir yere geldi. Bu ise isyancıların istediği bir taktik olmalıydı. Osnabruck yakınında Teutoberg ormanında Roma'lılar ani bir hücuma uğrayarak perişan oldular, üç legion katliama uğradı, yok oldu. Varus intihar etti.

Roma'da olayın duyulması büyük bir korku yarattı, zira Germen'lerin güneye inerek istilâ edecekleri zannediliyordu. Fakat Germen'ler başarılarını devam ettirmediler. Arminius, Maroboduus'a Varus'un başını göndererek onu savaş için tahrik etmek istediyse de Maroboduus barış içinde kalmayı tercih etti. Rhein'da bulunan diğer iki legion nehrin emniyetini sağladı. Augustus kaybettiği legionlar dolayısiyle üzüntüye kapıldı. Tiberius, Rhein bölgesine Germanicus ile gönderildiyse de kaybı kapatacak bir şey yapamadı.

g. *THRACİA VE MOESİA*:

Thracia'da Tuna nehrinin kuzeyinde Dac'lar, Tuna ile Thracia arasında da Moesia'lılar oturmaktaydı. Buradaki kabileler çok kere biribirleri arasında savaşmaktaydılar. Bu kabilelerden Bastarna'lar aşağı Tuna'nın kuzeyindeki bölgeyi işgal ederek Thracia'ya girince (M.Ö. 30) Macedonia valisi M. Licinius Crassus eyaleti için endişeye kapıldı. Esasen Augustus'un Tuna toprakları için politikası Roma hudutlarını Tuna'ya kadar genişletmek olduğundan, Crassus Moesia'yı geçerek istilâcıları bozguna uğratarak kanlı bir şekilde bu harekâtı önledi ve kralları Deldo'yu bizzat kendisi öldürdü (M.Ö. 29). Bundan sonra harekâtına devam ederek çeşitli Moesia kabileleri ile çarpıştı, kuvvetli bir kabile olan Serdi'lerle çarpışarak başkentleri Serdica'yı

(Sofya) zaptetti. Thracia'ya dönmeden önce Moesia'nın idaresini bir yerli krala bıraktı. Thracia kabileleri ile sürdürülen savaşlar barışla sona erdirildikten sonra Macedonia ve aşağı Tuna arasında Thracia'lı prens Cotys'ün idaresinde vasal bir krallık kuruldu. Crassus M.Ö. 27 de zafer alayı düzenledi. Ülke M.S. 46 ya kadar Roma eyaleti haline getirilmedi. Moesia ancak Claudius zamanında eyalet oldu. M.Ö. 12-9 yılları arasında Tiberius Tuna'yı hudut yapmıştır.

h. *PARTHİA*:

Augustus'un principat devrinin başlangıcı olarak kabul edilen M.Ö. 27 tarihinde Asia Minor üç Roma eyaletini ihtiva ediyordu: Asia, Bithynia ve Cilicia. Diğer kısımlar yerli krallar tarafından idare edilmekteydi. M.Ö. 25 te Galatia kralı Amyntas'ın ölmesi ile bir Roma eyaleti haline getirilen Galatia aynı zamanda Pisidia, Lycaonia ve Pamphylia ile birleşmişti. Galatia böylece imparatorluk eyaleti oldu. Bu yerlerde Roma nüfuzu hızla gelişti. Fakat Asia Minor'un diğer bölgeleri Augustus'un ölümüne kadar eyalet sistemine dahil olmadılar. Cilicia'nın bir kısmı, Pontus, Cappadocia, Commagene ve bir çok Karadeniz şehir-devletleri vasal krallarla idare edildiler. Lycia ise bir şehirler konfederasyonu şeklindeydi. Armenia meselesi ise, Roma ve Parthia arasında bir türlü çözülemeyen bir problem olarak uzun yıllar kaldı. Oysa Armenia Roma nüfuz sahası ile Parthia arasında bulunması sebebiyle son derece önemli bir mevkide idi. Zira, Parthia'ya giden stratejik yollar buradan geçmekteydi. Augustus saltanatı süresince Armenia üzerinde bir hamilik kurmak istedi. Roma'lılar Parthlara karşı Armenia'yı tuttuğu için onların düşmanlığını kazanmış ve M.Ö. 53 de Crassus'un ölümüyle sonuçlanan Carrhae mağlubiyetine uğramışlardı. Daha sonra M. Antonius'un teşebbüsü de sonuç vermemişti. Ancak Augustus doğuda iken (M.Ö. 22-19) Tiberius'un gayreti ve diplomatik yollardan Parth kralı Phraates IV. den Roma sancak ve esirleri geri alındı. Daha sonra Phraates dört oğlunu Roma'ya rehine olarak gönderince, Parthia Roma'ya bağlı bir krallık olarak kabul edildi. Fakat, M.Ö. I de ve M.S. 2 de Augustus'un torunu Gaius

Caesar'ın Parthia'da Roma nüfuzunu geçici olarak kurmasına rağmen, Roma hakimiyetine Augustus'un ölümüne kadar girmedi.

i. *SURİYE*:

Bulunduğu mevki dolayısiyle son derece önemli bir yer olan Suriye Augustus tarafından imparatorluk eyaleti haline getirilmiştir. Suriye ile hudut olan Judaea krallığı ise Roma'dan daima yardım ve lûtuf görmüştür. Roma M.Ö. 167 de Yahudileri Antiochus Epiphanes'e karşı korumuş, Pompeius'un M.Ö. 63 te Jerusalem'i almasından sonra burada kendine bağlı yerli bir idareci olan Antipater'i bırakmıştı. Sonra bunun oğlu Herodes tahta geçmiş ve fakat Roma'ya fazla bağlılığı Yahudilerin hiç bir zaman hoşuna gitmemişti. M.Ö. 4 de ölünce krallık üç oğlu, Philippos, Herodes, Antipas ve Archelaos arasında bölündü. Archelaos Judaea'yı almıştı, fakat bir yıl sonra Yahudilerin isteği ile tahttan indirildi Vienna'ya sürgün edildi. M.S. 6 da da Judaea Roma eyaleti oldu, atlı sınıfından bir procurator'un idaresine verildi.

j. *BOSPHORUS KRALLIĞI*:

Karadeniz'in kuzeyinde Kırım yarımadasındaki Bosphorus krallığı Roma için çok önem taşımaktaydı. Çünkü, buranın ekonomik değeri çok büyüktü; kuzey Asia Minor ve Ege'nin yiyecek ikmâli buradan yapılıyordu. Roma da Asia Minor ve kuzeyindeki topraklara sahip olduğu ve olacağı da göründüğü için burası ile ilgilenmesi pek tabiî idi. Bu sebepten Caesar'ın adayı kralları Asander'in bir isyan sonu Scribonius adındaki bir maceracı tarafından intihara sürüklenmesi üzerine (M.Ö. 17) Suriye'de bulunan Agrippa Bosphorus krallığı ile ilgilenmek üzere Augustus tarafından bir filo ile Sinope'ye (Sinop) gönderilmiş ve Agrippa'nın tehdidi karşısında bu krallık Roma'ya vasal olarak bağlanmıştır (M.Ö. 14).

Bu suretle Augustus, gerek kendinden öncekilerin ve gerekse kendisinden sonra geleceklerin hiç birisinin yapmadığı surette Roma

topraklarını genişletmiş oldu. Roma artık hem ekonomik yönden, hem de askerî ve ticarî yönden her tarafta emniyet sağlayacak yerleri elinde tutar duruma geldi.

4. EYALETLER VE İDARE ŞEKLİ:

M.Ö. 27 de Augustus'a verilen yetkiler arasında eyaletlerin idaresi de bulunuyordu. Augustus imparatorlukta çok geniş bir alana yayılmış bulunan eyaletlerin idaresini ikiye ayırmak suretiyle gerçekleştirdi: Bunlar imparatorluk ve Senato eyaletleri şeklinde idare edileceklerdi. Böyle bir ayrım bulunmakla beraber Augustus'un üzerinde-

Augustus
(Denarius)

ki imperium yetkisi bu ikili idareyi yine de onun ellerinde birleştirmekteydi. Augustus M.Ö. 7-6 ve 4 de çıkarttığı iki emirname ile eyalet idarecilerini ve eyaletlilerin görevlerini belirttiği gibi, bunlar üzerindeki kendi yetkisini de (*auctoritas*) ortaya koymuş oldu. Augustus'un eyalet sistemindeki ayrımda imparatorluk eyaletleri legion kuvvetleri bulunduranlar, Senato eyaletleri ise bundan yoksun olanlar diye kısaca tarif edilebilir. Fakat, zamanın akışı içinde bu farklılıkta da değişmeler yapmaktan kaçınılamamıştır. Zira durumların zorunlu kıldığı hallerde bazı Senato eyaletlerine (Macedonia, Illyricum, Africa) legion bulundurma hakkı tanınmıştır. Bazı imparatorluk eyaletlerini (Gallia Narbonensis, Baetica, İspanya'nın büyük kısmı) Senato'ya verdiği gibi, savaş ve askerî harekât gerekli olduğu zaman da Senato eyaletlerinin idaresini kendi üzerine almıştır (Illyricum, Cilicia, Sardunya gibi).

Senato eyaletlerini on yıl memuriyetten uzak kalmış eski consuller (ex-consul) ile beş yıl memuriyetten uzak kalmış eski praetorlar (ex-praetor) arasından seçilen valiler idare ediyordu. Bunlara proconsul adı veriliyordu. Yalnız Asia ve Africa'da gerçek ex-consuller bulunuyordu. Görev süresi bir yıldı. Her proconsulun biri quaestor, üçü propraetor legatı dört yardımcısı vardı. Bunların tayini imparator tarafından onanıyordu. İmparatorluk eyaletlerinde ise Roma'lı memurlar princeps'in vekili idiler ve bu durumları gerek ünvan ve gerekse hizmetlerinde belirlenmişti. İmparator önemli eyaletlere consulluk veya praetorluk yapmış senatorlardan propraetor legatlarını (*legati Augusti pro praetore*) legion kuvvetleri ile vali olarak tayin ediyordu. Bundan istisna Mısır eyaleti idi, zira orada atlı sınıfından bir prefect valilik yapmakta idi, fakat emrinde üç legion kuvvet bulunmaktaydı. Daha az askerî önemi bulunan eyaletlerde ise sadece yardımcı kuvvetler muhafaza edilmekte ve bunların idaresi senatorlara değil, atlı sınıfından praefectus veya procurator ünvanlı valilere bırakılıyordu. Büyük eyaletlerde ayrıca legion legatları (*legati legionis*) vardı, ki bunlar Augustus'un ikinci derecedeki kumandanlarıydılar. Bir de valiye bağlı olmayan doğrudan doğruya princeps tarafından tayin edilen ve vergi işlerine bakan procurator'lar bulunuyordu. İmparatorluk memu-

riyetlerinin belirli bir süresi yoktu. Gerek Senato ve gerek imparatorluk memurları artık muntazam bir maaş almaktaydılar.

5. SENATO (SENATUS):

Cumhuriyet devrinden Principat'a *(principatus)* geçişte Roma'nın sosyal sınıfları arasındaki farklılıklarda da değişiklikler oldu. Senato (*Senatus*) Cumhuriyet devrindekinden daha fazla kudrete sahib oldu. Buna karşılık sayısı 1000 üzerinde olan üyeleri (M.Ö. 28 de) 800 e indirildi. M.Ö. 18 de bu sayı 600 e indirilmek suretiyle 200 üyelik eksiltildi. M.Ö. II de ve M.S. 4 de yeni düzeltmeler yapıldıysa da sayı 600 olarak değişmeden bırakıldı. Artık senato üyesi olabilmek için 1000000 sesters'lik (aşağı-yuk. 750000 T.L.) bir servete sahib olmak gerekiyordu, Ayırıcı işaretleri toga üzerine çekilmiş enli erguvani bir şeritti. Senator adayının önce Roma legion'larında veya yardımcı birliklerinde prefect olarak askerî hizmetlerde çalışması, sonra da yirmiler-heyeti (*viginti-viratae*) denilen ufak şehir yargıçlıklarında bulunması ve ancak yirmibeş yaşında quaestor adayı olması gerekli bulunuyordu. Ancak bu kademelerden sonra senatoya girebilme hakkını kazanabiliyorlardı. Quaestor'luğu ise aedil'lik, tribun'luk, praetor'luk ve consul'luk izliyordu. Bunlar arasından ex-praetor veya ex-consul olan senatorlar bir senato veya imparator eyaletine vali veya legion kumandanı veya curator seçilebiliyordu. Her yıl emekli yirmi quaestor'dan senato eksiğini tamamlayabiliyordu. Augustus'un senatonun tanziminde etkisi vardı, praetorluk veya consulluk için tavsiyede bulunabiliyordu. Bu şekilde birçok ünlü atlı sınıfı mensubu senator olmuşlardır. M.Ö. 27 de 40 olan quaestorluk adedi 20 ye indirilmiştir. Augustus saltanatının ilk on yılı içinde kur'a ile seçilen tanınmış vali ve onbeş senatordan teşekkül eden daimî bir danışma henınmış vali ve onbeş senatordan teşekkül eden daimî bir Danışma Heyeti (*Consilium*) kurmuştur. Bu heyet Augustus'a toplantılarda görüşülecek meselelerin hazırlanmasında önerilerde bulunuyordu.

6. ATLILAR (EQUİTES):

Augustus'un kurduğu principat (*principatus*) devrinin en önemli

organizasyonlarından birisi de atlı sınıfından (*Equites*) gerek sivil ve gerekse askerî hizmetlerde resmî bir görev şeklinde istifade edilmiş olmasıdır. Augustus genişleyen Roma topraklarının idaresi için senatorların artık yeterli sayıda olmadığını gördüğü için ve diğer taraftan bunların gerek senatorluk itibarları ve gerekse Roma âdetlerinin kendi hizmetinde başka şekillerde çalıştırmasına imkân vermemesi sebebiyle, atlı sınıfından kimselerden diğer görevlerde faydalanmağa karar verdi. Bu görevlere her hür doğumlu Roma'lı girebilirdi. Ancak 400000 sesterslik (aşağı-yuk. 300000 T.L.) bir servete sahib, onsekiz yaşını tamamlamış, iyi karakterli olmalıydı. Senatorların yirmibeş yaşındaki oğulları bu hizmete doğrudan doğruya kabûl ediliyordu. Atlı sınıfına mensup kimseler artık orduda ikinci derecede kumandan, yardımcı bir cohort'un praefectus veya tribunus'u, bir legion tribunusu veya yardımcı süvari (*Ala*) bölüğünün praefectus'u olabiliyordu. Yeni eyaletler Roma'ya eklenince atlılar Augustus tarafından buralara vali olarak atandılar, hububat ve vergi işlerinin tanzimi de onlara bırakıldı. Birçok atlı mesleğinin son safhasında senato üyeliğine kabul olundular. Fakat her hizmette Augustus'a bağlıydılar. Bunların oğulları aynı hakkı senatorlar gibi, alamadılar. Giyimleri ise dar erguvani şeritli toga, idi. Altın bir yüzük ile emirlerine verilmiş bir at da ayırıcı özellikleriydi. Böylece atlılar (*equites*) principat (*principatus*) devrinde ayrı bir önem kazandılar.

7. HALK (POPULUS):

Principat (*principatus*) idaresinde halk (*populus*) bazı haklarını elinde tutmakta devam etti. Fakat kaybettikleri de oldu. Bunlar arasında adlî işlerdeki kudretlerinin alınması en önemlilerindendir. Meclisler feshedilmemekle halâ seçme ve kanun vazıı haklarını korumakla beraber, imparatorun tribun'luk yetkisi (*tribunica potestas*) kendisine memuriyetler için aday seçimlerine ve teklif ettikleri yasalara müdahale ve kontrol hakkını verdiğinden eski serbestliklerini kaybettiler. Artık meclisin (*comitia*) yâni halkın kudreti imparator lehine el değiştirmişti. Ayak takımı için bedava hububat dağıtımı, çok masraflı

oyun ve eğlenceler yapılmaktaydı. Bu sırada gelişme azatlılar yönünden oldu. Çünkü Augustus bunlara kendi hizmetlerinde görevler vererek azatlıların sekreterlik gibi önemli mevkilere geçmelerine imkân verdi, bu gitgide onların nüfûz sahibi kimseler haline gelmelerini sağladı.

8. ORDU (EXERCİTUS):

Dahilî savaşlar sona erdiğinde Augustus'un emrinde 90 veya daha fazla legion (I legion yaklaşık olarak 6000 kişi) bulunuyordu. Bu kadar fazla kuvveti artık bir arada tutmağa lüzum yoktu. Bu sebepten bunların hemen hemen yarısını terhis ederek kendilerine kuzey İtalya ve büyük yollar yakınında arazi verildi ve yerleştirildiler. Bununla beraber geri kalan kuvvetler de yavaş yavaş azaltılarak M.Ö. 13 de 28 legion bırakıldı. Daha sonra, M.S. 9 da Germania'da kaybedilen 3 legion'un yeri doldurulamadığından bu sayı 25 olarak kaldı. 6000 kişilik legionların 120 sini süvariler (*alae*) teşkil ediyordu. Bu askerler imparatorluğun en fazla Romalılaşmış bölgelerinden temin ediliyordu ve askere kaydedilirken imparatora bağlılık yemini ederek Roma vatandaşı oluyorlardı. Fakat birçok vatandaşlık haklarını ancak 20 yıllık hizmet sonunda terhis edilirken kazanabiliyorlardı. Bunlar yıllık 225 denar (*denarius*) gibi oldukça iyi bir ücret ve armağanlar da alıyorlar ve terhislerinde de toprak sahibi kılınıyorlardı. Her legion'un başında *legatus legionis* (legion legat'ı) adı altında bir kumandan bulunuyordu. Legionlardan ayrı olarak bir de «yardımcı kuvvetler» (*auxilia*) vardı. Bunların sayıları legionlara eşit olmakla birlikte yıllık gelirleri 70 denar idi ve 25 yıllık hizmetle görevliydiler ve daha az Romalılaşmış eyaletlerden alınıyorlardı. Augustus bu kuvvetleri piyade (cohort = *cohors)* ve süvari *(ala)* olarak 480 veya 960 kişilik birlikler halinde düzenleyerek Romalı kumandanların emrine verdi. Principat devri boyunca önemli olaylara karışan diğer bir kuvvet de Augustus'un kendisine bağlı imparatorluk hassa alayı idi. 1000 er kişilik 9 cohort teşkil eden bu kuvvet İtalya'nın en medenî yerlerinden seçilmişti. İlkönce İtalya, daha sonra da Roma'da yerleştirilmişti. Başlarında bulunan at-

lı sınıfından iki *Praefectus Praetorio* 500 denar veya daha fazla ücret almakta ve M.Ö. 13 de oniki yıl, M.S. 5 den sonra ise onaltı yıl hizmetle görevli bulunmaktaydılar. Augustus ayrıca Batavia'lı ve Germenlerden müteşekkil bir de şahsî muhafız birliği kurmuştu. Bunlardan başka Augustus M.S. 6 da yedi cohortluk bir itfaiye alayı (*Cohortes vigilium*) kurmuştur, ki başlarında Praefectus vigilium bulunuyordu. M.Ö. 21 de bu görevi 600 kişilik bir köle birliği başındaki aedil görüyordu. Bunun yetersizliği görüldüğü için, 14 bölgeye ayrılmış olan Roma'nın her iki bölgesine bir cohortluk birlik düşecek şekilde bu itfaiye alayı teşkil edilmiştir.

Roma'nın egemenliği bütün Akdenize, Atlas okyanusuna, Kızıl denize kadar uzandığından organize edilmiş, daimî bir donanmaya ihtiyaç muhakkaktı. Esasen Augustus Antonius ve Kleopatra'ya karşı zaferini de donanmasına borçluydu. Bu sebepten, Augustus Napoli (Neapolis) körfezinde Misenum'da ve Po nehri (Padus f.) ağzı yakınında Ravenna'da iki deniz üssü kurarak donanmayı düzenli bir şekle soktu, İlk önce kölelerin ve azatlıların hizmet gördüğü filolar daha sonraki yıllarda imparatorlar tarafından daha düzenli bir hale getirildi.

9. DİNDE REFORM VE İMPARATORLUK KÜLTÜ:

Augustus Cumhuriyet devrinin inanç ve moral anlayışlarının dahilî savaşlardan sonra artık bir restorasyona tabi tutmak zorunluluğunu ve eski Roma'nın erdem ve inancını bütün gücüyle yeniden yaratmayı gerekli görüyordu. Esasen Octavianus'a M.Ö. 30 yılında yeni patrici aileleri yaratma imtiyazı verilmişti, ki bu suretle rahiplik görevlerine kendi taraftarlarını koyma imkânını bulmuş oluyordu. M.Ö. 29 da yeni rahiplikler yaratmıştı. Rahiplik ancak senatorlara açık bir mevki idi. Daha ufak kademeleri atlılara verilebiliyordu. M.Ö. 28 de senato Octavianus'a şehirdeki onarılması gerekli bütün tapınakları onartması imtiyazını verdi. Bu arada Juppiter Capitolinus, Magna Mater, Quirinus ile beraber sekseniki tapınak onarıldı. Fakat bu alanda asıl büyük görevi Lepidus'un ölümü üzerine M.Ö. 12 yılı 6 Mart gü-

nü ondan boşalan Pontifex Maximus'luğa seçilmekle aldı. Böylelikle devlet dininin de başı oldu. Augustus daha önce tapılan tanrılar için verilen isimlere kendi sıfatını da katarak ve bunlar için yeni sunaklar bina ettirerek, meselâ Fortuna Augusta, Pax Augusta ve Mercurius Augusta kültlerini teşvik ederek, büyülterek bunların dahilî savaşlar sırasında sarsılan itibarlarını güçlendirdi. Kendi soyunun tanrıları için de Forum Augustum'da Mars Ultor adına ve eski Forum'da tanrısal Julius Caesar'ın gömüldüğü yerde yeni tapınaklar inşa ettirdi. Palatinus'ta Apollo için de bir tapınak bina edildi. Augustus'un İspanya ve Gallia'dan dönüşü şerefine Augustus'un şehre girdiği Via Flaminia yakınında Campus Martius'da Augustus'un Barış Sunağı (Ara Pacis Augustae) senato ve halkın şükranlarının ifadesi olarak M.Ö. 13-9 yılları arasında bina edilmiştir.

Bunlardan ayrı olarak, Hellenistik devrin sona ermesi ve Roma egemenliğinin yayılması üzerine M.Ö. 197 den sonra Yunanistan ve Küçük Asya'da görülmeğe başlanan Roma şehrinin şahıslandırılmış sembolü olan tanrıça Roma kültü yanında Augustus için imparatorluk kültü adı verilen yeni bir akım eyaletlerde de yayılmağa başladı. M.Ö. 29 da Pergamon'da (Bergama) ve Nicomedia'da (İzmit) Roma ve Augustus'a tapınaklar ithaf edildi. Bunu diğer eyaletler izledi. Bu şekilde, Augustus öldüğünde her eyalette en az bir Roma ve Augustus sunağı bulunuyordu. Augustus bu kültü politik yönden faydalı gördüğü için teşvik etmiş ve gelişmesine yardımcı olmuştur. Aynı maksatla bu kült resmen doğudan batıya getirildi. M.Ö. 12 de Roma ve Augustus için bir sunak Lugdunum (Lyon) karşısında üvey oğlu Drusus tarafından, aynı şekilde Colonia'da (Köln) M.S. 9da bir sunak ile Elbe kıyılarında aynı kült M.Ö. 2 de L. Domitius tarafından tesis edildi. Bu suretle imparatorluk kültü doğu ve batı Roma dünyasında yayılmağa başladı.

10. AHLÂKÎ KANUNLAR VE AUGUSTUS:

Augustus bazı sosyal kanunların yetersizliğini ve ahlâkî konuların düzensizliğini görerek bunların düzeltilmesi için çaba sarfetmiş-

tir. Augustus'a M.Ö. 19 ve 18 yıllarında senato ve Roma halkı tarafından «yasaların ve âdetlerin muhafızlığı» (*cura legum morumque*) yüksek yetkisi önerilmişse de, bunu «eski örf ve âdetlere» (*mores maiorum*) aykırı bulduğundan kabûl etmemiş, fakat kendi «kanun vazıı yetkisi» (*tribunica potestas*) ile gerekli bulduğu yasaları çıkartmıştır. Augustus'un üzerine önemle eğildiği konulardan birisi Roma soyunun devamlılığını tehlikeye düşüren evlilik müessesesiydi. Zira, Roma toplumu evlilikten kaçınır olmuştu. Augustus aile hayatını bir düzene kavuşturmak için M.Ö. 18 yılında *Leges Juliae* «Julia kanunları» (*Lex Julia de adulteriis coercendis, Lex Julia maritandis ordinibus*) çıkartarak boşanmayı şartlara bağladı, evlenmemişler ve evli çocuksuzlar üzerine de bazı cezaî hükümler koydu. Bekârlara miras hakkı tanınmıyordu, çocuksuz evliler ise tevarüs ettikleri mirasın yarısını devlete bırakmağa zorunlu kılınıyordu. Augustus zamanına kadar şahsî bir zarar meselesi olarak kabul edilen ahlâk dışı konular bundan böyle devlete karşı işlenmiş suç addedildi. Daha sonra, M.S. 9 yılında bu gibi suçların cezaları kuvvetlendirilerek adını consul Papius ve Poppaeus'tan alan *Lex Papia Poppaea* kanununa ilâve edildi. Roma'da üç çocuk sahibi bir babaya imtiyazlar (*İus trium liberorum*) tanınarak bazı vergilerden muaf tutuldu, memuriyetlerde tercih hakkı tanındı. Bu arada Augustus israfı tahdit kanunları da çıkardı. Hatta bu yiyecek (*cena*) konusuna kadar genişletildi. M.Ö. 17 de *Lex Junia Narbona* kölelerin kendine has formaliteleri tamamlanmadan azat edilmelerine mani olduğu gibi, M.Ö. 2 de de *Lex Fufia Caninia* ile de kölelerin sahibleri tarafından arzularına göre azat edilmesi de sınırlandırıldı. Kadınların atletik oyunlarda hazır bulunmaları yasaklandı, tiyatroda erkeklerden ayrı yerlerde oturacaklardı. Bununla beraber Augustus'un koyduğu bu kanunlar, köleler hakkında olanlar müstesna, çok protestolara maruz kaldı ve fazla etkili olamadı.

11. EDEBİYAT VE SAN'AT:

Augustus devri politik alanda olduğu gibi, edebiyat ve san'at kollarında da yeni bir ortam yaratmıştır. Augustus'un dahilî savaşlara son

verip bir barış devri açması gerek sanatcılar ve gerekse ozanlar üzerinde çok etkili olmuş, bunlara yeni bir Roma dünyası anlayış ve görüşünü kazandırmıştır. Özellikle, Augustus kurmuş olduğu yeni rejimin bir propaganda vasıtası olarak ozanların yapıtlarında bunun ölümsüzleştirilmesini istemiştir. Bu isteğinin gerçekleşmesinde dostu Maecenas kendisine yardımcı olmuş, ozanları himayesi altına alarak onları teşvik etmiştir. Bununla beraber bu devri yansıtan ozanların çoğu Augustus'un rejimine gerçekten bağlanmış ve onun yüceliğine inanmış kişilerdi. Bunlar Cumhuriyet devri Roma'sında doğmuşlardı, fakat Augustus'un kurduğu çağı idrak etmişlerdi. Roma'nın en büyük ozanı Vergilius Actium savaşı sırasında kırk yaşlarında bulunuyordu. Dahilî savaşların ızdırabını, Brutus'u, Antonius'u, Catilina'yı biliyordu, fakat aynı zamanda bütün sıkıntılı günlerin Actium'da sona erdiğine, Roma'nın barış çağına girdiğine de inanıyordu. Bu yüzden bunların yarattığı eserler Roma dünyasının bütün duygularını yansıtan ölümsüz san'at anıtları olmuştur.

a. *P. VERGİLİUS MARO (M.Ö. 70-19):*

M.Ö. 70 yılında Mantua yakınındaki Andes kasabasında doğmuş olan Vergilius Roma'nın en ünlü ozanıdır. Maecenas ve Augustus'un dostluğunu kaaznmış, onların çevresinde yaşamıştır. İlk eseri *Eclogae,* pastoral şiirlerdir. Daha sonra, çiftçiliği konu alan *Georgica*'yı kaleme almıştır. En büyük eseri olan *Aeneis*'e ise Augustus'un teşvikiyle M.Ö. 29 da başlamış, M.Ö. 19 yılına kadar on yıl üzerinde çalışmıştır. M.Ö. 19 da Brundisium'da (Brindizi) öldüğünde eseri tamamlanmış olmakla beraber, düzeltmek istediği ve eksik mısralar bulunuyordu. Vergilius'un *Aeneis*'i Roma'nın ulusal destanıdır. Roma'lı «sadakat» (*fides*), «vazife duygusu» (*pietas*), Roma'nın dünya egemenliği, Latin soyunun duyguları, yüceliği anıtsal bir şiirle anlatılmaktadır. Bir yazarın dediği gibi, «Augustus çağı Aeneis'siz düşünülemez».

b. *Q. HORATİUS FLACCUS (M.Ö. 65-8):*

Güney Italya'da Venusia'lı Horatius bir azatlının oğluydu. Ver-

gilius'la M.Ö. 39 yılında arkadaş olmuştur. Brutus ve taraftarları yanında Philippi savaşına *tribunus militum* olarak katılmış ve sonra Augustus'a dönmüştür. M.Ö. 33 de Vergilius tarafından Maecenas ile tanıştırılmıştır. Horatius, Epikouros felsefesine bağlanmış ve böylece politika ile uğraşmaktan da vazgeçmiştir. Horatius Epod'lar (*Epodes*), lyrik Od'lar (*odes*), Hymnos'lar, Satir'ler (*Satirae*) ve Mektuplar (*Epistulae*) yazmıştır.

c. *P. OVİDİUS NASO (M.Ö. 43 - M.S. 17)*:

Lâtin ozanlarının en ustalarından olan Ovidius atlı sınıfına mensuptu. Nesir kadar kolaylıkla şiirlerini yazmıştır. İlk eseri M.Ö. 26-25 te yazdığı *Amores* (Aşklar) dır. Elegia şeklinde şiirler yazmıştır. M.S. I de ise *Ars Amatoria*'yı (Aşk San'atı) kaleme almış, M.S. 8 de Augustus'u bir skandal dolayısile kızdırdığı için Tomis'e (Köstence) sürgüne gönderilmiştir. Bundan sonra yazdığı *Tristia* hüzün şiirleridir ve sürgüne gönderiliş sebeplerini arar. Ayrıca 12 kitaplık *Fasti* adlı eseri takvimin bayram günlerini anlatmakta, *Metamorphoses* (Değişmeler) ise mitolojik olayları konu almaktadır. Bir de *Epistulae ex Ponto* (Pontus'tan mektuplar) adlı eseri vardır, ki sadece kendisinden bahseder. Ovidius, Tiberius da kendisiyle ilgilenmediğinden, Augustus'un ölümünden sonra da sürgünde kalmış ve M.S. 18 de ölmüştür.

d. *TİTUS LİVİUS (M.Ö. 59 - M.S. 17)*:

Livius kuzey İtalya'da Patavium (Padua)'da M.Ö. 59 yılında doğmuştur. İlk önce felsefî eserler yazmış, sonra tarih türünü seçmiştir. *Ab Urbe condita libri* (Şehrin-Roma'nın -kuruluşundan beri tarihler) adını taşıyan 142 kitaplık eserini M.Ö. 27 de yazmaya başlamış ve bu M.S. 17 ye kadar devam etmiştir. Eseri, Roma tarihini başlangıçtan itibaren M.S. 9 yılına kadar içine alıyordu; fakat tamamı günümüze kalmamıştır. Eserini yazarken Polybios'tan ve annal'lerden faydalanmıştır.

e. *SEXTUS PROPERTİUS (M.Ö. aş.-yuk. 47-16):*

M.Ö. aşağı-yukarı 47 yıllarında doğmuş olduğu kabûl edilen Propertius'un Umbria'nın Asisium kasabası yerlilerinden olması muhtemeldir. İlk önce vatanî şiirler yazmış, sonra aşk şiirlerine dönmüştür. Şiirlerini Elegia türünde yazmıştır.

f. *ALBİUS TİBULLUS (M.Ö. aş.-yuk. 48-19):*

Devrin diğer bir Elegia ozanı da Tibullus'tur. M.Ö. 31-29 da savaşa katılmıştır. İlk şiir kitabını M.Ö. 31 de yazmış, M.Ö. 26 da yayınlamıştır. Şiirleri aşktan ve kendisinden sözeder.

12. TAHT MESELESİ:

Augustus için kendisinden sonra yerine geçecek ve Roma'nın kaderini ellerine alacak şahıs hakkında karar vermek oldukça sıkıntılı bir konu olmuştur. Princeps'lik durumu dolayısiyle halefini seçme hakkına kanunen sahip bulunuyordu. Bu seçimin de, kendisinin Julius Caesar soyundan olması hasebiyle, aynı aile içinde olmasını istemekteydi. Çünkü, rakip adaylardan birisinin tahta geçmesi yeni bir dahilî savaşın çıkmasına sebep olabilirdi. Fakat, Augustus'un oğlu yoktu. Augustus üç defa evlenmişti. İlk karısından çocuğu olmamıştı. İkinci karısı Scribonia'dan ise Julia isimli kızı olmuştu. M.Ö. 38 de Scribonia'yı boşayarak güzelliği ve zekâsı ile tanınan Livia Drusilla ile evlendi. Livia'nın, ilk kocası Tiberius Claudius Nero'dan M.Ö. 42 de doğmuş Tiberius Claudius Nero ve M.Ö. 38 de doğmuş Nero Claudius Drusus adlarında iki oğlu vardı. Böylelikle Livia'dan çocuğu olmayan Augustus iki üvey oğula sahib oldu. Fakat Augustus bu iki üvey oğlunu tahta varis göstermedi. Bunların yerine kızkardeşi Octavia'nın C. Claudius Marcellus'tan M.Ö. 43 te olan çocukları M. Claudius Marcellus'u halefi olarak seçti. Octavia daha sonra M. Antonius'la evlenmiş ve Antonia isminde kızları olmuştur. Marcellus'u M.Ö. 25 te kızı Julia ile evlendirdi. Marcellus 19 yaşında bulunduğu M.Ö. 24 de sena-

Livia Drusilla

toya kabûl edildi, M.Ö. 23 te aedil oldu. Diğer taraftan, Marcellus'un bu durumu, kızkardeşi Marcella ile evlenmiş ve böylelikle aileye girmiş olan Augustus'un yakın dostu Agrippa için hoş olmamıştı. Zira o da

Livia Drusilla
(Dupondius)

taht için ümitliydi. M.Ö. 23 te Augustus ciddi şekilde hastalandı, hatta hayatından umud kesildi. Bu sırada Augustus henüz genç olması sebebiyle mühür yüzüğünü Marcellus'a değil, fakat Agrippa'ya verdi. Fakat Augustus Grek hekim Antonius Musa'nın soğuk-su tedavisi ile sıhhatine kavuştu. Fakat, M.Ö. 23 te Marcellus hastalanıp Baiae'da öldü. M.Ö. 21 de ise Augustus, Agrippa'yı Marcella'dan ayırtıp kızı Julia ile evlendirdi. M.Ö. 18 de de kendisine tribunluk yetkisi (*tribunica potestas*) ve *imperium proconsulare* verildi. Agrippa ile Julia'nın üç erkek, iki kız çocukları oldu. Bunların en büyükleri olan Gaius ve Lucius Caesar'ı Augustus evlât edindi. M.Ö. 12 de Agrippa

Antonia

öldü. Bunun üzerine Augustus tahta varis olarak en büyük üvey oğlu Tiberius'u lâyık gördü ve Tiberius'u, Agrippa'nın eski karısı Pompo-

nia'dan olma kızları, karısı Agrippina'dan boşatarak, Agrippa'dan dul kalan Julia ile evlendirdi. M.Ö. 9 da kendisine Agrippa'nın yetkileri verilen Tiberius, kendisinin sadece Gaius ve Lucius'un koruyucusu durumunda olduğunu farketti. Ayrıca karısının sadakatsizlikleri de buna eklenince gönderilmek istendiği Armenia'ya gitmeyerek Rhodos'ta inzivaya çekildi. Augustus bunu hoş karşılamadı. Fakat Julia'nın aşırı hareketleri Augustus'un moral reformlarını da hiçe sayacak bir seviyeye ulaştı ve babası tarafından M.Ö. 2 yılında Pandateria adasına sürüldü, aşıklarından M. Antonius'un oğlu Julius Antonius öldürüldü, diğerleri sürgüne gönderildi. Aynı yıl Gaius ve Lucius *principes juventutis* ilân edilerek tahttaki durumları belirtilmiş oldu. Fakat Lucius Massilia'da (Marsilya) hastalanıp M.S. 2 de öldü. Gaius ise Artagira kuşatmasında aldığı yara yüzünden M.S. 4 yılında Lycia'da Limyra'da öldü. Böylece kendi soyundan kimse kalmayınca Augustus Tiberius'a döndü ve onu aynı yılın 26 Haziranında evlât edinerek 10 yıl için *tribunica potestas* yetkisi verildi. Fakat aynı zamanda Julia'nın hayatta olan tek oğlu Agrippa Postumus'u da evlât edindi. M.S. 13 de Augustus'unkine eşit *proconsulare imperium* yetkisi de verilen Tiberius'un durumu sağlamlaşmış oldu. Tiberius da, Agrippa ile Julia'nın genç kızları Agrippina ile evlenmiş olan Drusus'un oğlu, yeğeni Germanicus'u evlât edindi. Augustus, Tiberius'u halef olarak istememekle beraber bu görev için, şartların zorunluluğu altında, ondan daha yeteneklisini de bulamamıştı.

13. AUGUSTUS'UN ÖLÜMÜ :

Augustus'un M.S. 9 yılında Varus'un Germenlere mağlûbiyetinden sonra bir türlü kendine gelemediği kabûl edilmektedir. Artık sonunun yaklaşmakta olduğunu hissetmeğe başlamıştı. Bu sırada yetmiş bir yaşında bulunuyordu. Kendisini yorgun ve hâlsiz buluyor, senato toplantılarına katılamıyordu. M.S. 14 de Roma vatandaşlarının census'unu (sayımını) yaptı. Bu sırada 4900000 den fazla Roma'lı bulunduğu anlaşıldı. Aynı yıl, yaptığı, başardığı işlerin, devlet masraflarının listesini içine alan bir eseri Roma'da yazdı. Bunun bir kop-

Octavia

yası Ancyra'da (Ankara) Roma ve Augustus tapınağının duvarlarında bulunmaktadır. Eksik fragmanları olan bu yazıtın Pisidia'da Apollonia (Uluborlu) ve Antiocheia'da (Yalvaç) bulunan fragmanlarla ta-

mamlaması yapılabilmektedir. M.S. 14 de Tiberius'un Illyricum'a yaptığı yolculukta onunla beraber Beneventum'a kadar gitti. Fakat yolda hastalanarak 19 Ağustos'ta Campania'da Nola'da 76 yaşında öldü. Son sözleri karısı Livia'ya olmuştu: «*Livia, nostri coniugii memor vive ac vale*». (Livia, beraberliğimizin anısı, yaşamaya bak, hoşca kal). İmparatorun cesedi Roma'ya getirilip cenaze töreni yapıldıktan sonra, Marcellus, Octàvia, torunları ve dostu Agrippa'nın da gömülmüş oldukları ve kendisinin yaptırmış olduğu mausoleum'a konuldu. 17 Eylûl M.S. 14 de senato tarafından kendisine *Divus* (Tanrısal) ünvanı verildi.

II. KISIM

TİBERİUS
M.S. 14-37

1. TAHTA ÇIKIŞI :

Tiberius Claudius Nero veyahut ta Augustus tarafından evlât edinildikten sonraki adı ile Tiberius J. Caesar Augustus tahta geçtiğinde ellibeş yaşında bulunuyordu (doğ. M.Ö. 42, 16 Kasım). İyi eğitim görmüş, bilgili bir kişiydi. Askerî alandaki yeteneklerini de Cantabria'lılara karşı, doğu'da Armenia tahtı içinse Parth'larla savaşta, Pannonia ve Germania'da göstermiş bulunuyordu. Bu sebeplerden Augustus, arzu etmemekle beraber, onu kendisine halef göstermişti.

Tiberius'un, Augustus'un yerini almasından sonra, ilk işi senatoyu toplayıp Augustus'un tanrılaştırılması (*divus*) ve Roma'da ibadeti için gerekli tedbirleri almak olmuştur. Augustus'un karısı Livia'ya da Augusta ünvanı verilmiş, Julia soyunu göstermek üzere Julia Augusta adı altında imparatorluğun çeşitli yerlerinde ibadet görmüştür. Tahta çıkması üzerine gerek senato ve halk ve gerekse diğer memurlar kendisine sadakat yemini etmişlerdir. Bu şekilde Tiberius'un principat'ı 17 Eylüldeki (M.S. 14) senato toplantısından sonra resmen yürürlüğe girdi. Tiberius'un saltanatının ilk yılları gerçekten başarılı oldu ve Augustus'un kurduğu sisteme bağlı kaldı. Senato ile ilişkilerini iyi bir biçimde yürüttü; hemen her konuda onun fikrini alıyordu. Senato kendi eyaletlerini idare ediyor, İtalya üzerinde sosyal ve dinî meselelerde hukukî nüfûza sahip bulunuyordu. Augustus'un tatbik etmeyip yazılı olarak bıraktığı, seçim hakkının halktan alınıp senatoya verilmesini de gerçekleştirdi. Söz ve düşünce hürriyetini sağladı. Senato'ya

yanına muhafız almadan gidiyordu. Consulluğu üç defa kabûl etti ve bunları yarım yıldan fazla sürdürmedi. *İmperator* ünvanını da kullanmadığı gibi, *pater patriae* denilmesini de reddetti.

Tiberius
(Gümüş denarius)

2. TİBERİUS VE HALEFLERİ:

Tiberius için tahta çıktığından itibaren Julius soyuna mensup olmaması, doğuşu itibariyle Claudius'lar ailesinden gelmesi huzursuzluk veren bir konu olmuştur. Augustus'un tahtı Tiberius'a terkeder-

ken vasiyetinde «zalim kader beni oğullarım Gaius ve Lucius'tan mahrum etti, Tiberius Caesar mirasımı alsın» şeklinde ifade kullanması da aklından çıkmıyor olmalıydı. Kendisine en yakın tehlike olarak Agrippa Postumus'u görüyordu. Nitekim M.S. 16 da Agrippa Postumus'un kölesi Clemens bir darbe hareketinde bulundu, fakat önlendi. Fakat daha önemlisi yeğeni ve manevi oğlu Germanicus'un durumuydu. Zira, Germanicus Roma'nın en kuvvetli ordusunun, Rhein kumandanlığında bulunuyordu. Aynı zamanda çok seviliyordu ve bir şairidi de. Hatta ordusu tarafından imparator yapılmak istenmiş, fakat bunu reddetmişti. Bununlaberaber hırsları karısı Agrippina tarafından daima körükleniyordu.

3. RHEİN'DA VE ILLYRİCUM'DA AYAKLANMALAR:

Tiberius tahta çıktıktan az sonra Augustus'un ölümünü duyan Illyricum ve Rhein ordularında terhis zamanı gelmiş olan sekiz legion kuvvetindeki askerler tarafından başlatılan iki isyan oldu. Bunlara karşı Tiberius'un öz oğlu Drusus ve kardeşinin oğlu olan yeğeni Germanicus gönderildiler. Drusus Illyria'daki ayaklanmayı, Rhein'dakini de Germanicus bastırdılar.

4. GERMANİCUS'UN HAREKETLERİ:

Ordu içindeki ayaklanmaların bastırılmasından sonra Germanicus'un Tiberius'un iznini almadan Germen kabilelerine karşı harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Germanicus'un bu seferleri M.S. 14 ten 16 yılına kadar devam etmiştir. Germanicus'u bu seferlere zorlayan sebepler arasında kendi askerlerinin gevşeyen disiplinini yeniden kuvvetlendirmek ve babası Gemanicus'un yaptığı işleri kendisinin de başarabileceğini göstermek olmalıdır. Bu sırada Germen'ler bir birlik teşkil edecek surette birleşmiş bulunuyorlardı. Germanicus'un bu saldırısına başlarındaki Arminius ve Inguiomerus'un idaresinde şiddetle karşı koyan Germen'ler, yine de Germanicus'un Rhein ile Weser arasındaki bölgeyi talan etmesini önleyemediler. Germen'ler kayıtsız şart-

Tiberius

sız teslim olarak itaata alındılar. Bununla beraber Roma'lılar da ağır şekilde kayba uğradılar. Bunun üzerine Tiberius, Germanicus'un derhal geri dönmesi ve savaşı uzatmaması için emir gönderdi. Germanicus M.S. 17 yılı 26 Mayısında triumph düzenleyerek zaferini kutladı. Roma'nın prestiji yeniden kuruldu. Aquitania, Belgica ve Lugdunensis bağımsız bir eyalet haline getirilerek Yukarı ve Aşağı Germania olmak üzere iki idarî bölgeye ayrıldı, başlarına consul seviyesinde legat'lar getirildi. Fakat Roma istilâsından kurtulan Germen'ler bu defa Marcoman'lar ve kralları Maroboduus ile savaşa tutuştular. Savaş Arminius ve Germen'lerin galibiyetiyle sona erdiyse de, M.S. 19 da Arminius kendi kabilesinin kıskançlığına kurban olarak öldürüldü. Maroboduus ise İtalya'da inziviya gönderildi.

5. GERMANİCUS DOĞUDA:

Germanicus Germen seferinden döndükten sonra Tiberius tarafından Doğudaki karışık durumu düzeltmek üzere görevlendirildi. Senato kendisine *maius imperium* yetkisi vererek bütün doğu eyaletleri valileri üzerinde etkili duruma getirdi. Germanicus'un doğuya gönderilme sebepleri arasında yeni Parth kralı Artabanus'un Suriye'de Antiocheia'ya sürdüğü Armenia kralı Vonones'in yerine kendi kardeşi Orodes'i getirmek istemesi, Cappadocia'lı Archelaus'un hıyanetinden şüphe edilmesi ve Commagene ve Cilicia kralları öldükleri için yerlerinin boş kalmış olması bulunuyordu. Görüldüğü gibi, bütün bu problemler çözülmesi gerekli konulardı. Germanicus, Yunanistan, Atina ve Lesbos'dan geçerek Asia Minor'a geldi. Ilium'dan sonra Pergamon, Patara, Andriace'den geçti. Cappadocia, atlı sınıfından bir procurator idaresinde eyalet şeklinde organize edildi (M.S. 17). Commagene de bir propraetor idaresi altında eyalet haline getirildi. Cilicia ise, ufaklığı sebebiyle Syria eyaleti ile birleştirildi. Armenia'da, herkes tarafından sevilen Zeno başa getirildi. Parth kralı Artabanus, Roma'lılarla dostluk anlaşması yapmak için elçiler gönderdi. Diğer yerler arasında Palmyra da Roma'nın bir dost ülkesi oldu.

Fakat Germanicus'un kış yaklaşması üzerine güneye, Mısır'a git-

mesi iyi sonuç vermedi. Çünkü Mısır'a senato grubundan birisinin gitmesi Augustus tarafından yasaklanmıştı. Buna aldırmayan ve *maius imperium* yetkisine güvenen Germanicus, ayrıca yine Augustus'un men ettiği Apis tapınağını da ziyaret etmişti. Üstelik, Antonius gibi, Mısır'da Grek elbiseleri ile dolaşmaktaydı. Tiberius bu hareketlere çok kızdığı gibi, senato'da da ağır şekilde suçladı. M.S. 19 da Nil'de (Nilus) bir gezintiye de çıktı. Buradan dönüşünde Suriye valisi Gn. Piso ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Fakat Germanicus Antiocheia'da hastalandı ve 10 Ekim'de öldü. Bazılarına göre Ger-

Germanicus
(Germanicus Julius Caesar)
(As)

manicus Piso tarafından zehirletilmişti. Kış olmasına rağmen Germanicus'un külleri Roma'ya gemiyle götürüldü. Piso, muhakeme edilmek üzere Roma'ya çağrıldı. Fakat, Germanicus'un halk tarafından çok sevildiğini ve Tiberius'un da kendisini korumayı reddettiğini gören Piso intihar etti. Germanicus'un haris karısı Agrippina ise kocasının ölümünden Tiberius'u sorumlu buluyordu. Zira, Germanicus'un çok popüler bir kişi olması, Agrippina'ya göre, Tiberius'ta kıskançlık uyandırmıştı. Bu yüzden kendini ve çocuklarını korumak için intikam yolları aramağa başladı.

6. AFRİCA, THRACİA VE GALLİA'DA OLAYLAR:

a. *AFRİCA*:

Tiberius'u meşgul eden olaylar sadece kuzeyde ve doğuda olmamıştır. Roma için, Parth'lar kadar tehlikeli bir düşman da Africa'da bulunmaktaydı. M.S. 17 de başlarına kudretli bir şahıs olan Tacfarinas geçince Roma için bir dert haline gelen ve daima hücûm etmeğe hazır bekleyen Africalı kabileler hürriyetleri uğruna savaş durumuna geldiler. Tacfarinas Roma savaş taktik ve stratejisini bilen bir kimseydi, ayrıca Mauri kabilesinden de yardım bulmuştu. İlk zamanlar bir gerilla savaşı şeklinde devam eden çarpışmalar, M.S. 20 de Tiberius'un Pannonia'dan IX. legionu göndermesi üzerine Roma'lılar kuvvetlendi. Bu kuvvetlerin başına da Seianus'un amcası Junius Blaesus getirildi. Blaesus bazı başarılar elde etti ve M.S. 22 de Tiberius tarafından imperator ünvanı ile kutlandı. Savaşın sonunu P. Dolabella getirdi. Kuvvetlerini dörde bölerek Tacfarinas'ın ordusunu yaran Dolabella Tacfarinas'ı yakaladı ve öldürdü (M.S. 24). Böylece Roma eyaleti Africa yeniden düzenlenerek Roma için bir tahıl anbarı haline getirildi.

b. *THRACİA*:

Thracia, Augustus tarafından iki yerli prens olan Rhescuporis

ve yeğeni Cotys arasında taksim edilmiş ve Romalılaştırılmıştı. Haris bir kimse olan Rhescuporis topraklarını genişletmek için yeğeni Cotys'ü öldürttü, (M.S. 19). Fakat, Tiberius bu hareketi hoş görmedi Rhescuporis'i yakalattı ve muhakeme için Roma'ya getirtti. Roma'da Cotys'ün karısı Antonia Tryphaena tarafından itham edilen Rhescuporis önce Alexandria'ya sürgüne gönderildi, sonra da orada öldürüldü. Oğlu Rhoemetalcos II. ye krallığı tevarüs etmesi izni verildi. Cotys ile Antonia'nın çocukları çok küçük olduklarından bunların hissesinin idaresi bir Romalı kumandana verildi. Fakat Thracia'lılar henüz itaate alınmış değillerdi. M.S. 21 de ve M.S. 26 da yeni ayaklanmalar oldu. Thracia ancak M.S. 46 da, yâni 20 yıl sonra, Roma eyaleti haline getirilebildi.

c. *GALLİA*:

Thracia'da M.S. 21 deki ayaklanma ile aynı zamanda daha ciddî ve tehlikelisi Gallia'da başgösterdi. Bu isyana katılanlar arasında Aedui ve Treveri kabileleri de bulunuyordu. İsyanın başındaki Julius Florus ve Julius Sacrovir'in, Roma vatandaşı olmaları Roma hesabına bir şanssızlıktı. Ancak, bu sırada Gallia'da millî şuur henüz gelişmemiş olduğundan ilk isyan kısmî kaldı ve oradaki mahallî kuvvetler tarafından bastırıldı. Fakat ikinci isyan daha tehlikeli oldu. İsyanın gerçek nedeninin sosyal dengesizlik ve eşitsizlik olduğu anlaşılıyor. Gallia'lılar çok ağır vergi yükü altında ezilmişler, Roma'lı sermayedarlara borçlanarak ekonomik yaşamları çok kötü bir durum almıştı. Bu şekilde başlayan isyan, önceleri isyancıların Augustodunum'un zaptı gibi başarılarıyla devam etti, fakat Roma kuvvetleri Gallia'yı istilâ edince isyan hareketi sona erdi.

7. SEİANUS MESELESİ:

Etrüsk soyundan olan L. Aelius Seianus, Augustus tarafından göreve atanmış ve C. Caesar'ın emrine verilmişti. M.Ö. 1 yılında doğuya gönderildiğinde Tiberius ile ilk defa karşılaşmıştı. M.S. 14 de

Tiberius tarafından babası ile beraber praetor prefektliğine getirilmişti. Babasının Mısır prefektliğine atanması üzerine de tek başına kalmıştı. Seianus M.S. 21-23 yılları arasında dokuz praetorluk cohort'unu Roma'nın kuzey-doğusunda toplayarak emrindeki bu kuvvetlerle kendisini daha da etkili duruma getirmişti. Bu sırada Tiberius ve Agrippina arasındaki düşmanlık ve Drusus'un M.S. 23 de ölümü Seianus'un kendisini principat için tek aday görmesine ve hırsının artmasına sebep olmuştu. Drusus'un ölümü de, karısı Livilla'yı baştan çıkaran Seianus'un zehirlemiş olmasına bağlanıyordu. Ancak, bu şüphenin gerçek olduğu sekiz yıl sonra anlaşılabildi. Seianus kendi karısını boşamış ve Livilla ile evlenmek istemişti. Fakat Tiberius bunu anlamamazlığa gelmişti. M.S. 26 da Tiberius'u, kendi hayatını tehlikeye atarak, ölümden kurtarması sonunda imparator da ona özel bir muamele eder olmuştu. Tiberius M.S. 21 yılında Campania'ya çekilmiş ve senato ile ilişkilerini buradan yürütmeğe başlamıştı. Drusus'un ölümünden sonra kendisini Roma'da huzursuz hissettiği için M.S. 22 de dönmüş bulunduğu başşehirden M.S. 26 da tekrar Campania'ya geldi ve buradan da Neapolis (Napoli) körfezindeki Capreae (Capri) adasına çekildi. Bu arada Seianus imparatoru durmadan Agrippina ve oğulları Nero ile Drusus aleyhine kışkırtıyordu. En nihayet imparatorun kuşkularını bunların üzerine çekmeğe muvaffak oldu ve Agrippina önce Herculaneum'a, oradan Pandateria adasına; oğlu Nero ise Pontia'ya sürgüne yollandı, diğer oğlu Drusus ise kardeşi Nero'ya karşı gizli maksatlar kurduğu bahanesiyle Roma'da hapsedildi. Bu şekilde imparatorluk ailesini Tiberius'tan uzaklaştıran Seianus'un durumu daha da kuvvetlenmiş oldu. M.S. 30 yılında Nero intihar etmeğe zorlandı. Böylece principat'a varis olarak ortada Tiberius'un torunu Tiberius Gemellus ile Agrippina'nın en küçük oğlu Gaius kalmış oluyordu. Seianus M.S. 31 de consulluğu imparatorla paylaştı ve Tiberius'un torunu Julia ile nişanlandı. Böylece Seianus Tiberius'a halef gösterilmiş oluyordu. Fakat en sonunda Tiberius, Germanicus'un annesi Antonia tarafından bir haberci gönderilmek suretiyle, uyarıldı. Bu sırada Germanicus'un en küçük oğlu Gaius'a Tiberius tarafından *toga virilis* giydirilmiş ve sonra da *pontifex* yapılmıştı. Fakat aynı za-

Tiberius
Pontifex Maximus

manda Seianus ve oğluna da rahiplik verildi. Tiberius, Antonia'nın bu ikazı üzerine şüpheleri uyanmakla beraber ilk önce bir karara varamadı. Sonra N. Sertorius Macro'yu Praetor prefekt'liğine atayarak 31 yılı Ekim ayı başında Roma'ya gönderdi. Gizli kararlarını güvendiği eski consul Memmius Regulus'a tevdi ettirdi. İsterlerse Drusus'u hapisten çıkartıp halka gösterebileceklerdi. Macro, senatoda Tiberius'un mektubunu ve Seianus'un kendisini tehdid eden tehlikeler sebebiyle suçlamasını okudu. Seianus derhal hapsedildi ve aynı akşam öldürtüldü, cesedi halk tarafından parçalandı. Senato 18 Ekim gününü bay-

ram günü ilân ederek bir Hürriyet Anıtı yaptırdı, Tiberius'a da *pater patriae* ünvanı verildi. Seianus'un kendisi için yaptırmış olduğu heykelleri yıktırıldı, taraftarları cezalandırıldı. Fakat Tiberius Capri (Capreae) adasındaki villasından dokuz ay ayrılmadı. Agrippina sürgünde (M.S. 33), Drusus ise hapiste öldüler, Livilla intihar etti.

8. TİBERİUS'UN SON YILLARI:

Tiberius saltanatının son yıllarını kuşku ve korku içinde geçirdi. İmparatorun Campania ve Capri'ye çekilmesi senato ile ilişkilerini yabancılaştırmıştı, son yıllarda araları daha da fazla açıldı. Senatorlar korku içinde yaşamağa başladılar. Muhbirler (*delatores*) Tiberius tarafından «kanunların devlet yararına koruyucuları» olarak addedilmeğe başladı. «Devlete karşı hıyanet kanunu» (*Lex de maiestate*) insafsızca tatbik ediliyordu. Bununla beraber M.S. 33 de İtalya'da ortaya çıkan malî bunalımı bizzat kendisi harcamalarda bulunmak suretiyle halletti. M.S. 36 da çıkan yangında evsiz kalanlara yardım etti. Halka hububat dağıttı.

Tiberius M.S. 35 yılında Tiberius Gemellus ile Gaius'u müşterekmirascısı olarak ilân etti. M.S. 37 yılı 16 Martında, Misenum'da Lucullus'un villasında Tiberius yetmişsekiz yaşında öldü. 29 Mart M.S. 37 de cenazesi Roma'ya getirildi ve Augustus mausoleumuna gömüldü.

Tiberius'un idaresi M.S. 26 da Capri'ye (Capreae) çekilişine kadar ılımlı olmuştur. Bundan sonra şiddetli bir tutum göstermesine rağmen, kendisinden sonraki Caligula (Gaius) ve Nero'nun son yıllarındaki idareleriyle karşılaştırılırsa yine de onlardan daha olumlu olarak kabûl edilebilir. Hatta, Augustus'un politikasına ondan daha sadık kalan bir princeps olmamıştır. Senatoya da şeref ve itibarını yükseltecek surette davranmıştır. Yalnız son yıllarında senatorlar da korkuya kapılmaktan uzak kalmamışlardır. Gerek Roma ve gerekse eyaletlerde idaresi etkili olmuştur.

M.S. 17 deki zelzeleden büyük zarar gören ve harab olan Küçük Asya şehirleri Sardes, Magnesia, Philadelphia, Cyme, Cibyra ve Ephesus'a yardım ederek, kalkınmalarını sağlamıştır. Beş yıl sonra bu şe-

Tiberius
(Aureus)

hirler Tiberius'un büyük heykellerini dikerek şükranlarını göstermişlerdir.

Yolların yapılmasında da önemli katkıları olmuştur. Africa, İspanya, Gallia Narbonensis'te yeni yollar yaptırmış, eskilerini onartmıştır. Moesia'da da aynı faaliyet olmuştur. İsrafı önleyici tedbirler almış, maliyeyi dengeli tutmağa çalışmıştır. Aynı sebepten Augustus'un tavsiyesine uyarak fazla masraf gerektiren savaşlardan kaçınmıştır.

III. KISIM

GAİUS (CALİGULA)

M.S. 37-41

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR:

Gaius Caesar Germanicus'a, babasının yanında bulunduğu sıralarda Rhein legionları tarafından, küçüklüğüne rağmen tam bir legion askerî gibi çizme v.s. giydirildiği için, «çizmecik» anlamına gelen Caligula lâkabı verilmişti. Fakat büyüdükten sonra bu adı reddetmiştir. Gaius, Tiberius Gemellus ile birlikte ortak-varis tayin edilmesine rağmen, Gemellus'un henüz onsekiz yaşında bulunması, *toga virilis* giymemiş olması ve kendisinin halk tarafından çok sevilen Germanicus'un oğlu olması sebebiyle ve Hassa Alayı kumandanı Sertorius Macro'nun desteği ile M.S. 37 yılı 18 Martında Tiberius'un yerini aldığında yirmibeş yaşında bulunuyordu, (doğ. 31 Ağustos, M.S. 12). On gün sonra 29 Mart M.S. 37 de Tiberius'un cenazesi ile Roma'ya geldiğinde halk tarafından coşkun alkışlarla karşılandı. Tiberius'a tanrısal onurlar verilmesini istediyse de,senato bunu kabûl etmedi, sadece cenaze töreni ifa edildi.

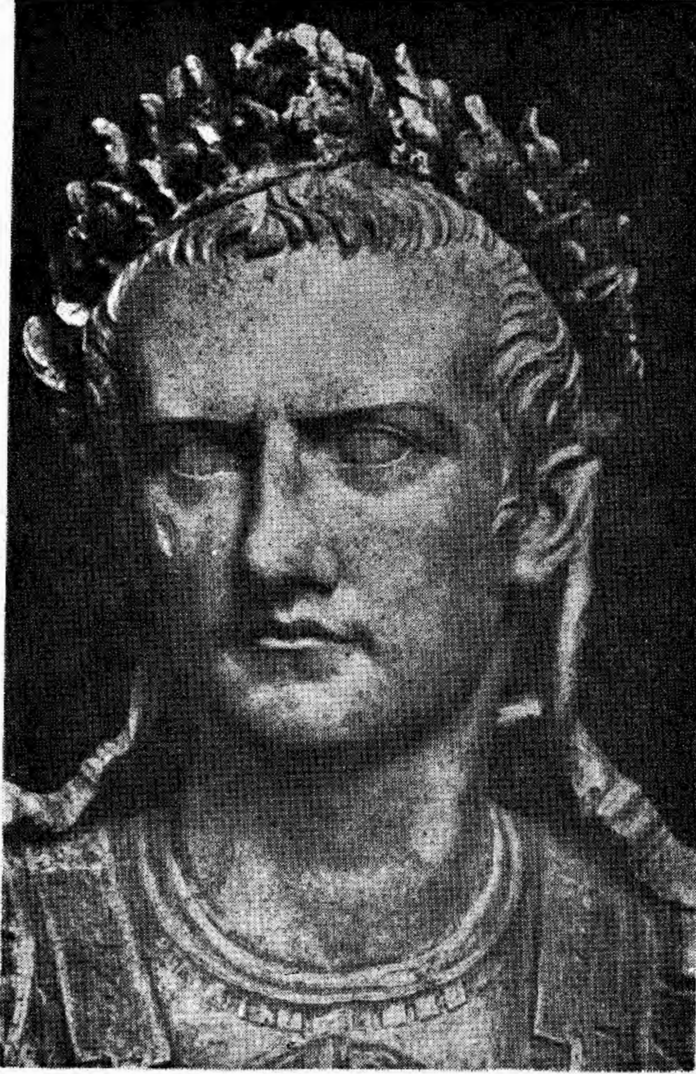
Gaius annesi Agrippina yönünden Julius soyuna, babası tarafından ise Antonius'a mensuptu. M.S. 12 yılı 31 ağustosunda Antium'da doğmuştu. M.S. 17 de babası ile doğuya gitmişti. Babası Germanicus'un Antiocheia'da ölmesi üzerine dul annesi ile on yıl kadar beraber kaldı. M.S. 29 da büyük annesi Antonia'nın evine yerleşti. M.S. 33 de quaestor seçilmiş ve kanunî yaş haddinden beş yıl önce memuriyete girme hakkı tanınmıştı.

Agrippina
Caligula'nın annesi, Germanicus'un karısı.

Gaius'un tahta çıktıktan sonraki ilk ayları oldukça olumlu davranışlarına tanık oldu. Politik suçlardan dolayı mahkûm edilenleri affetti. Buna karşılık muhbirleri (*delatores*) sürgün ettirdi. Halka ağır gelen vergileri indirdi. Valilerin yetkilerini kısıtlayan kanunları kaldırttı. Herkes tarafından sevilen bir imparator olmasında halk için düzenlediği zengin oyunlar da rol oynadı. Ona altın bir kalkan hediye ettiler. Antonius ile Octavia'nın kızı olan büyük annesi Antonia'ya a u g u s t a ünvanı verildi. Tiberius Gemellus'a *toga virilis* giydirerek, *princeps juventutis* ilân etti ve evlât edinerek onun principattaki hakkını tanımış oldu. M.S. 37 yılı 1 Temmuzunda amcası Claudius ile ilk consulluğunu paylaştı. Sürgünleri geri çağırarak annesi ve kardeşleri hakkındaki bütün mahkeme evrakını, Forum'da yaktırarak, cesetlerini Roma'ya getirtti, ölüm yıldönümlerinde törenler yapılmasını emretti. Seçim hakkını tekrar halka verdi.

Fakat bu durum uzun sürmedi. Tahta geçmesinden yedi ay sonra, Ekim ayında Gaius ciddî şekilde hastalandı, her tarafta dualar okundu, kurbanlar kesildi. Gaius en nihayet iyileşti. Fakat, Gaius değişmişti artık. Hastalığı sırasında ölümünü arzuladıkları bahanesiyle bazı kimseleri cezalandırdı ve bu arada canını sıkan kayınpederi Junius Silanus'u da boğazını keserek intihar etmeğe zorladı. Tiberius Gemellus'u da bir subayını göndererek, öldürttü ve ondan da kurtuldu. Macro ve karısı Ennia'ya kendilerini öldürmelerini emretti. Kendisine varis yapmış olduğu kız kardeşi Drusilla M.S. 38 de ölünce, cenazesinde bulunmamak için Roma'dan ayrıldı. Drusilla tanrıçalaştırıldı, bazı tanrısal ünvanlarla İtalya ve eyaletlerde ibadet gördü. Tiberius'un politikasına dönen Gaius senatorları gücendirdi, bunları çeşitli küçük düşürücü hareketlere tabi tuttu, senatörleri arabasının arkasından koşturuyor, sofrada uşak gibi ayakta tutuyordu, muhbirler (*delatores*) tekrar ortaya çıktılar, suçlamalar, müsadereler, idamlar biribirlerini izlemeğe başladı. Kanlı gladyatör çarpışmaları düzenlemek günlük işlerinden oldu. Kendisini Castor ve Pollux gibi tanrılara eşit görür olmuştu. Artık Gaius aklını kaçırmıştı, Büyük büyük annesi Livia'ya «Ulysses Stolatus» (Kadın kılıklı Ulysses) adını takmıştı. Bu kadın ölünce, ki onun zehirletmiş olduğu şüphesi vardır, ona hiç bir

Caligula

onursal tören yaptırmadı, yalnız yemek odasından yakılışını seyretti. Gaius evlilikte de garip davranışlarda bulundu. Evli kadınları kocalarından ayırtarak evlendi ve tekrar bunları boşadı. Gaius iyice bozulmuştu. Ünlü heykellerin başları yerlerinden çıkarılmış, onun yerine kendi başı konulmağa başlanmıştı. Augustus'un sarayındaki bütün heykelleri attırarak, hayattaki hiçbir kimsenin heykelinin dikilmemesini emretti. Homeros'un eserlerini toplatarak, Vergilius ve Titus Livius'un büstlerini ve yazılarını da kaldırttı. Pompeius'un «Büyük» (Magnus) ünvanını geri aldı. Tanrı Juppiter Capitolinus ile onun tapınağında heykelin kulağına doğru mırıldanıp samimî konuşmalar yapıyordu. Phidias'ın Olympia'daki ünlü Zeus heykelinin Roma'ya getirilip kendi heykeli olarak değiştirilmesini de emretti, fakat mucize kabilinden bu gerçekleşmedi. Kaprisleri arasında Palatinus ile Capitolinus tepelerini bir su yolu ile birleştirmek de vardı. Baiae'dan Puteoli limanına bir köprü inşası için de emir vermişti. Bu gerçekten yapıldı, fakat ancak gemilerden bir köprü şeklinde. Ve imparator Büyük İskender'in göğüslüğünü giyerek, Germenlere karşı kazanacağı bir zaferin edası içinde buradan geçti.

Gaius'un değişen idaresi ve müsrifliği sonunda halk bezmiş, hazine boşalmıştı. Böylece, çok masraflı villalar, açık denizlerde dalgakıranlar, kayalıklarda tüneller yaptırdı. Tiberius'un bırakmış olduğu 27000000000 sesters'ten birşey kalmamıştı. Bunun üzerine Gaius para bulma yolları aradı. Hatta kimyagerleri, kendisine sarı-zırnıktan altın elde edebileceklerini söylediler. Fakat o daha emin yollar buldu. Zorla alınan yeni ve duyulmamış vergiler koydu. Bir çok zengini sürgüne göndererek mallarına el koydu. Para bulma uğruna her türlü yolu denedi. Halk bunu protesto ettiyse de, kanlı şekilde sesleri kestirildi. En nihayet, paralara dokunma deliliğine kapıldı, saçtığı altınların üzerinde çıplak ayakla dolaşmağa, onları kucaklamağa başladı.

2. GAİUS VE YAHUDİLER:

Gaius'un saltanatının ikinci yılında (M.S. 39), Mısır'da karışıklıklar başgösterdi. Yahudiler Alexandria'da vatandaşlık taleb ettiler.

Alexandria'lılar ise bunları baskı altına aldılar. Bunlar Gaius'un dostu ufak bir Yahudi prensliğinin kralı Herodes Agrippa'nın Mısır'ı ziyaretini fırsat bilerek Yahudileri, onu ve yanındakileri alaya alarak tahrik ettiler. Gaius'un arkadaşının alaya alınmasının neticelerini beklerken,

Caligula
(Denarius)

Yahudiler Gaius için M.S. 40 yaptıkları sunağını yıktılar. Yerli halk imparatora ibadete Yahudileri zorladılar ve karşı koymaları üzerine galeyana gelerek Yahudi mahallelerine girdiler ve bazı synagoglara cebren heykellerini koydular. Yahudiler kendilerini savunmak üzere başlarında filozof Philo olan elçiler gönderdiler, fakat İmparator tara-

fından soğuk karşılanarak bir netice elde edemediler. Bu sırada Gaius Suriye legatı Petronius'a Jerusalem'deki (Kudüs) tapınağa icab ederse zorla dev bir heykelinin yaptırılarak koydurtması emrini verdi. Petronius bunun bir Yahudi isyanına sebep olacağını düşünerek Gaius'un emrini geciktirdi. Gaius'un ölümü ile de bu emir ifa edilmedi.

3. AFRİCA VE GERMANİA :

M.S. 39 yılında Germania'da başgösteren karışıklıklar ve akınlar Gaius'un kuzey ile ilgilenmesini gerektirdi. Fakat, seferin başlangıcında Gaius'a karşı bir suikast ortaya çıktı. Suikastı kızkardeşi Agrippina ile sevgilisi Rhein kumandanı M. Aemilius Lepidus tertiplemişlerdi. Fakat Gaius bunu haber aldı ve askerlere hediyeler vererek bunu önledi. Agrippina sürgüne gönderildi, Lepidus ve taraftarları öldürüldü. M.S. 39 yılı Eylûlünde harekete geçen imparator Gallia'da her taraftan büyük bir ordu topladı ve Germen kabilelerine karşı hızla ilerleyerek bazı hücumlarda bulundu. M.S. 40 yılı başlarında Lugdunum'da bulunan imparator daha sonra, evvelce babasının sürgün ettiği, fakat ufak bir kuvvetle Romalılara kaçan Briton'ların kralı Cynobellinus'un oğlu Adminius'un teslimini gerçekleştirdikten sonra Britannia'ya da bir sefer yapmayı tasarladıysa da daha uzun zaman Roma'dan uzak kalmaktan korktuğu için bundan vazgeçti. Görülmemiş ihtişamla bir zafer alayı düzenlenmesi için hazırlıklar yapılmasını istedi. fakat bu yapılmadığı için senato ile artık çalışamıyacağını ilân etti. M.S. 40 yılı 31 ağustosunda Roma'ya döndü.

Gaius para toplamak amacıyla Mauretania kralı Ptolemaios'u da öldürterek burayı eyalet olarak Roma'ya ilhak etmek istedi. Böylelikle Roma'nın Akdeniz çevresini hegemonyasına alması tamamlanmış olacaktı. Fakat buranın halkı başlarında Aedemon adındaki bir azatlının idaresinde ayaklandılar ve savaş başladı. Fakat Gaius bunu sona erdiremedi. Mauretania ancak Claudius zamanında tam olarak Roma eyaleti yapılabildi.

Gaius saltanatının ilk yılında kral Cotys'ün oğullarına, çocukluk arkadaşları oldukları için üç krallık bahşetti : Küçük Armenia Cotys'e,

Pontus ve Bosphorus Polemo'ya, Thracia'nın yarısını da Rhoemetalces'e.

4. GAİUS'UN ÖLÜMÜ:

Gaius'a karşı özellikle yüksek tabaka arasında duyulan nefret gün geçtikçe artıyordu. Bunun tezahürü olarak Gallia'dakinden sonra Sextus Papinius ve Betilianus Bassus'un idare ettiği bir suikast teşebbüsü olmuş, fakat yine imparatorun haber alması üzerine yakalanıp öldürülmüşler, bunu bazı senatör ve atlıların öldürülmeleri izlemişti. Bundan az sonra da Praetor Prefekti Cassius Chaerea'nın yönettiği diğer bir suikast hareketine kumandanların bazıları da katıldılar. İçlerinde azatlı Callistus da vardı. Bunlar artık kendi hayatlarından da korku duydukları için kesin olarak harekete geçmişlerdi. M.S. 41 yılı 24 Ocak günü Ludi Palatini eğlencelerinin yapıldığı sırada tiyatrodan saraya dönen Gaius'a suikastcılar hücum ettiler. İlk darbeyi Chaerea vurmuştu, fakat halâ yaşadığı farkedilince bunu diğer otuz darbe izledi, Gaius parça parça edildi. Karısı Caesonia bir centurion (yüzbaşı) tarafından bıçaklandı, kızı Drusilla ise duvara vurulup beyni parçalandı. Germen'lerden müteşekkil muhafız birliği çok geç yetişti, fakat suikastcılardan bazılarını öldürdüler. Caligula 29 yıl yaşamış, üç yıl, on ay sekiz gün hüküm sürmüştü. Gaius'un sonu böyle oldu. Cesedi gizlice yakılıp Lamia bahçelerine gömüldü.

Gaius Caligula, içinde bulunduğu ruh düzensizliği sebebiyle gerek dış politika ve gerekse iç meselelerde etkili bir şey yapamamıştır. Öldüğü zaman Roma'nın yiyecek stoku hemen hemen tükenmişti. Bir imparator kültü kurmak için yaptığı lüzumsuz masraflar, biribiri ardından gelen vergi yükleri herkeste nefret uyandırmıştı. Dış olaylarda da başarılı olamamıştı. Bununla beraber, Augustus'un kurduğu düzen devam etti. Bunda saltanatının ilk yıllarındaki bazı basiretli devlet adamlarının payı büyüktür. Aşağı-yukarı dört yıllık saltanatı Roma için bir korku devri olmuştu. Ancak ölümüyle kendisi de, Roma da huzura kavuşabildi.

IV. KISIM

CLAUDİUS
M.S. 41-54

1. TAHTA ÇIKIŞI :

Gaius'un öldürülmesinden önce yerine kimin geçeceği hususunda bir karara varılmamış olduğundan senato gecenin geç saatlarına kadar seçilecek yol hususunda bir sonuca varamadı. Roma'nın başında bulunan en yüksek görevli olan iki consul Cn. Sentius Saturninus ve Q. Pomponius Secundus Cumhuriyetin yeniden kurulmasına taraftar idiler. Bazı senatorlar ise principat'ın başka bir aile yolu ile devamını savunuyorlardı. Bu sırada sarayda dolaşan muhafızlardan birisi, Gaius'un öldürülmesinden sonra kendi hayatının da tehlikede olduğu düşüncesiyle bir perde arkasına gizlenmiş olan Gaius'un amcası, Drusus'un oğlu, Germanicus'un kardeşi olan Claudius'u saklandığı yerden bulup çıkardı. Hassa Alayı karargâhına götürdü ve orada imparator olarak selâmlandı. Kendisine bağlılık yemini edildikten sonra Claudius her birine 15000 sesters hediye edeceğine söz verdi. 25 Ocak M.S. 41 de senato tarafından Claudius'a İmparator, Augustus, Pontifex Maximus ile tribunluk yetkisi (tribunica potestas hak ve ünvanları) verildi. Böylece adı, Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus oldu. İmparator olduğunda elli yaşında bulunuyordu. M.Ö. 10 yılı 1 Ağustosunda Lugdunum'da (Lyon) doğmuş ve Tiberius Claudius Drusus adı verilmişti. Anne tarafından Marcus Antonius ile akrabaydı, zira annesi Antonia, M. Antonius'un Octavia'dan olan kızı idi. Augustus ise büyük dayısı oluyordu. Babası Drusus'un birçok ço-

Antonia
Germanicus ve Claudius'un anneleri
(Dupondius)

cuğu olmuş, bunlardan sadece, Claudius, Germanicus ve Livilla hayatta kalmıştı.

Claudius zihnen ve bedenen zaaf içinde büyümüştü. Uzun boylu olmasına rağmen garip bir vücud yapısı vardı, bacakları ince, ensesi kalındı. Augustus onun durumunu bildiğinden kendisine hiç bir görev vermemişti. Tiberius'a müracaat ettiği zaman da iyi karşılanmamıştı. Ancak, yeğeni Gaius amcasına karşı iyi davranmış M.S. 37 de onunla beraber consullukları paylaşmıştı. Bu devreye kadar Claudius kendisini özellikle tarih alanındaki çalışmalarına vermiş, gözlerden

uzak yaşamıştı. Fakat, Claudius bu çekingen tabiatına rağmen dört defa evlendi. İlk evliliği Plautia Urgulanilla ile yapmış ve Claudia ile Drusus adları verilen iki çocuğu olmuştu. Fakat Urgulanilla Claudius'a ihanet etti, bu sebepten onu boşadı. İkinci evliliğini Aelia Paetina ile yaptı ve bundan Antonia isimli kızı oldu. Claudius bu karısından da ayrıldı ve tahta çıktığı zaman karısı bulunan Valeria Messallina ile evlendi, ki bundan da Octavia (M.S. 40) ile Britannicus (M.S. 41) isimli çocukları oldu. Son defa da Agrippina ile evlendi.

Claudius, yeğeni Gaius'un başına gelenleri bildiği için, tahta çıkar çıkmaz ilk işi kendisini emniyete almak oldu. Praetor Prefekti Chaerea ve suikastın elebaşılarını uzaklaştırdı, fakat bazı rakiplerini affetti. Bunlar arasında Asiaticus ve Saturninus ile Galba da vardı. Fakat, Gaius'un yardımcıları azatlı Protegenes ile Helicon'u öldürttü. Gaius'un evrakı yakıldı, heykelleri kaldırıldı, hatırası resmen lânetlenmediği halde ismi anıtlardan silindi. Gaius tarafından sürgüne gönderilenler Senato'nun onayı ile geri çağırıldı, bunlar arasında Gaius'un kızkardeşleri Agrippina ve Julia da vardı. Koymuş olduğu vergiler yavaş yavaş kaldırıldı, Atina ve diğer şehirlerden getirttikleri iade edildi. Claudius Gaius'la paylaştığından başka, M.S. 42, 43, 47, ve 51 yıllarında dört defa daha consul oldu. M.S. 47 ve 48 de de onsekiz ay süren censor'lukta bulundu.

2. CLAUDİUS'UN DIŞ POLİTİKASI VE EYALETLER:

Claudius genel politika yönünden muhafazakâr bir tutum gütmüştür. Devleti, Augustus'un kurmuş, Tiberius'un da onu izlemiş olduğu plân gereğince idare etmiştir. Senatoya büyük değer vermişti. Gaius zamanında revaç gören ihanet ve muhbir eylemlerini men etmiştir. Fakat buna rağmen kendisine çeşitli suikastler düzenlenmesine mani olamamıştır.

Claudius, Roma topraklarına kendinden önceki imparatorlardan daha fazla yerler katmıştır. Claudius zamanında Mauretania, Britannia, Judaea, Thracia ve Lycia olmak üzere beş yeni eyalet Roma'ya kazandırılmıştır.

Claudius

Mauretania'nın eyalet haline konulması hareketi Gaius zamanında (M.S. 40) başlamış, fakat Aedemon'un idare altında halk savaşa

başlayınca bu ilhak tam olarak gerçekleştirilememişti. Claudius Mauretania'ya ünlü iki kumandanını göndermek ve uzun süre devam eden savaşlar yapmak suretiyle M.S. 42 de Mauretania'yı itaata almaya ve eyalet yapmağa muvaffak oldu. Mauretania, Caesariensis ve Tingitana adlarında iki eyalet haline getirilerek, başlarına atlı sınıfından birer procurator tayin edildi.

Mauretania'nın ilhakının ertesi yılı (M.S. 43) Claudius, gerek kendisinin kumandanlık kudretini göstermek ve gerekse askerleri üzerinde etkisini sağlamlaştırmak amacıyla Britannia'nın fethine karar verdi. Britannia J. Caesar'ın zamanındanberi oldukça değişmişti. Adanın güney-doğusunda Cunobelinus (Cymbeline) tarafından Başşehirleri Camulodunum (Colchester) olan bir krallık kurulmuş ve bu krallık ticarî ve zıraî yönden gelişme göstermişti. Adanın güney-batısı ise J. Caesar'ın Gallia'yı fethi sırasında buradan kaçan Gallia'lılar tarafından iskân edilmişti. Bu kabilelerin krallarından birisi mal ve mülkünün Cunobelinus tarafından gasb edilmesi üzerine Roma'ya gelerek Claudius'tan durumun eski haline getirilmesini rica etti. İşte bu istek üzerine Claudius esasen düşünmekte olduğu fetih plânını gerçekleştirmeğe kesin olarak karar verdi. M.S. 43 yılı sonbaahrında bizzat imparator da, zafere tanık olmak üzere Massilia'dan (Marsilya) Gesoriacum'a (Bononia) gitti. Claudius'un kumandanları Aulus Plautius, Flavius Vespasianus ve Ostorius Scapula Britannia'yı Thamesis'e (Taymis n.) kadar istilâ ettiler. Camulodunum yeni Britannia eyaletinin başşehri oldu, Roma ve Augustus'un tapınakları bina edilerek imparatorluk kültü tesis edildi. Claudius Roma'ya döndükten sonra Britannia'daki Roma işgali genişletildi. Senato kendisine ve oğluna «Britannicus» ünvanını vererek zafer alayı düzenlemesini kararlaştırdı.

Aynı yıl (M.S. 43) Claudius doğu ile de ilgilendi ve senato Claudius'un teklifi üzerine Lycia'yı, Pamphylia ile birleştirerek eyalet haline getirdiğini ilân etti. Bu ilhakın sebebi, Lycia'lıların kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkların devam etmesi idi. İlk eyalet valisi olarak Q. Veranius atandı.

Claudius tahta çıktığında Judaea krallığının başında Herodes Agrippa I. bulunuyordu. Fakat Herodes Agrippa'nın Romalılarla dos-

tane ilişkileri uzun sürmedi. Jerusalem'in (Kudüs) tahkimatının kuvvetlendirilmesinde ısrar etmesi üzerine Romalılarla arası bozulur gibi oldu. Bununla beraber bu durum Herodes Agrippa'nın M.S. 44 de ölmesi üzerine halledildi ve burası imparatorluk eyaleti haline getirilerek bir procuratorun idaresine verildi.

Thracia vasal-krallığı Roma için daima huzursuzluk ve endişe veren bir bölge idi. Zira kral ailesi içindeki anlaşmazlık ve kavgalar bir türlü sona ermiyordu. M.S. 46 yıllarında kralları Rhoemetalces III. kendi karısı tarafından öldürülünce, Claudius derhal Thracia'yı Roma'ya ilhak etti. Atlı sınıfından bir procurator eyaletin idaresine atandı.

3. DİĞER DIŞ İLİŞKİLER:

a. *GERMANİA*:

Kuzey Germania'da çeşitli kabileler oturmaktaydı. Bunlar arasında Batavi kabilesi içlerinde en savaşçısı idi. Rhein nehrinin döküldüğü bölgenin güneyinde yerleşmişlerdi. Fakat bunlar Drusus'a savaşmadan teslim olmuşlardı. Canninefates kabilesi ise bunların kuzeyinde (bugünkü Hollanda) oturuyorlardı. Her iki kabile Roma'ya vergi ödememekle beraber, asker yardımında bulunuyorlardı. Daha kuzey doğuda Frisii, bunların yanında da Chauci iskân bölgesiydi. Her ikisinin de Varus'un bozgunundan sonra Roma'ya sadık kaldıkları sanılıyor. Fakat, M.S. 28 de, Tiberius'un saltanatı sırasında Frisii kabilesi Roma'ya ödedikleri verginin toplanma şeklinden şikâyetle isyan ederek M.S. 47 ye kadar bağımsızlıklarını korumağa muvaffak olmuşlardı. Diğer taraftar Gaius'un ölümünü fırsat bilen Chauci ve Chatti kabileleri de M.S. 41 de isyan ederek Roma topraklarına karşı hücuma geçtiler. Fakat bu saldırı Germania valileri Sulpicius Galba ve P. Gabinius Secundus tarafından kısa zamanda durduruldu. Gabinius bu zaferi sebebiyle «Chaucicus» ünvanını aldı. Claudius da «imperator» olarak selâmlandı. Fakat, Chauci kabilesi başlarında Gannascus olduğu halde sonra da rahat durmadılar ve M.S. 47 yılında

yeni Germania valisi Cn. Domitius Corbulo bunların üzerine yürüyünceye kadar sahillerde korsanlıklarda bulundular. Corbulo, M.S. 47 de bunları itaata almağa ve Roma nüfuzunu yeniden kurmağa muvaffak oldu. Gannascus kendi adamları tarafından öldürüldü. Frisii kabilesi de Roma üstünlüğünü kabûl zorunda kaldı. Corbulo bu bölgede emniyet ve medenî yaşamı yaymak için bir Roma garnizonu bıraktı.

b. *ARMENİA VE PARTHİA*:

Claudius tahta çıktığında Arsakid'lerde karışıklıklar vardı. M.S. 40 yıllarında Artabanus ölmüş, yerine en büyük oğlu Vardanes geçmişti. Fakat Vardanes'e karşı rakip olarak kardeşlerinden Gotarzes çıkarak tahtta hak iddia etti ve Vardanes'i tahttan indirdi. Fakat Gotarzes'in kötü idaresi halkı bezdirdi, Vardanes M.S. 42 de tekrar ortaya çıktı. Gotarzes Dachae ve Hyrcania'lılardan yardım görerek ertesi yıl yine mücadeleye başladı. İşte bu sırada (M.S. 43) durum, Tiberius zamanında Roma'ya çağrılıp Armenia tahtından indirilen ve sonra da serbest sürgün olarak bırakılan eski Armenia kralı Mithridates'in kardeşi İberia kralı Pharasmenes tarafından Claudius'a bildirildi. Pharasmenes, ayrıca Armenia'nın yeniden kazanılmasında Romalılara yardım edeceğine de söz veriyordu. Zira, Armenia tahtı, Tiberius'tan sonra Gaius zamanında da boş bırakılmış ve bunu fırsat bilen Parthlar burada hakimiyet kurmuşlardı. Claudius bunun üzerine eski kral Mithridates'i bir Roma ordusu ile gönderdi. İberia'lıların da yardımıyla Mithridates tahtına kavuştu. Parth satrabı Demonax mağlub edildi. Armenia'da Artaxata'dan az uzakta Gorneae'daki garnizonda ona yardım etmek üzere Roma kuvvetleri bırakıldı.

Armenia'da bu olaylar meydana geldiği sırada Parthia'da da Vardanes ile Gotarzes aralarındaki taht kavgasına bir son vermek için hazırlanıyorlardı. Fakat bu savaş olmadı, zira herikisine karşı girişilen suikast hareketi bunların anlaşmalarına ve Vardanes'in tahtı korumasına karşılık Gotarzes'in vasal kral olarak Hyrcania'ya çekilmesiyle sonuçlandırıldı. Fakat, bu defa Vardanes Armenia tahtına göz

dikti. Fakat Syria valisi C. Vibius Marsus'un istilâ tehdidi üzerine bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Gotarzes ise rahat durmadı ve tahta yine göz koydu. Fakat mağlub oldu. Başarı kazanan Vardanes ise M.S. 45 te tekrar suikaste uğrayıp öldürüldü. Bunun üzerine Gotarzes tahta geçmeğe çağırıldı. Fakat Gotarzes'in tekrar başlayan zalim idaresi halkı ve asilleri Claudius'a müracaata sevketti. Claudius'a M.S. 47 de gelen elçiler başşehirde rehine olarak tutulan, Phraates'in torunu Vonones'in oğlu Meherdates'i kral olarak göndermesini rica ettiler. Claudius buna muvafakat etti. Fakat Meherdates, Gotarzes tarafından mağlub edildi. Çok geçmeden, M.S. 51 yılı Mayısında da Gotarzes öldü. Böylece taht Media kralı Vonones'e intikal etti. Fakat iki üç ay sonra (M.S. 51 Ağustosu) tahta oğlu Volagases geçti. Bu kabiliyetli kral, kuvvetli bir hükümdarlık kurdu.

Armenia krallığı daha sonra yine karıştı. Armenia krallığına getirilen Mithridates'in kardeşi İberia kralı Phraasmenes'in uzun boylu, yakışıklı bir oğlu vardı : Radamistus. Bu prens amcası Mithridates'in tahtına göz koydu. Mithridates'i kuşattı ve yardımcı olarak bırakılan Roma garnizonu kumandanını rüşvetle elde ederek müdahalesini önledi. Bu durum karşısında Syria valisi Quadratus da pasif kalınca Radamistus amcası ve karısını öldürerek tahta oturdu. Cappadocia procuratoru Paelignus duruma müdahale etmek istediyse de, askerleri kendisini terk edince birşey yapamadı. Bu sırada Vologases bu durumdan istifade ederek kardeşi Tiridates'i Armenia tahtına geçirmek için harekete geçti. M.S. 52 yılında Vologases Armenia'ya girdi, Radamistus kaçtı ve yerini Tiridates aldı. Fakat kışın şiddeti yüzünden Vologases ve Tiridates geri çekildiler. Ertesi yıl Radamistus tahtını yine elde etti. Sonra, Parth'lar tekrar Armenia'yı işgâl ettiler ve Tiridates yine tahtına kavuştu. Bütün bu müddet içinde Claudius ölünceye kadar (M.S. 54) Roma hareketsiz kaldı. Roma, ancak Nero tahta çıktıktan sonra durumu kavrayabildi.

c. *CAPPADOCİA VE BOSPHORUS*:

Gaius Cappadocia'nın kuzeyinde iki genç dostu Polemo ve Cotys

için vasal-krallıklar kurmuş, Polemo II. Pontus krallığına, daha genç kardeşi Cotys ise Armenia Minor krallığına getirilmişti. M.S. 38 de Polemo II. ye Bosphorus krallığı da verilmişti. Polemo buradaki hakimiyetini eski kral Aspurgus'un dul karısı kraliçe Gepaepyris ve onun üvey oğlu Mithridates ile paylaşıyordu. Fakat, Claudius tahta geçtikten sonra, M.S. 41 de vasal krallıklarda bazı değişiklikler yaptı. Commagene yine Antiochus IV. Epiphanes'te kaldı. Fakat, Bosphorus krallığını Polemo'dan alarak Mithridates'e bıraktı. Buna karşılık Polemo'ya Cilicia'nın bir kısmının idaresini verdi. Böylece, tek başına Bosphorus kralı olan Mithridates eski günlerin anısına uyarak Roma'ya bağlılıktan kurtulmak istedi. Üvey annesi kraliçe Gepaepyris'in ikazlarına aldırmadı. Bu durum üzerine Cotys'e yardım etmek üzere bir Roma kuvveti gönderildi (M.S. 44-45). Cotys, Sarmatia Aorsi kralı Eunones'ten de yardım görerek Mithridates'i mağlûb etti. Mithridates kendisi Eunones'e teslim oldu. Eunones, onu ne yapması gerektiğini Claudius'a sordu, böylece Mithridates Roma'ya getirilerek hapsedildi. Mithridates, Galba zamanında öldürüldü.

d. *BRİTANNİA*:

Claudius'un M.S. 43 te Britannia'yı zaptından sonra burada romalılaştırılma çabalarına girişilmişti. Fakat, Britannia'da Roma'nın fetih plânı tamamlanmamıştı. Bunu gerçekleştirmek için vali Plautius da bir ordunun başında olmak üzere üç koldan Roma kuvvetleri harekete geçti. Fakat bunların çabaları ancak M.S. 47 de Aulus Plautius'un yerine atanan yeni vali Ostorius Scapula ile gerçekleşti. Özellikle, Belgica'lıların oturdukları bölgelerde sükûn temin edildi, fetih plânı bir bakıma tamamlandı. Scapula bir hudut hattı (*limes*) çizerek bunun içinde kalan yerler Roma eğemenliği altına alındılar. Harekâtını genişleten Scapula Brigantes kabilesini de Roma müttefiki yaptı. Wales bölgesinde oturan Silures kabilesi Caratacus başkanlığında ayaklandılar. Bunlar M.S. 51 de mağlub edilip Caratacus ve Brigantes kraliçesi Cartimanduae Roma'ya esir olarak getirildi, bu sebepten senato Claudius ve ailesi için bir tâk yapılmasına karar verdi. Fakat Britan-

nia'da Silures kabilesine karşı savaş yine başladı ve sonunda Ostorius yaralanıp öldü (M.S. 52). Bundan sonraki sekiz yıl süresince gelen iki vali sırasında Roma'lılar hareketsiz kaldı.

4. CLAUDİUS'UN İÇ İDARESİ :

a. *İDARÎ TEŞKİLÂT* :

Claudius'un, Tiberius ve Augustus'un koyduğu temellere sıkı sıkıya bağlı kalmasına karşılık, yenilikler yapmaktan çekinmediği an-

Claudius
(Aureus)

laşılmaktadır. Zamanında senatonun kudretinden bazı şeyler kaybetmesine karşı Claudius daha da güçlenmiştir. Bunda, etkisi altında kaldığı azatlıların rolü inkâr edilemeyecek kadar büyük olmuştur. Narcissus, Pallas, Polybius ve Callistus gibi azatlılar imparator üzerinde önemli bir etki yaratmışlardır. Fakat, bu nüfûzları özellikle imparatorun son yıllarına münhasırdır. Son yılları dışında Claudius bütün işlerinde kendi düşüncelerine göre hüküm vermiştir. Bu bakımdan, Suetonius'un mübalâğalı iddiaları ve sürgüne gönderilmesinden muğber olan Seneca'nın imparatoru küçük düşürmek maksadıyla yazdıklarını şüpheyle karşılamak gerekir.

Claudius'un kurmuş olduğu yeni bir büro Genel Sekreterlik (*ab epistulis*) idi; başında azatlı Narcissus bulunuyor ve Grekçe veya Lâtince bütün muhaberat buradan geçiyordu. Valilerden, kumandanlardan, şehirlerden ve toplumlardan gelen yazı ve mektuplar burada açılmakta ve ilgili kısma havale edilmekte idi. Her hususta bilgi edindiği için Narcissus önemli bir kişiliğe sahip olmuştu. Diğer bir büro ise, Maliye Sekreterliği (*a rationibus*) idi ve başında yine bir azatlı, Pallas vardı. İmparatora bağlı bir procurator, hatta senato eyaletlerinin vergilerini de kontrolu altında bulundurduğundan, imparator mâlî kudreti de kendinde toplamış oluyordu. *Fiscus* adı altında merkezî bir hazine-kasası meydana getirilerek, diğerleri bununla birleştirildi. *Patrimonium Caesaris* (imparatorun mirası) ile kendi mal ve mülkünden başka imparatorluk eyaletlerinden gelen varidatı alıp sarfedebiliyordu. Başlangıçta, her eyalet için özel bir *fiscus (vergi)* vardı, fakat daha sonra bunun merkezî bir kontrola ihtiyacı olduğu anlaşılarak bu görev de azatlılara verilmişti. Bunun gibi, azatlı Polybius'un emrinde olan Edebî Çalışmalar Sekreterliği (*libertus a studiis*) kuruldu. Bu ve bunun gibi kuruluşların başındakiler imparatora yakın olmaları sebebiyle büyük kudret ve servet sahibi oldular. Aynı zamanda imparatorun kudretinin artmasına da vesile oldular.

b. *YENİ YASALAR*:

Claudius ceza mahkemelerinde yargılama hakkını üzerine almış-

tı, fakat önemli olanlarında bunları senatoya gönderiyordu. Fakat kendi zevceleri ve azatlıları hakkındakilerde, ki bunlara *intra cubiculum* (yatak odası içinde) adı veriliyordu, nüfuzunu kullanıyordu. Claudius toplum üzerinde etkili olan kanunlar çıkartmıştır. M.S. 47 yılında önce iki *Senatus Consulta* (*S.C.*) «Senato Kararı» çıkarttı. Bunlardan biri, M.S. 42 de *S.C. Largianum* adını taşımaktadır ve efendisi ile azatlı kölesi arasındaki ilişkileri tayin ediyordu. Bu miras kanunuyla *Latinitas Juniana* haklarına sahip (yanî *Lex Junia* ile düzenlenen (Augustus tarafından) hür kişilerin normal miras haklarına sahip) ölmüş birisinin malına azatlısına, sonra çocuklarına ve en sonra da uzak mirascılarına bırakılıyordu. Diğer bir *S.C. Ostorianum* ile, eğer bir efendi oğullarından birine bir azatlı tayin etmişse, bu azatlı kölenin patronu bu oğul sayılacaktı, fakat bunun ölümü halinde bu azatlı mirascının diğer çocuklarının patronluğu altına girecekti. Saltanatının sonuna doğru da, Pallas'ın teşvikiyle, yine senato kararı ile (*S.C.*), hür bir kadın başkasına ait bir köle ile, o kölenin sahibinin açık arzusuna karşı, eğer münasebet kurarsa o kadın onun kölesi sayılacaktı, fakat eğer buna sahibi rıza gösterecek olursa ve hür kadın eski hür durumuna kavuşsa dahi bu kadının herhangi bir çocuğu köle olacaktı. M.S. 46 yılında senato kararı ile *S.C. Vellaenum* kanunu çıkarıldı. Buna göre, hür kadınların kocaları için kefil olmaları yasaklanıyordu. Daha sonra bu genişletilerek kadınların herhangibir erkek için dahi kefil olmaları önlendi. Bunun amacı kadınları suçlu duruma düşmekten korumaktı. Ayrıca, Claudius tarafından *Lex Papia Poppaea'ya* bir hüküm eklenerek, bu kanun tadil edildi ve altmış yaş üstündeki bir erkek şayet elli yaşından az bir kadınla evlenmişse, bunların her ikisi de cezalardan muaf olacağı şekline getirildi. Oysa, Tiberius'un bu kanuna yaptığı ilâve ile altmış yaşından büyük erkeklerin baba olmaları men edilmiştir. M.S. 47 de geçen bir kanunla borç para verenlerin, babasının ölmesi halinde genç bir adama para avansı vermesi yasaklandı. Claudius'un censorluğu sırasında da, köle sahiplerinin kölelerinin hastalanmaları halinde onları Tiber üzerindeki bir adadaki Aesculapius tapınağında iyileşmeğe bırakmaları da düzenlenerek, buna maruz kalan bir köle iyileşirse hür olması, ve şayet bir

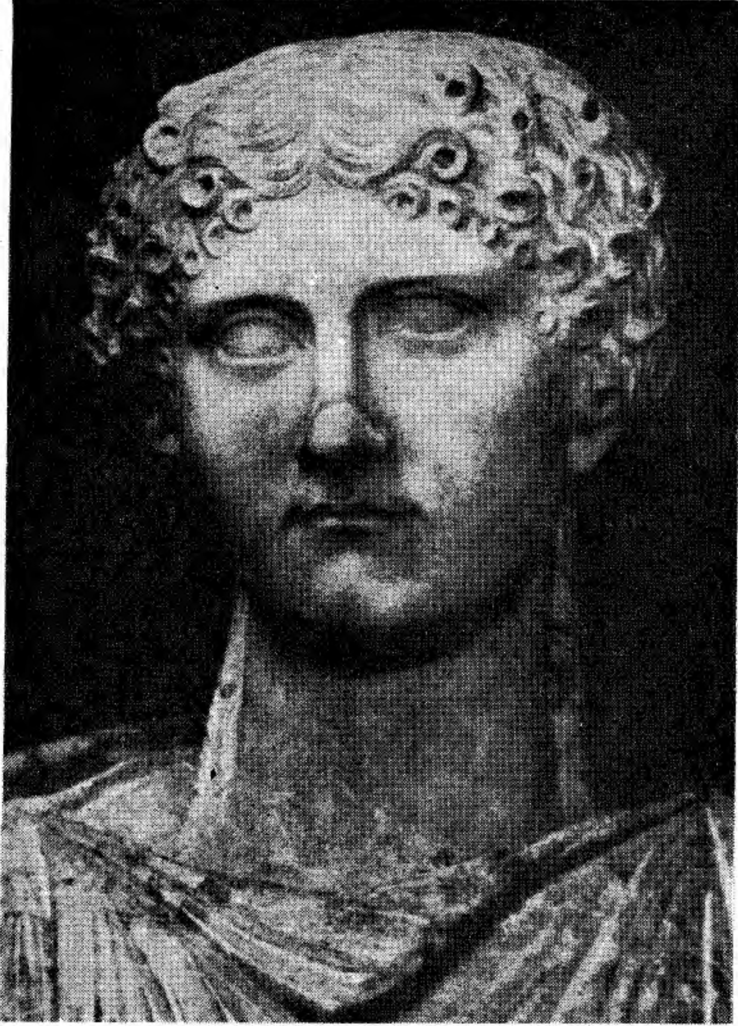
efendi bu kanundan kaçınmak ister ve fazla masraftan kurtulmak için onu öldürürse, bir katil gibi cezalandırılması kararlaştırıldı. Bunlardan başka, Claudius'un saltanatının ilk yıllarına ait *S.C. Hosidianum* kanunu, yıkılmaları ile kâr temin edebilecekleri ev ve binaları satın alanlara ağır cezalar konulmuş ve bu çeşit satışlar da hükümsüz sayılmıştır. M.S. 53 yılında procuratorlara malî konularda mahkemelerde yargıçlık hakkı veren bir karar da senatodan geçirilerek yürürlüğe konulmuştur.

c. *YAPILAR*:

Claudius'un bütün saltanatı boyunca daha çok genel yapılarla meşgûl olduğu görülmektedir. Tahta çıktığı sırada Roma'nın tahıl stokunun tükenmek üzere bulunması sebebiyle yiyecek tedarikini emniyete almak üzere eski Ostia limanının yakınında yeni bir liman yapılması için çaba harcamıştır, ki en önemli işleri arasında yer almaktadır. Roma için hayatî önem taşıyan tahıl yüklü gemiler Tiber (Tiberis) nehrinin sağ koluna bağlanan bir kanal vasıtasiyle kolaylıkla Roma'ya ulaştırılabilmiştir. Limanı korumak üzere üç dalgakıran inşa edilmiştir. Üçüncüsünün üstünde bir de deniz feneri bulunuyordu. Ayrıca tahıl temini için Fucinus gölünün sularını (Lacus Fucinus-Lago Celano) 5 km. uzunluğunda bir kanalla çekmek suretiyle, etrafında zıraat yapılabilmesini mümkün kılmıştır. Deniz ticaretini geliştirmek maksadıyla büyük ticaret filoları yaptırmıştır. Gaius zamanında başlatılan su yollarını tamamlatarak, suların Roma'nın her tepesine çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu arada Anio Novus ve Aqua Claudia adlı yeni su yolları da yaptırılmıştır. Roma'da yolların yapımı işini de quaestorlardan alarak imparatorluk memurlarına vermek suretiyle, kendisine bağlamıştır. Yaptırdığı devlet yolları arasında Via Claudia Augusta ve Via Claudia Nova sayılabilir.

5. **CLAUDİUS'UN SON GÜNLERİ**:

Claudius'un hayatı boyunca dört defa evlendiğinden bahsedilmiş-

Valeria Messallina

ti. Claudius ilk iki karısından boşanarak ayrılmıştı. İmparator olduğunda Messallina ile evli bulunuyordu. Messallina M.S. 40 da Clau-

dius ile evlendiğinde 15 yaşlarındaydı ve sekiz yıl sonra da öldürüldü (M.S. 48). Messallina çok haris yaradılışta bir kadındı. Kıskançlığı yüzünden Julia Livilla'yı (Gaius'un kızkardeşi) sürgüne göndertip öldürmüş, bu arada filozof Seneca da Julia ile ilişkisi sebebiyle sürgüne gönderilmişti. Valeria Messallina bazı bilginler tarafından ruh hastası olarak kabul edilmektedir. Birçok sevgilisi vardı. Bunlara memuriyetler ve ünvanlar dağıtmaktan da çekinmiyordu. M.S. 45 yıllarında yüksek tabaka arasında korktuğu ve hoşlanmadığı kişileri yok etmek için uğraştı. Bu arada damadı Gn. Pompeius da öldürtüldü. Azatlı Polybius da öldürtüldü. Fakat yeni sevgilisi Gaius Silius ile daha tehlikeli plânlar kurmağa başladı. Silius, Claudius'u öldürüp yerine geçmek istiyordu. Bu sıralarda Claudius'a karşı çeşitli suikastlere girişildi. Fakat bunlar önlendi. En nihayet, imparator Ostia'da iken iki sevgili evlendiler. Fakat, imparatorun sadık adamı Narcissus, Silius'u ve arkadaşlarını derhal öldürttü. Messallina imparatoru görüp yalvarmak ve kendisini affettirmek istediyse de, ölümden kurtulamadı (M.S. 48).

İmparator yeniden evlenmek isteyince, Pallas tarafından Germanicus'un kızı, Claudius'un yeğeni, Gaius'un kızkardeşi Agrippina öne sürüldü. Agrippina iki defa evlenip ayrılmış ve ilk evliliğinden Cn. Domitius Ahenobarbus adında bir de oğlu olmuştu. Yalnız, evlenmelerini engelleyen akrabalık durumu vardı. Bu da senato tarafından halledildi ve M.S. 49 da evlendiler. Agrippina zamanının en güzel kadınlarındandı. Claudius'u derhal etkisi altına aldı. Seneca Corsica'dan sürgünden getirilerek Britannicus ünvanını alan oğluna öğretmen tayin edildi. M.S. 50 yılında da Pallas'ın da yardımı ile kendi oğlunu Claudius'un manevî evlâdı yapmağa muvaffak oldu. Augusta ünvanını aldı ve Claudius'un kurmuş olduğu Colonia Claudia Agrippinensis (Köln) kolonisi onun adını aldı. M.S. 51 de 13 yaşındaki Nero Claudius Drusus Germanicus Caesar adını alan oğluna *toga virilis* giydirildi ve *princeps juventutis* ilân edildi, Roma dışında proconsul yetkisi verildi. Britannicus ile aralarında sadece beş yaş olmakla beraber Nero onun koruyucusu durumuna geçti. Agrippina'nın nüfuzu daha fazla arttı ve toplantılara katılmağa başladı. Fakat asıl amacı, kendi oğlunu imparatorun oğlunun yerine geçirebilmekti. Esasen, Nero, *princeps juventutis*

Julia Agrippina

ilân edilmekle geleceğin imparatoru olduğu açıkca belirtilmişti. Fakat, Agrippina kendisini kuvvetlendirmek için Praetor Prefekt'liğine Afra-

nius Burrus'u tayin ettirdi. Nero, ilk defa senato önünde M.S. 53 yılında konuşma yaptı ve aynı yıl Claudius'un kızı Octavia ile evlendi. Agrippina, Seneca ile Pallas'ın kendi tarafında olmasına karşılık, Narcissus'tan çekiniyordu. M.S. 54 de Agrippina Claudius'u öldürmek için tasarladığı plânını tatbike fırsat buldu. Narcissus M.S. 54 sonbaharında Sinuessa'ya tedaviye gitti. Bu fırsatı kaçırmayan Agrippina, Claudius'u mantar yemeğine koyduğu zehirle öldürdü. Claudius altmışdört yaşında bulunuyordu (13 Ekim, M.S. 54). Saltanatının ondördüncü yılında idi.

Claudius'un saltanatı, bazı mübalâğalı tenkitlere ve son yıllarında azatlıların etkisinde kalmasına rağmen, oldukça başarılı geçmiştir. Yaşlı imparator, senatonun yetkilerini kısıtlayıp kudreti daha fazla kendi üstünde toplamıştır. Bununla beraber aydın bir kişi olan imparatorun bu müdahalesi imparatorluğa zararlı olmamıştır. Yalnız azatlıların nüfûz kazandıkları gözden kaçmamaktadır. Claudius çok iyi eğitim görmüştü. Gençliğinde başladığı tarih yazıcılığını, daha sonra devam ettirmiştir. Kendi biografisini (*de vita sua*) yazdığı gibi, bir Etrüsk tarihi (*Tyrrhenicon*) ve bir de Kartaca tarihi (*Carchedoniacon*) yazmıştı. Fakat bunlar bize kadar gelememiştir.

V. KISIM

NERO
M.S. 54-68

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR:

Claudius'un ölümünden sonra Nero'nun tahta çıkması esasen doğal bir durumdu. Nero daha *toga virilis* giydirildikten sonra geleceğin imparatoru olarak halka takdim edilmişti. Nero, 13 Ekim M.S. 54 günü öğleden sonra Praetor Prefekt'i Afranius Burrus ile birlikte ortaya çıkıp sarayın merdivenlerinde imparator ilân edildiğinde, Hassa Alayı Agrippina tarafından daha önce elde edilmiş ve bunlara armağanlar dağıtılmıştı. Senato bu seçimi derhal kabullendi. Böylece, Nero onyedi yaşına henüz girmiş iken imparator oldu ve bu yüzden devletin idaresi annesi Agrippina ve filozof Seneca ile Burrus'un elinde kaldı.

Nero, M.S. 37 yılı Aralık ayında Antium'da doğmuştu. Babasını üç yaşında iken kaybetmiş, sonra da annesi sürgün edilmişti. Bunun üzerine halası Lepida'nın evine yerleştirilmişti. Ancak Claudius imparator olunca babasından kalan mirasa sahip olabilmiş, annesi sürgünden dönünce de, onun nüfûzu sayesinde ön plâna geçmişti. M.S. 50'de Claudius tarafından evlât edinilmişti.

Claudius tanrılaştırılarak, şerefine bir tapınak inşasına başlandı. Anısını yaşatmak üzere paralarda görünmekte devam etti. Cenaze töreninde Seneca'nın hazırlamış olduğu bir mersiye (laudatio) Nero tarafından okundu. Babası Domitius için de en yüksek onurlar kabul edildi. Nero, yine Seneca'nın hazırladığı bir konuşmayı senatoda okuyarak yapacağı işleri ortaya koydu. Buna göre, Nero, Augustus'un politikasını devam ettirecek, diğer mahkemelerin kararlarına etki yapmayacak ve özel olarak *intra cubiculum* mahkemelerini yönetmiyecek,

memuriyet satışı önlenecek, azatlılar devlet işlerine sokulmayacak, senatonun kudret ve itibarı düzenlenecekti. Nero'nun ilk saltanat yılları kendisini yönetenlerin tavsiyeleriyle mutedil geçti. M.S. 55 te önerilen *pater patriae* (vatanın babası) ünvanını gençliği sebebiyle kabul etmedi, hatta şerefine dikilmek istenen heykeller için de izin vermedi. *Lex Papia Poppaea* ile muhbirlere verilen armağanları da durdurdu. 1 Ocak M.S. 55 de L. Antistius ile beraber consullukları paylaştılar.

Agrippina oğlunu imparator yapmak için elinden geleni yapmış ve bunda muvaffak da olmuştu. Fakat, oğlu üzerinde devlet işlerinde nüfûzunu arttırmak isteyince, Seneca ve Burrus ona karşı tutum takındılar. Seneca ve Burrus, Claudius'un yarattığı organizasyonu değiştirmek istiyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için kendilerine göre fikirleri de vardı. Bunda Agrippina'ya yer vermek istemiyorlardı. Seneca, idarî teşkilâtın başındaki azatlıları da uzaklaştırmayı düşünüyordu. Bu şekilde, M.S. 55 de Pallas görevinden alındı. Agrippina oğlunun kendisinden uzaklaşması karşısında, Claudius'un öz oğlu Britannicus'u ona karşı kullanmak ve praetorları kendi tarafına çakmek istedi. Fakat Pallas'ın görevinden alınmasından az sonra, Saturnalia şenliğinde yemek esnasında Claudius'u zehirleyen Locusta yine işe girişti ve Britannicus'u zehirledi, cesedi derhal yakılarak izler yok edildi (M.S. 55). Nero, artık annesini daha fazla tehlikeli görmeğe başlamıştı. En nihayet saraydan uzaklaştırıldı ve Germanicus'un annesi Antonia'ya ait olan eve çekildi. Bundan sonra Agrippina'nın kudreti kalmadı ve öldüğü yıla kadar yaşadığı hayat önemsiz bir şekilde devam etti.

Agrippina'nın ortadan çekilmesinden sonra Seneca ve Burrus gerçekleştirmek istedikleri düzeni kurmak için fırsat buldular. Bu arada Nero devlet işleri ile pek az meşgul oldu, bunun yerine kendini at yarışlarına, şiir ve musikiye vermişti. Buna karşılık Seneca ve Burrus imparatorluğun ekonomik kudretini güçlendirmeğe çalıştılar. Claudius'un şahsında topladığı idare teşkilâtını değiştirdiler. M.S. 56 da devlet hazinesinin başına eski-praetorlardan seçilmiş iki praetoru getirdiler. Zıraatı geliştirmek ve vergi sistemini değiştirmek suretiyle ekonomik hayatın refaha ulaşmasına çalıştılar. Ekonomik hayatın gelişmesine engel olan *Portoria* ve *Vicesimae* gibi vasıtalı vergiler (*vecti-*

Nero
(Sesters)

galia) ilga edilerek, bunun yerine ticaretin artmasına sebep olacak vasıtasız vergiler (*tributum*) konuldu. Roma'nın hububatını temin hususunda Claudius'un başlattığı Ostia limanındaki çalışmalar tamamlatıldı. Hububat taşıyan gemilerin sahiplerine kolaylıklar sağlandı. M.S. 57 de ve daha sonra Roma halkı normal dağıtımdan ayrı olarak iki defa hububat yardımı aldı.

2. AGRİPPİNA VE OCTAVİA'NIN ÖLÜMLERİ:

Nero, M.S. 53 yılında Claudius'un kızı Octavia ile evlenmiş ol-

masına rağmen tahta çıktığı yıllarda arkadaşlarıyla çıktığı gece gezintilerinde Acte isimli azatlı bir kadını sevmiş ve ona bağlanmıştı. Fakat, daha sonra hayatına, üzerinde büyük etki yaratan, sonraki imparator M. Salvius Otho'nun karısı Poppaea Sabina girmişti. Poppaea, Nero'nun sevgilisi olduktan sonra kocasını Lusitania'ya tayin ettirerek, serbest hareket imkânını bulmuştu. Fakat, Poppaea Agrippina mevcut oldukça, Nero'nun kanunî karısı olamıyacağını çok iyi bilmekteydi. O halde, Agrippina ortadan kaldırılmalıydı. Nero'ya bu konuda baskı yaptı, annesinin onun emniyeti için ne kadar tehlikeli olduğuna ikna etti. Fakat, Agrippina'yı kolayca zehirleyip öldürmek pek mümkün değildi. Çünkü kendisi bu usülleri çok iyi bilmekteydi, üstelik bunun tatbikatını da yapmıştı. Praetorlardan da bu konuda bir yardım beklenemezdi, çünkü onların bir kısmı Agrippina'yı tuttukları gibi, Augustus'un torunu olan bu kadına dokunmak da istemezlerdi. O halde başka bir çare bulmalıydı. Bunu gerçekleştirmek için, bir zamanlar Nero'nun öğretmenliğini yapmış, şimdi de Misenum'da filo kumandanlığında bulunan azatlı Anicetus aklına geldi. M.S. 59 yılı Martında bir akşam, Agrippina'ya Nero ile Baiae'da buluşmaları teklifi yapıldı. Hazırlanan plâna göre, Agrippina tekrar evine şerefine yapılmış bir gemi ile dönecekti. Fakat, gemi yolda parçalanıp batacak şekilde inşa edilmişti. Fakat kaza plânı istenilen yönde gelişmedi. Agrippina yüzerek kurtulmağa muvaffak oldu. Nero'ya şans eseri kurtuluşu haberini gönderdi. Nero büyük bir umutsuzluğa düşmüştü, fakat artık geri de dönülemezdi. Bunun üzerine, Anicetus, adamları ile Agrippina'nın villasını sararak, onu öldürdü. Nero ana katili olarak Roma'da büyük tepki yarattı. Altı ay Roma'ya gelmeye cesaret edemedi. Diğer taraftan Poppaea'nın işi henüz tamamlanmış sayılmazdı. Zira, imparatoru karısından ayırmak gerekliydi. Octavia zina ile suçlandı, fakat tanıkların ısrarı üzerine dava düştü. Bununla beraber, Octavia Nero'ya çocuk vermediği için boşatıldı ve Campania'ya sürüldü. Nero ile Poppaea oniki gün sonra evlendiler. Fakat, Campania'da halk Octavia'yı sevdiği için, bu defa yine Anicetus oraya gönderilerek Octavia'yı baştan çıkarmakla görevlendirildi. Bu defa, Octavia Pandateria adasına sürüldü. Bir süre sonra kesik başı Poppaea'ya getirildi (M.S. 62).

Poppaea Sabina

3. DIŞ OLAYLAR :

a. *ARMENİA* :

Parth'ların Armenia üzerindeki eğemenlikleri, ancak Nero tahta

çıktıktan sonra öğrenilebilmişti. Roma nüfuzunu doğuda yeniden kurmak için savaş gerekmekteydi. Nero'nun yardımcıları Seneca ve Burrus derhal harekete geçerek, savaş hazırlıklarına başladılar. Bu maksatla, Syria valisine haber gönderilerek savaş için hazırlanması bildirildi. Ayrıca, vasal-krallardan, Parthia'ya yapılacak istilâ için yardımcı olmaları istendi. Böylece, Armenia doğudan ve batıdan çevrilmiş oldu. Savaşın idaresi ise devrin en iyi komutanlarından olan Cn. Domitius Corbulo'ya verildi.

Corbulo, M.S. 55 yılı başlarında Cilicia sahilinde Aegeae'da karaya çıktı. Syria valisi Quadratus ona yardım etmek için hazırdı. Fakat, Corbulo bu kuvvetleri disiplinsiz ve uzun bir savaşa katlanamayacak kadar bozuk buldu. Bu sırada her iki taraf biribirlerine elçiler gönderdiler. Parth'lar savaş tehlikesiyle karşı karşıya gelince şaşırdılar. Ayrıca, Vologases savaşa hazır değildi. Üstelik oğlu Vardanes'in kendisine isyan edeceğinden de şüpheleniyordu. Böylece, Vologases, istenilen rehineleri Roma'lılara teslim ederek, barış yapıldı. Tiridates ise böylece daha iki yıl oturduğu tahtta rahatsız edilmeden hüküm sürdü.

M.S. 57 de ordularını istediği şekle sokan Corbulo Armenia'yı istilâ için harekete geçti. M.S. 58 baharında başlayan harekât sonunda Tiridates zor durumda kaldı. Kendisine Armenia tahtını ancak Roma'nın armağanı olarak kabûl edebileceği bildirildi. Fakat bu talep reddedilince Corbulo kesin sonuç için M.S. 58 yılı yazında hücuma geçti, Armenia'ya girerek başşehri Artaxata'yı zaptederek yaktı. Bu haber Roma'ya M.S. 58 yılı sonlarına doğru geldi. Büyük sevince sebep oldu. Senato zaferin kutlanmasına, Nero'nun heykellerinin konulup zafer takları inşasına karar verdi. Corbulo sert kışı burada geçirdikten sonra M.S. 59 da Armenia'nın ikinci başşehri Tigranocerta'ya doğru sefere çıkmağa karar verdi. Corbulo, Tigranocerta'yı kuşattı, Tiridates Armenia'dan kaçtı. M.S. 60 yılı ilkbaharında Tiridates Media Atropatene'den Armenia'ya yeni bir istilâda bulunduysa da, bu hücum kolayca püskürtüldü, Tiridates ortadan kayboldu. Armenia'ya Roma taraftarı, eski Cappadocia kralı Archelaos'un büyük torunu olan Tigranes kral tayin edildi. Kendisine yardım için bir Roma gar-

nizonu bırakıldı. Roma'ya yardım eden vasal-krallara Armenia topraklarından bölümler verildi.

b. *PARTHİA*:

Tiridates'in Armenia'dan atılışında Vologases hareketsiz kalmıştı. Zira, Hyrcania'da çıkan isyanlar bu savaşa katılmasına imkân vermemişti. Ayrıca, Vologases Roma ile çatışmak da istemiyordu. Bununla beraber, bu isteğinde kararlı kalamadı, bunu bozmağa zorlandı. Çünkü, Tigranes Parthia'ya karşı istilâ hareketine girişerek Adiebene'yi talana başladı. Bunun üzerine, Vologases de harekete geçerek Tigranes'i Armenia'dan attı. Bu sırada Nero ise, Cappadocia valiliğine Caesennius Paetus'u tayin ederek Armenia'yı Roma eyaleti yapması emrini verdi. M.S. 62 de Armenia'ya vasıl olan Paetus, Armenia'yı istilâ etti. Yılın sonlarına doğru Cappadocia sınırı yakınında Rhandeia'ya ricat etti. Burada kendisini emniyette sanıyordu, fakat Vologases tarafından hücuma uğradı ve kuşatıldı. Corbulo'ya yardım için haber gönderdiyse de geç kalmıştı, Armenia'yı boşaltacağına söz verdi. Bu durum üzerine Vologases Nero'ya elçiler göndererek anlaşma istedi.

Roma bu utanç verici durum üzerine Corbulo'ya doğuda en büyük yetkiyi vererek, toplanan bir legion da ona yardımcı olarak gönderildi. Böylelikle Vologases'e karşı kuvvet gösterisi yapılmak isteniyordu. M.S. 63'te Roma'ya gelen Vologases'in elçileri bir uzlaşma yolu aradılar. Sonunda, Roma karargâhına gelen Tiridates tacını Roma imparatorunun heykeli önüne koyarak, Roma'ya gideceğini ve Nero'dan Armenia için müsaade alacağına söz verdi. M.S. 65 te yola çıkan Tiridates karadan 9 ayda İtalya'ya vasıl oldu. Nero' tarafından büyük saygıyla karşılandı, Armenia tacı büyük ihtişamla verildi. Bu şekilde kurulan barış yarım asır bozulmadan devam etti.

c. *BRİTANNİA*:

Britannia'da Ostorius'un ölümünden sonra (M.S. 52) Romalılar sekiz yıl içindeki iki vali zamanında hareketsiz kalmışlardı. Ancak,

M.S. 58 de Britannia'ya gelen Suetonius Paulinus, Briton'ların ayaklanması üzerine M.S. 60 - 61 yılları arasında yaptığı harekâtla bunları tekrar itaat altına almağa muvaffak olmuştur. Fakat bu zaferin hemen ardından Iceni kavmi içinde isyan başladığı haberini aldı. Bunlar gerek Romalı memurların ve gerekse bazı kimselerin baskısı karşısında isyan etmişlerdi. Iceni'lerin başında Roma müttefiki Prasutagus bulunuyordu, fakat bu şahsın ölümü ve krallığı ile mülkünü imparatora vasiyet etmesi üzerine isyan başlamıştı. Çünkü, Prasutagus, Romalıların ailesine hiç olmazsa bir miktar mülk bırakacaklarını zannetmişti. Fakat Romalılar buna yanaşmadılar, üstelik kraliçe Boudicca ve kızları köle gibi muamele görüp kamçılandılar. Bunun üzerine Romalılar büyük bir tepki ile karşılaştılar. Comulodonum'da Britonların nefreti öylesine şiddetli oldu ki, Romalı kadın, erkek ve çocuklar en kanlı ve vahşi şekilde öldürüldüler. Bu sırada Roma ordusunu toplamağa çalışan Suetonius bir kısım kuvveti itaati altına alamayınca tek başına yanındaki iki legion ile düşman ordusunun toplanmış olduğu Londinium'a (Londra) geldi. Burada yapılan savaşta, Suetonius feci bir mağlûbiyete uğradı 70000 kadar Romalı katliama kurban gitti. Fakat, Suetonius yılmadı ve tekrar cesurca harekete geçerek bunların yine peşine düştü, bu defa tam bir zafer kazandı. Romalılar intikamlarını aldılar, 80000 Briton öldürüldü, kraliçe Boudicca intihar etti.

Bu zaferden sonra. Suetonius Nero tarafından geri çağrıldı. Britannia'da bir süre için sükûnet temin edilmişti. Fakat bu her iki tarafa da pahalıya mâl olmuştu.

d. *GERMANİA*:

Merkezî Germania'da Roma kuvvetleri orta Rhein'ın kuzeyinden Moguntiacum'a (Mainz) ve Colonia'nın (Köln) kuzeyine kadar olan bölgeden çekilmişlerdi. Hatta Romalılar burada ticareti de bırakmışlardı. Romalılar Rhein'ın sağ sahilinde geniş ve iskân edilmemiş bir çizgi bırakarak kendilerini istilâlara karşı korumak istemişlerdi. Fakat aşağı Rhein bölgesindeki ordunun yiyecek ihtiyacı için otlak olarak bırakılan bu yer M.S. 57 de Frisii kabilesi tarafından iş-

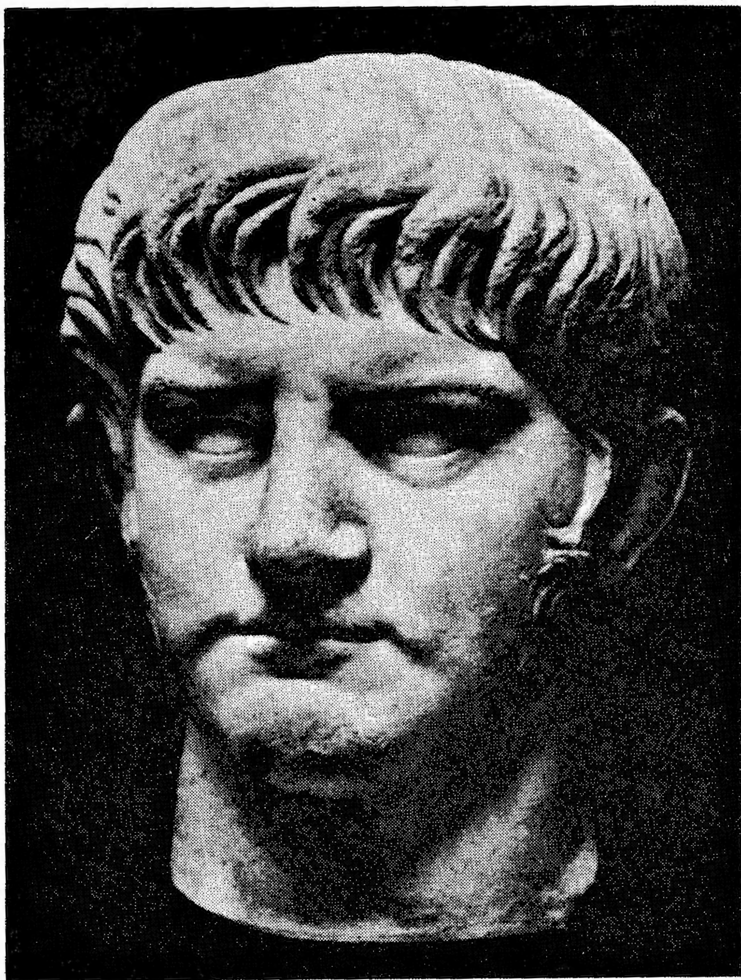
gal edilmek istendi. Fakat derhal geri atıldılar. Ertesi yıl Angrivarii kabilesi aynı işe kalkıştı, bunlar da geri atıldılar.

e. *JUDAEA*:

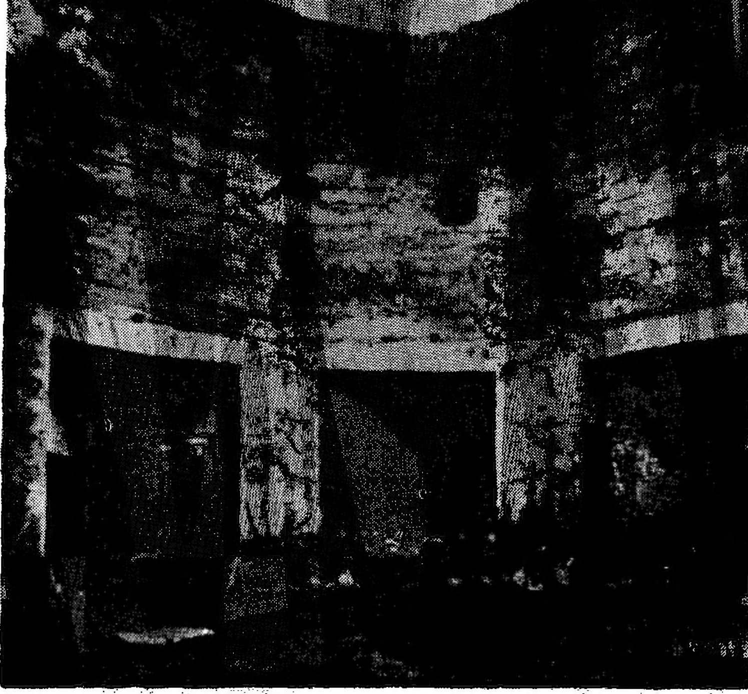
Judaea, M.S. 44 de kralları Herodes Agrippa'nın ölümü üzerine Claudius tarafından eyalet haline getirilmişti. M.S. 44-48 yılları arasında Cuspius Fadus procurator olarak burayı idare etti. Yerine geçen Ventidius Cumanus (M.S. 48-52) zamanında bazı karışıklıklar çıktı. Bu durum Festus'un valiliği sırasında da devam etti. Albinus (M.S. 62-64) mutedil bir idare tarzı izledi. Fakat yerine geçen yeni procurator Gessius Florus (M.S. 64-66) bir şiddet politikası tatbikine başladı. Gessius tapınak hazinesinden vergi talebinde bulundu, bu kanunî olmayan bir istekti. Ayrıca, Romalılar Caesarea yahudilerinin Roma vatandaşı sayılamıyacakları hakkında bir karar yayınlatmıştı. Özellikle dinî duyguları galeyana gelen yahudiler ayaklandılar. Hatta, yahudiler kendi partileri arasında da anlaşamayıp, biribirlerini öldürmeğe başladılar. Roma birlikleri karışıklıkları önlemek için çağırıldı, fakat bunlar kral Agrippa'nın sarayında kuşatıldılar ve teslim oldular. Fakat hayatları için söz verildiği halde hepsi öldürüldüler. M.S. 66 yılı Eylûlünde isyan öylesine büyüdü ki, bütün Palestin'e yayıldı. Yahudiler veya yahudi olmayanlar biribirlerini kıyasıya öldürmeğe başladılar. Sükûnu temin için Syria valisi Cestius Gallus harekete geçti. Bunun üzerine yahudiler Jerusalem'in (Kudüs) kapılarını kapayıp tahkim ettiler. Cestius hücuma cesaret edemedi, geri çekildi. Fakat geri çekilirken kayıp verdi. Bu sırada Yunanistan'da bulunan Nero, Syria valiliğine Mucianus'u ve M.S. 67 yılı şubatında da Titus Flavius Vespasianus'u da legatus rütbesiyle yahudi savaşını bastırmak üzere tayin etti. Vespasianus savaşa üç legion ve yardımcı kuvvetlerle birlikte başladı. Galilee bölgesini ve kalesi Iotapata'yı ele geçirdi. Buranın kumandanı olan tarihçi Josephus, Vespasianus'un vasalı olmayı kabul etti. Ertesi yıl Jordanes (Ürdün) ve diğer bazı yerler zaptedildi. Vespasianus son darbeyi vurmak için Jerusalem'e doğru ilerlerken Nero'nun ölüm haberi geldi. Vespasianus yeni imparatordan yeni talimat beklemek üzere savaşa ara verdi.

4. ROMA'NIN YANIŞI :

M.S. 64 yılı 18 Temmuz gecesi Circus Maximus'ta çıkan yangın dokuz gün devam etti ve Roma'nın ondört bölgesinden üç bölgesi tamamen, diğer yedisi ise kısmen mahvoldu. Ancak dört bölge bu afetten kurtulabildi. Korku ile birlikte soygunculuk ta bu felâkette ayrı zararlar doğurdu. Bu arada çok değerli tapınaklar ve anıtlar da mahvoldu. Yangın çıktığında Nero, Antium'da bulunuyordu. Bununla beraber, Nero yangını kasten çıkartmış olduğu töhmetinden, evsizlere resmî binaları açıp yerleştirmesine, Campus Martius'ta çadırlar kurdurmasına ve yiyecek fiatlarını indirmesine rağmen, kurtulamadı. Nero'nun yangını haber alınca derhal Roma'ya geldiği ve Maecenas'ın evinin kulesine üzerinde şarkıcı elbiseleri olduğu halde çıkıp kendisine ait «*Troia'nın Yağması*» şarkısını söylediği hakkında iddialar mevcut olmasına rağmen, Nero'nun bu işin kundakçılığını yaptığı söylenemez. Hatta, yeni bir şehir kurmak için bunu yaptığı rivayetlerine de fazla itibar etmemek gerekir. Zira yangın sırasında önemli binaların kurtarılması için çok çalışmıştır. Yeni şehrin bina edilmesine derhal başlanıldı. Bizzat Nero inşaat için çok miktarda para ödedi, kendisi için «Altın Saray» *(Domus Aurea)* adlı bir de saray yaptırdı. Nero'nun anıtsal bir heykeli dikildi. Ahşap yerine yeni Roma'nın inşasında taş kullanıldı. Şehri süslemek için Yunanistan ve Asia Minor'dan bir çok eserler getirildi. Nero, daha evvelki hareketleri sebebiyle esasen halk üzerinde menfi tesirler bırakmıştı. Yangın, kendisine duyulan nefretin artmasına yol açtı. Nero bu duyguyu üzerinden başka bir yöne çevirmek için yangının hristiyanlar tarafından çıkarıldığını ileri sürdü. Hristiyanlar esasen sevilmiyordu, fırsat çıkmışken işkenceye tabi tutuldular, gece eğlencelerinde yanan canlı meşaleler olarak kullanıldılar, amphitheatrda vahşi hayvanlara atıldılar. Yahudiler de sevilmiyordu, fakat bunları Poppaea tutuyordu. Bu yüzden korundular. Hristiyanların bu takibinin bütün imparatorlukta ne dereceye kadar yayıldığı kesin olarak belli olmamakla beraber, kısa süre sonra kuvvetini kaybetmiştir.

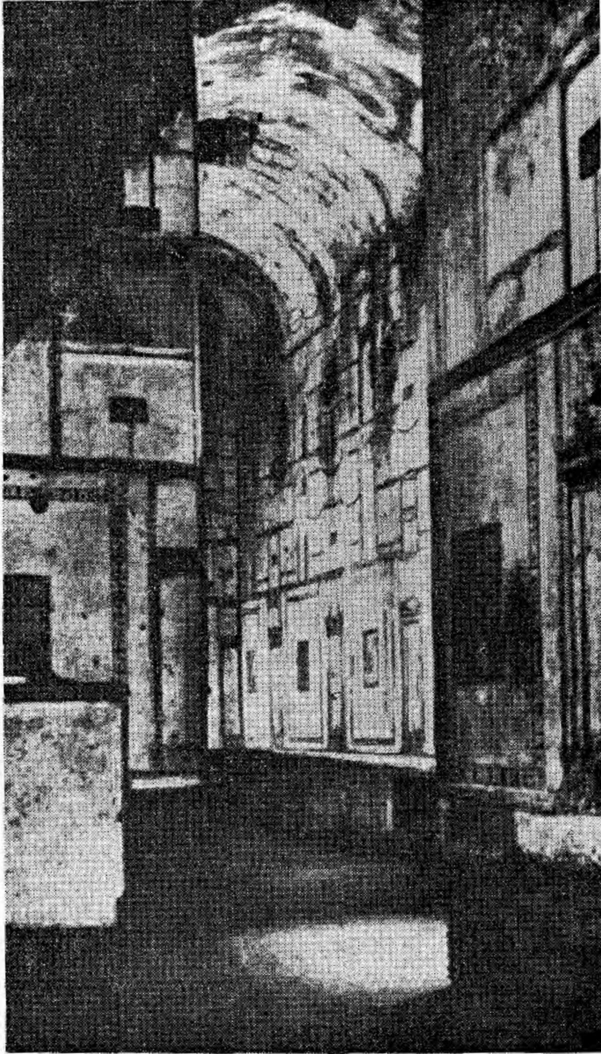
Nero

Nero'nun Altın Evi'nden Salon ve kubbe

5. PİSO'NUN SUİKASTİ :

Nero'ya karşı duyulan nefret, özellikle aristokratlar arasında yaygındı. Yangının çıkması ve hristiyanların takibi bu duygularda azalma değil, artış göstermişti. Hatta, hristiyanlara kızılmakla beraber, çektikleri ıstıraba acıyanlar da olmuştu. Senatonun birçok hakları alınmıştı. Nero'nun kendisini çılgınca şarkıcılığa ve araba yarışlarına kaptırması da Roma örf ve âdetlerine aykırıydı. Bütün bu sebepler birleşince, Nero'yu ortadan kaldırıp yeni bir imparator seçmek üzere, başta, Roma'nın en asil ve köklü ailelerinden birine mensup C. Calpurnius Piso, Hassa Alayı kumandanlarından Faenius Rufus (ki Octavia'yı tuttuğu için Nero tarafından zehirletilmiş olduğu zannedilen Bur-

Nero'nun Altın Evi (Domus Aurea)

rus'un yerine getirilen Tigellinus'u kıskanıyordu), ayrıca Cumhuriyet taraftarı olarak buna adı karışan Seneca, Plautus Lateranus ve şair Lucanus ve birçok senator ve atlı bu suikast olayına karıştılar. M.S. 65 yılı Nisan ayı sonlarında suikastçiler Circus Maximus'ta Ceres bayramı sırasında bunu gerçekleştirmek için harekete geçmeğe karar verdiler. Fakat bu sırrı bilen Epikharis adlı azatlı bir kadın tarafından Misenum'daki filo kumandanına, filo komutanı da bu haberi Nero'ya ulaştırdı. Bunun üzerine Piso ve Lateranus öldürüldü, Lucanus da aynı akibete şiir yazarken uğradı. Seneca intihar etti. Claudius'un kızı Antonia da öldürüldü ve bunu pek çok kişi takip etti. Birçokları sürgüne gönderildi. Bu arada, Nero'nun zevk arkadaşı (*arbiter elegantiae*) Petronius intihar zorunda kaldı. Nero ile Roma aristokrasisi arasındaki uçurum artık daha fazla derinleşmişti. Aynı yıl Nero'nun hışmına karısı Poppaea uğradı. Circus'taki araba yarışından geç dönen Nero ile aralarında çıkan münakaşa sonunda Poppaea'yı öldürdü. Poppaea'nın cesedi Augustus Mausoleum'una konuldu, daha sonra da tanrıçalar arasında sayıldı. M.S. 66 da Nero üçüncü defa Statilia Messallina ile evlendi. M.S. 66 da Corbulo'nun kızı ile evlenmiş olan Annius Vinicianus'un önderliğini yaptığı bir suikast olayı daha Beneventum'da meydana geldi. Fakat bunun detaylarını bilmiyoruz.

6. NERO YUNANİSTAN'DA:

M.S. 66 yılı Eylül ayında imparator yanında praetorlar ve binlerce kişi olduğu halde, kendisini göstermek için Yunanistana gitti. Roma'yı azatlı Helius ve diğerlerinin idaresine bırakmıştı. İlk defa Corcyra'da şarkıcı olarak halkın karşısına çıktı. Sonra Actium'da ve Isthmos'ta oyunlara katıldı. Greklere hürriyet vaadinde bulundu. M.S. 67 yılı sonlarına doğru bütün Yunanistanın en ünlü yerlerini dolaştı. Achaia eyaletinin bağımsızlığını ilân etti. Burada iken Corbulo'nun kız kardeşi ile evli olan Vinicianus'un kendi yerine Corbulo'yu getirmek istediği gerekçesiyle, devrin en büyük kumandanlarından olan Corbulo'ya ölüm emrini gönderdi. Roma'da kıtlık sebebiyle huzursuzluk daha da arttığı için Helius'un çağrısı üzerine Roma'ya M.S. 68 yılı Ocak ayında döndü, büyük bir triumph düzenledi.

Nero
(Sesters)

7. NERO'NUN SONU:

Nero artık kendisini Roma'da huzur içinde hissetmediği için Mart ayında Neapolis'e (Napoli) gitti. Burada iken Gallia Lugdunensis valisi C. Julius Vindex'in isyan ettiği haberini aldı. Vindex, Nero'nun zulmüne karşı isyan etmişti. Nero ilk önce bu haberi küçümsedi, bunu kolayca bertaraf edebilirdi, fakat 2 Nisanda Hispania Tarraconensis valisi Sulpicius Galba'nın da Nero'ya baş kaldırdığı ve Vindex'i tuttuğu haberi gelince durumun ciddiyetini anladı. Galba ayrıca Lusita-

nia valisi Otho'yu ve Baetica quaestoru Caecina'yı da kendi tarafına çekmişti. Nero kendi tarafına kuvvet toplamak istediyse de bunda muvaffak olamadı. Tigellinus da kaçmış, ortadan kaybolmuştu. Bunun üzerine Mısır'a kaçmak istedi, fakat bunda da kendisini terkedilmiş buldu. En nihayet azatlısı Phaon'un Roma'dan az uzaktaki evine gizlenerek, Mısır'a kaçtığı haberini yaydı. Halâ kaçabileceği umudundaydı, ki senatonun kendisini vatan haini ilân ettiğini öğrendi. Bunun üzerine gırtlağına bir kılıç saplayarak hayatına son verdi. Son sözü «Nasıl bir artist ölüyor» (*qualis artifex pereo*) oldu. Tarih 9 Haziran M.S. 68 idi. Otuz yıl altı ay yaşamıştı. Hizmetkârları onu Campus Martius'ta Domitius kabrine gömdüler. Bu şekilde, Julius-Claudius soyunun son ferdi de ortadan kalktı.

Nero'nun saltanatı bütün zalim davranışlarına rağmen, felâketi mucip olmamıştır. Hatta, ilk yılları Burrus ve Seneca'nın yönetimiyle ekonomik bakımdan başarılı da olmuştur. Nero, para basımında reform yapmış, altın ve gümüş paraları yanı sıra bronz para basarak devrinin en mükemmel sistemini meydana getirmiştir. Para basma tekniği de islâh edilmiştir. Nero paraları en güzel tipleri vermiştir. Senatonun yetkilerini kısıtlaması kendisini monarşik idareye itmiştir. Claudius zamanındaki gibi azatlılar yine ön plândadır. Dış ilişkiler oldukça iyidir. Hatta, savaşmadan Alpes Cottiae ve Pontus Polemoniacus gibi ufak eyaletler Roma'ya katılmıştır.

II. BÖLÜM

Dört İmparatorlar Yılı

I. KISIM

GALBA

M.S. 68-69

Nero'nun M.S. 68 yılı 9 Haziranında ölümü ile Julius-Claudius sülâlesi de sona ermişti. Nero'nun ölümünü izleyen yıl, Roma için bir iç savaş görünümünü aldı. Tahtı elde etmek için kendisini güçlü hisseden kumandanlar, biribirleriyle mücadeleye giriştiler. Böylece, Roma dünyası aynı yıl içerisinde dört kişinin imparatorluğuna tanık oldu.

Nero'nun akibetini hazırlayan isyan hareketini Gallia Lugdunensis valisi C. Julius Vindex başlatmıştı. Vindex'i isyana sürükleyen sebeplerin başında, artık kumandanların da kendi hayatlarını güvenlik içinde görmemeleri vardı. Nero'nun en yakınları olan Burrus ve Seneca ile Petronius'un başına gelenler, daha sonra Piso'nun isyanı ve sonuçları ve özellikle Corbulo'nun intihara sürüklenmesi kumandanları haklı bir endişeye sevketmişti. Artık aynı akibete kendilerinin de uğramaları her an beklenebilirdi. Vindex isyan etmeden önce batıdaki kuvvet komutanları ile görüşmelerde bulunmuş, en nihayet M.S: 68 yılı Martında harekete geçmişti.. Vindex önce Hispania Tarraconensis valisi Servius Sulpicius Galba'ya kendisine yardım etmesi için teklifte bulunmuş, fakat buna pek olumlu bir cevap alamamıştı. Zira, Galba'nın kudreti sınırlıydı ve senatoya bağlı olduğu için buradan bir ses çıkmayınca buna derhal katılmak istemiyordu. Vindex, önce Nero'ya sadık kalan Lugdunum kolonisini kuşattı. Fakat yukarı Germania valisi Verginius Rufus'un kuvvetli bir ordu ile üzerine geldiği haberini aldı. Rufus, Cumhuriyet taraftarı idi ve Vindex'in imparator seçilmesini istemiyordu. İki ordu Vesontio (Besançon) yakınlarında karşılaşarak, savaşa tutuştular. Vindex, ordusunun büyük kaybı karşısında intihar etti. Ordusu Rufus'a imparatorluk teklif ettiyse de, bunu kabûl etmedi. M.S. 68 yılı 2 Nisanında Galba, Nova Carthago'da kendisini «Roma halkının ve senatonun legat'ı» ilân ederek duruma müdahaleye ve halkın haklarını korumaya karar verdi. Bu maksatla, Lusita-

Galba

nia valisi M. Salvius Otho'yu, Baetica quaestoru A. Caecina'yı kendi tarafına çekti. Vindex'in mağlûbiyetini bu sırada öğrendi, bundan büyük üzüntüye kapılarak intiharı tasarlamaya başladı. Fakat, Haziran ortalarına doğru Nero'nun öldüğünü ve senatonun kendisini imparator ilân ettiği haberini aldı. Senato, Galba'yı köklü bir Roma ailesine mensup olması ve eski başarılı yıllarından dolayı bu göreve getirmişti. İmparator ilân edildiğinde yetmişüç yaşında bulunan Galba Tiberius zamanında consulluk etmiş, Gaius ise yukarı Germania valiliğine atamış ve bu görevi M.S. 60 da İspanya'ya tayinine kadar, götürmüştü.

Galba'nın tahta çıkışını bazı karışıklıklar takip etti. Germania'daki legion'lar Rufus'u imparator ilân etmek için başarısız bir teşebbüste bulundular, fakat sonra sükûnet sağlandı. Ayrıca, Africa'da Numidia legatı L. Clodius Macer yeni rejimi tanımadı, Cumhuriyet istemekteydi. Bunun üzerine Galba Macer'in öldürülmesi kararını verdi. Roma'da ise Hassa Alayı kumandanı Nymphidius praetorlara armağanlar vaadederek, tahta geçmek istedi. Fakat kendisi ve taraftarları öldürülerek bu hareket de başarısız kaldı.

Galba M.S. 68 yılı Ekim ayında Roma'ya geldi. Roma'da, içlerinde Tacitus'un kayınbabası ünlü Agricola'nın da bulunduğu otuz kişilik bir komisyon kurarak malî işlerin düzeltilmesini bunlara havale etti. Fakat bunların çalışmaları olumlu sonuç sağlamadı. Halk Nero'nun eğlence ve oyunlarını yine bulmak istedi, fakat Galba bu çeşit masraflardan kaçındı. Askerler de Nymphidius'un kendi adına vaadetmiş olduğu armağanları alamamışlardı. Bu sebepten, imparatora karşı her tarafta hoşnutsuzluk belirtileri başladı.

M.S. 69 Ocak ayında Rhein (Rhenus) legionları Galba'ya bağlılık yeminini reddederek heykellerini parçalayıp, karşıt oldukları kumandanları hapsettiler, senato ve halktan yeni bir imparator istediler. Aşağı Germania orduları ise Aulus Vitellius'u imparator ilân ettiler. Bunun üzerine Galba yerine geçmek üzere birisini evlât edinmeğe karar verdi. Çünkü çocuğu yoktu. 10 Ocak M.S. 69 da Galba, daha önce Nero'nun kurbanları arasında kardeşi de olan Calpurnius Piso Licinianus'u seçtiğini senatoya ve praetorlara bildirdi. Piso eski ve tanınmış bir ailedendi. Fakat politika alanında yetişmiş değildi. Nitekim

Galba
(Sesters)

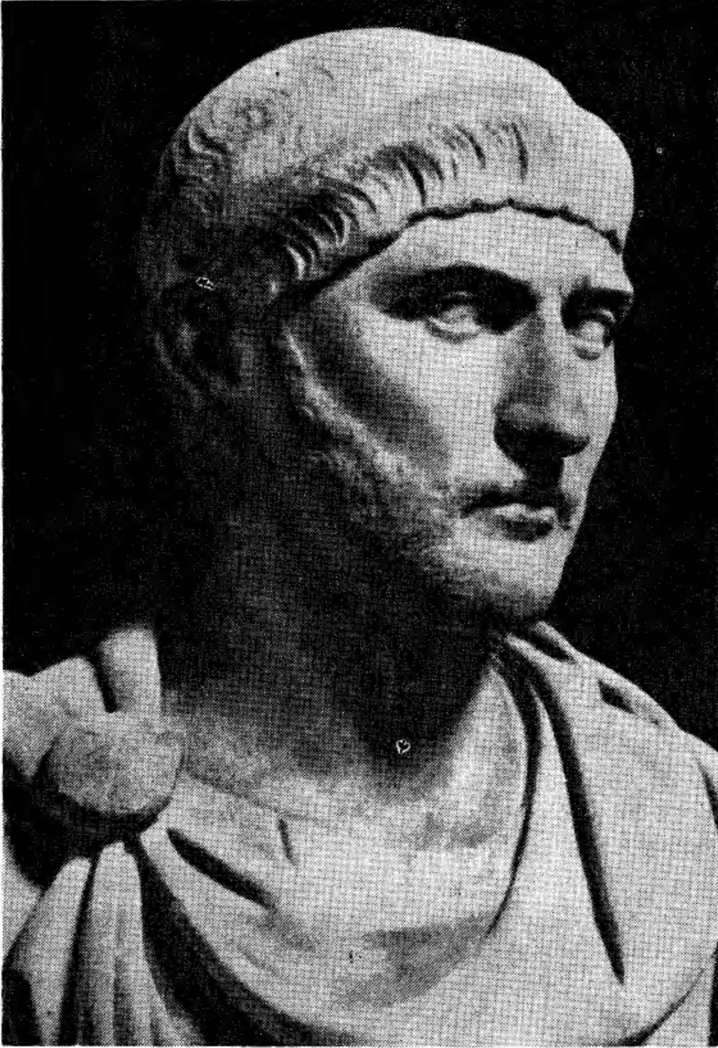
bu imparator varisliği beş günden fazla sürmedi. Zira, Piso'nun seçimi Otho üzerinde çok olumsuz etki gösterdi. Otho, bu göreve kendisinin getirileceği umuduyla beklemekteydi. Durum böyle olunca harekete geçmeğe karar verdi ve praetorlara para vaadederek onları elde etti.

M.S. 69 yılı 15 Ocak günü sabahı Galba Forum'da Apollo tapınağı önünde kurban töreni yaparken, Otho praetorlar tarafından karargâha götürülerek imparator ilân edildi. Yaşlı imparator Galba karşı koymadan Forum'da öldürüldü. Bunu Vesta tapınağına kaçan Piso'nun öldürülmesi izledi. Galba'nın saltanatı yedi ay sürmüştü. Senato daha sonra, öldürüldüğü Forum'a onun anısına bir heykelini koydurttu.

II. KISIM

OTHO

Otho Ferentum'lu tanınmış ve eski bir aileye mensuptu, Otho, M.S. 32 yılı 28 Nisan'ında doğduğuna göre, bu sırada otuz yedi yaşında bulunuyordu. Fakat, Otho'nun imparatorluğu, Galba'dan daha az oldu. Çünkü, saltanatı ancak üç ay sürdü. Otho'nun imparator ilân edilişi gerek Roma halkı ve gerekse praetorlar tarafından sevinçle karşılandı. Zira, Otho, Nero'nun dostu olarak tanınmıştı. Fakat, aslında bu dostluk M.S. 59 yılına kadar devam etmiş ve Nero'nun, Otho'nun güzel karısı Poppaea'yı kendisine mâl etmesi üzerine bozulmuştu. Nero, Otho'yu Lusitania eyaleti valiliğine tayin ederek, onu Roma'dan ve karısından uzaklaştırmış, sonra da karısı ile evlenmişti. Esasen, Poppaea daha önce Nero'nun sevgilisi idi. Bu sebepten, Otho, Galba imparator ilân edilince onun tarafına geçmekte hiç tereddüt etmemiş, kendisine intikamını alma fırsatı çıktığına inanmıştı. Senato, yeni imparatora Augustus unvanını verdi, onbeş gün sonra da kardeşi ile birlikte consul oldu. Otho, tahta çıktıktan sonra kendisine tarafdar toplamak için çalıştı. Çünkü, Aşağı Germania orduları tarafından imparator ilân edilen Vitellius ile bir gün çatışacaklarını biliyordu. Ayrıca, Vitellius'a daha sonra Yukarı Germania kuvvetleri de katılmıştı. Treveri, Lingones kabileleri, Belgica, Lugdunensis ve Raetia da ona bağlılıklarını bildirmişler, Britannia da ismen ona tabi olmuştu. Bu şekilde batı'da oldukça kuvvetli bir duruma sahip bulunuyordu. Bu sebepten, Otho, Vitellius'a anlaşma teklif etti. Fakat bu teklifleri, Vitellius'un komutanları, Alienus Caecina ve Fabius Valens'in itirazı yüzünden, reddedildi.

Otho

Artık savaşmaktan başka yol kalmamıştı. Otho, kuzeye doğru ilerlerken, Vitellius kuvvetlerini üçe ayırdı. Caecina, Yukarı Germania

legion'ları ile Vindonissa yolu ile Büyük S. Bernard geçidinden ilerliyerek İtalya'ya vasıl oldu. Valens ise, Aşağı Germania kuvvetleriyle Gallia'dan geçerek Cenevre dağı üzerinden harekete geçti. Vitellius bunların, gerisinden geliyordu. Fakat, Velens, İtalya'ya Caecina'dan ancak bir ay sonra ulaşabildi. Caecina'nın Alp'lerdeki kara rağmen kuzeyden hızla İtalya üzerine yürümesi, Otho'yu Roma'yı terk edip kuzeye çıkmağa zorlamıştı. Caecina, Po'nun kuzey sahiline gelmiş ve Cremona'yı Mart başında zaptetmişti. Bunun üzerine Otho kendisine savunma hattı olarak Po'nun güney sahilini seçti, yanındaki senatörlerle Mutina'dan ileri gitmedi, filosunu da Gallia Narbonensis sahilini tehdit için göndermişti. Otho'nun kumandanlarından Annius Gallus ve Vestricius Spurinna Placentia'yı zaptettikten sonra Po nehrini Hostilia'dan geçerek Mantua veya Verona'yı işgal etti. Otho ise esas ordu ile Cremona'nın doğusundan Po nehrini geçerek Bedriacum'da ordugâh kurdu. Burası Mantua - Aquilea, ve Hostilia - Ariminum - Roma yollarının birleştiği bir mevkideydi. Otho, Pamnonia'dan gelmesi beklenen yardımcı kuvvetlerin yolunu açık tutmak için de Bedriacum'u seçmişti. Caecina, Otho'yu tuzağa düşürmek için, onun kamp yerinden 15-20 km. kadar uzakta mevzî aldı. Fakat, bu tuzak Otho'ya ifşa edildi. Bunun üzerine Caecina çevrildi ve Locus Castorum adı verilen bu savaşta büyük kayba uğradı. Otho ilk savaşta başarı sağlamıştı, fakat bu sırada Valens'in kuvvetleri yetişmiş ve Vitellius'un ordusu kuvvetlenerek 100000 kişiyi bulmuştu. Otho'nun kuvvetleri ise derhal hücuma geçmekte ısrar ediyorlardı. Bunun üzerine düşmana taarruza karar vererek Cremona üzerine yürümeleri emrini verdi. Bu şekilde yaklaşmakta olan Vitellius'un esas ordusunun yolunu da kesmiş olacaktı. Otho'nun kendisi bazı praetor'larla geride Brixellum'da kalmış, kardeşi Titianus ve Proculus hücum emrini almışlardı. Fakat, askerler başlarında imparator olmadığı için moral bakımından bozulmuşlardı. Vitellius'un kuvvetleri böyle bir ordu karşısında başarı sağladılar ve büyük kayıp verdirerek, ertesi günü de bunları çember içine aldılar (16 Nisan). Otho, yardımcı kuvvetlerin halâ gelmediğini de görerek, kanlı bir savaşa daha girişmektense kendisini fedaya karar verdi. Arkadaşlarına Vitellius ile barış yapmalarını tavsiye ederek, muzafferin eline

geçince onları zor durumda bırakabilecek bütün evrakı ortadan kaldırdıktan, iki mektup yazdıktan sonra, odasına çekildi kendisini bıçakladı, ertesi sabah ölüsü bulundu (17 Nisan M.S. 69). Otho öldüğünde ancak otuzyedi yaşındaydı ve sadece doksanbeş gün saltanat sürebilmişti. Otho'nun intiharı üzerine adamlarından bazıları onun cenazesi yakınında kendilerini öldürdüler.

III. KISIM

VİTELLİUS

Aulus Vitellius M.S. 15'de doğmuştu. Ailesi hakkında çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Çocukluğu Capreae (Capri) da Tiberius'un zevk arkadaşları arasında geçmişti. Daha sonra da Claudius ve Nero'nun yakınlarından olmuştu. Galba ise onu Aşağı Germania'ya göndermişti.

Otho'nun intiharı haberini İtalya'ya yaklaşmağa çalıştığı sırada Gallia'da iken alan Vitellius, esasen daha önce taraftarlarınca imparator ilân edilmişti. Otho'nun mağlûbiyeti üzerine Senato da onun imparatorluğunu kabûl etti (19 Nisan) ve kendisine Augustus ünvanı vermek istediyse de Vitellius bunu reddederek Caesar olarak kalmayı tercih etti. Bununla beraber Senato'ya saygı gösterdi. Oniki Praetorluk cohort'larını on altıya çıkardı ve bunlardaki Otho'nun adamlarını uzaklaştırarak, yerlerini Germen'lerle doldurdu. Otho'nun taraftarlarına ve bu arada kardeşi Titianus'a iyi davrandı. Caecına ve Valens, Eylül ve Ekim ayları consulluklarına atandılar, fakat kendisi consullüğü istemedi, ancak hayatının sonuna doğru *consul perpetuus* (ebedî consul) ünvanını benimsedi. Kısa saltanatında hayvanî arzuları Roma'ya çok pahalıya mâl oldu. Ahlâk dışı olaylar ve sebepsiz öldürmeler biribirini izledi. Vitellius'a karşı saltanatının sekizinci ayında Moesia ve Pannonia'da ayaklanmalar başladı. Fakat, Vitellius için önemli olan kendisine doğu'da bir rakip çıkmış olması idi. Yahudi ayaklanmalarına karşı Nero tarafından legatus olarak tayin edilen Vespasianus, Otho'nun ölümü üzerine askerlerine Vitellius'a sadakat yemini ettirmek istedi, fakat başta Syria valisi Licinius Mucianus ve Mısır Prefekti Tiberius Alexander olmak üzere diğer önemli kişiler kendisini imparator

ilân etmekte ısrar ettiler. 1 Temmuz M.S. 69'da Alexandria (İskenderiye) daki legionlar Vespasianus'a bağlılık yemini ettiler. İki gün sonra Judaea ordusu da buna katıldı. Doğu eyaletleri ve vasal krallardan bazıları da ona bağlandılar. Yahudi savaşı, oğlu Titus'a bırakıldı. Kendisi Roma'nın hububat teminine mani olmak için Mısır'a gitmek istiyordu. Mucianus ise yapılacak savaş için diğer birlikleri bir araya getirmek üzere batıya doğru harekete geçmişti. Vespasianus, ayrıca, Vitellius'un terhis ettiği praetor'lara haber göndererek kendisine katıldıkları takdirde, eski görevlerini tekrar alacaklarını bildirdi.

Vespasianus'un imparator ilân edilmesi Tuna bölgesinde büyük bir sevinç uyandırmıştı. Poetovio'da toplanan savaş konseyi seferin plânı üzerinde tartışmalarda bulundu. Sonunda, Mucianus'un gelişini bekleyip, Vitellius'a zaman kazandırmaktansa, Pannonia procuratoru Antonius Primus ile Corbulo'nun emekli subaylarından Arrius Varus'un harekete geçmesine karar verildi ve bunlar bazı şehirleri ele geçirerek Aquilea'ya yaklaştılar. Vitellius ise, Valens bu sırada hasta olduğu için yalnız Caecina'yı düşman üzerine sevk etmişti. Fakat, Caecina Vespasianus'un kumandanlarına yaklaşınca onlarla anlaşma yolları aradı ve bu arada, filo komutanlığına Vitellius tarafından atanan Lucilius Bassus'u da aynı şey için ikna etti. Bassus, askerlerini kendi peşinden sürükledi ve Vespasianus tarafına geçti, fakat Caecina'nın askerleri imparatorlarına sadık kalarak onu zincire vurup Cremona'ya yolladılar. Bunun üzerine Fabius Fabullus ile Cassius Longus'u seçtiler. Antonius bunun üzerine, Valens işe karışmadan evvel hücuma geçmeğe karar verdi. Aynı zamanda Valens de savaş alanından kaçıp geri çekilen ordunun moralini düzeltmek için Roma'dan ayrıldı. Bu suretle, Vitellius kuvvetleri Cremona'ya yaklaştı, Antonius da bunları orada bekliyordu. Gece başlıyan savaş, ilk önce Vitellius taraftarları lehine seyretti, fakat gece mehtap çıktıktan sonra avantaj Antonius'a döndü. Vitellius taraftarları bir çare bulur umuduyla Caecina'yı serbest bıraktılar. Antonius'un yanına giden Caecina, Antonius tarafından Vesparianus'a gönderildi. Vesparianus onun hayatını bağışladı. Artık Cremonia için umud kalmadı. Ertesi gün, Cremona'yı kuşatan Antonius

Vitellius

şehri teslim almağa muvaffak oldu. Mağlûb edilen askerler şehirden atıldılar.

Cremona dört gün ölüm, gasp ve felâkete sahne oldu ve yakıldı. Böylece, Vespasianus taraftarları burada zaferi kazandı. Gallia'da Valens ise direnmeye kalkıştıysa da fayda vermedi, Massilia'da (Marsilya) yakalanıp hapsedildi. İspanya ve Britannica legion'ları da yeni imparatora katıldılar. Antonius, Dacia ve Moesia'daki bazı karışıklıkları bastırdıktan sonra Roma üzerine yürümeğe başladı. Cremona savaşı Ekim sonlarına doğru olmuştu. Bu sebepten kış yaklaşmış, dağlar karla kaplanmış, Po nehri taşarak ilerleyişi güçleştirmişti. Antonius Forum Fortunae mevkiine gelerek, Verona'dan gelecek yardımcı kuvvetleri beklemeğe başladı.

Vitellius
(Sesters)

Bu sırada Vitellius Roma'dan dışarı çıkmamakta, Cremona yenilgisini öğrendiği halde hareketsiz beklemekteydi. Oysa yanındaki ordu Antonius'unkinden fazlaydı. Sonra, kuvvetlerinin büyük bir kısmını Roma'nın 120 km. kadar kuzeyindeki Mevania'ya gönderdi. Arkadan kendisi de yola çıktı, fakat Misenum'daki filonun taraf değiştirdiğini öğrenince, tekrar Roma'ya döndü. Vitellius'un kuvvetlerinin dağıtılması üzerine güneyde Samnium'da isyan çıktı. Bunu bastırmak için, Roma'da bırakılmış olan Vitellius'un kardeşi L. Vitellius harekete geçti. Bu sırada, Roma'dan kaçan şehir prefekti Petilius Cerialis, Vespasianus'un kardeşi Flavius Sabinus'un imparatorla müzakerelere giriştiğini, Narnia'daki Vitellius kuvvetlerine bildirmesi üzerine, bunların başındaki iki Praetor Prefekti Roma'ya doğru kaçmağa başlamışlardı. Bu durum karşısında Antonius Roma'ya doğru yürümeğe başladı ve Ocriculum'da duraklıyarak, Sabinus'un Vitellius'u teslime razı edebileceği ümidiyle beklemeğe başladı. Sabinus ise Roma'da Apollo tapınağında Vitellius ile yaptığı konuşmada onu teslim olmağa ikna etmişti. Vitellius ertesi sabah ailesi ile sarayından çıkıp, kardeşinin evine çekilmek istedi, fakat halk buna mani olunca tekrar sarayına dönmek zorunda kaldı. Sabinus halkın tutumuna göre durumunu tehlikede görünce, derhal Antonius'a haber gönderdi. Fakat, bir savunma tertibatı almadan Capitolium'a yanında bulunan Vespasianus'un oğlu Domitianius ile sığındı. Fakat ertesi gün Vitellius taraftarları buraya hücum ederek, tapınağı yakıp, yerle bir ettiler, Domitianus fırsatını bulup kaçtı, fakat Sabinus yakalandı ve Vitellius'un müdahalesine rağmen öldürülüp Tiber'e atıldı. Sabinus'un haberini alan Antonius derhal harekete geçti ve Saxa Rubra mevkiine geldi, buradayken Sabinus'un öldürülüşünü öğrendi. Antonius'un Roma'ya ertesi günü girme isteğini ordusu dinlemeyerek, üç koldan Roma'ya hücum edildi. Vitellius taraftarları cesaretle savaştılar, fakat hepsi kılıçtan geçirildiler. Vitellius saklandığı sarayında yakalanıp, forum'a getirildi ve çığlıklar arasında öldürüldü (M.S. 69, 20 Aralık), cesedi Tiber'e atıldı. Vitellius elliyedi yaşında bulunuyordu.

Vitellius'un ölümünü, Campania'da öğrenen kardeşi L. Vitellius, mücadelenin artık faydasız olduğunu anladı. Kendi kuvvetleri tarafın-

dan Roma'ya zorla gönderildi ve orada öldürüldü. Böylece Vitellius ve taraftarlarının bütün direnişleri sona ermiş oldu.

Bu şekilde, bir yıl içinde Vespasianus'un da imparator olmasıyla, Roma dünyası dört imparatorun idaresini idrak etmiş oldu.

III. BÖLÜM

Flavius'lar Sülâlesi

I. KISIM

VESPASİANUS

M.S. 69-79

1. TAHTA ÇIKIŞI :

M.S. 68/69 yılının dördüncü imparatoru olarak Roma dünyasının kaderini ellerine alan Titus Flavius Vespasianus ile soyunun fertleri çeyrek asırdan fazla bir süre Roma tahtını işgal ettiler. Bu yeni sülâlenin ilk temsilcisi olan Vespasianus M.S. 69 yılı 1 Temmuz günü Alexandria'daki legion'lar tarafından imparator ilân edilmiş, bundan iki gün sonra da Judaea legion'ları kendisini tanımışlardı. Vespasianus, Sabin'ler ülkesinde Reate yakınında Falacrina adlı küçük köyde M.S. 9 yılı 17 Kasımında doğmuş olduğuna göre, imparator olduğunda altmış yaşında bulunuyordu. Çocukluğunda Tertulla adındaki büyük annesinin himayesine verilmişti. Onun anısını hiç bir zaman unutmamış, eski evini daima ziyaret etmiştir. Flavius ailesi, tanınmış olmamakla beraber, namuslu ve saygı duyulan bir aile idi. Büyük babası, tahsildar olmadan önce, orduda centurion olarak hizmet görmüştü, babası ise vergi tahsildarlığı yapmış, sonra da Helvetii kabilesinde faizcilikle meşgul olmuştu. Asia'da onun şerefine «en şerefli vergi - toplayıcı» ifadeli bazı abideler dahi dikilmişti. Vespasianus, Thracia'da tribun olarak vazife almış, M.S. 38 de aedil, 39'da praetor olmuş, Claudius zamanında Germania'da ve Britannia'da, Nero zamanında da Judaea'da görev almıştı. M.S. 51'de consul olmuş, M.S. 63'te ise Africa'da procunsulluk yapmıştır. Vespasianus oldukça iyi tahsil görmüştü, Grekçeyi konuşabilmekte ve yazabilmekteydi. Flavia Domitilla ile evlenen Vespasianus'un üç çocuğu olmuştu: Titus, Domitianus

Vespasianus

ve Domitilla. Karısı ve kızı imparator olmadan önce ölmüş, bunun üzerine azatlı Caenis ve kâtibesi Antonia ile ilgilenmiştir.

Vespasianus'un legionları tarafından ilân edilen imparatorluğu ancak Vitellius'un ölümünün ertesi günü, yâni aşağı yukarı altı ay sonra, 22 Aralık M.S. 69'da Senato tarafından tanındı ve kendisine *imperium proconsulare* yanında *tribunica potestas* yetkisi de verildi. Vespasianus henüz doğu'da bulunduğu için, Aralık ayı sonlarına doğru Roma'ya gelen Mucianus, başkomutan olarak, bütün yetkileri Antonius Primus'tan kendi üzerine aldı ve yeni bir düzenlemeye geçti. Bu sırada Domitianus, batıda babasını temsil ediyordu. Ekonomik durumun ve dahili savaşın sebep olduğu zararların düzeltilmesi için kararlar alındı. İçinde Domitianus'un gizlendiği Capitolinus tapınağının yakılması sırasında yanarak mahvolan değerli belge ve kanunların kopyaları çıkartılarak tamamlandı. M.S. 70 yılı 21 Haziran'ında da bu tapınağın restore edilmesine başlandı.

2. ROMA'NIN KUZEY SINIRLARI VE BÜYÜK İSYAN:

Roma kuzey sınırlarında Gallia'lılarla ilişkilerini daima dostluk içinde yürütmek siyasetini güdüyordu. Bu maksatla, Claudius Gallia kabilelerinin bazılarına vatandaşlık hakkı tanımış, hatta bazılarından Senato'ya kabul edilenler dahi olmuştu. Aynı zamanda Gallia, Germen tehlikesine karşı bir güvence unsuru olarak da görülüyordu. Çünkü bunların Germen'lerle ilişkileri pek de olumlu bir yönde gelişmemişti. Özellikle, M.S. 69 yılında Batavia'lıların şefi Civilis, Gallia'lılarla dostluk yemini etmekten kaçınmış, kendisini ileride Gallia'lıların başında göreceğini umud etmeğe başlamıştı. Germen'ler arasında bir ulusal birleşme şuuru doğduğu halde, Gallia henüz bu ortama ulaşamamıştı.

M.S. 68/69 yılında Roma'nın içine düştüğü karışıklık ve bunu takiben kuzey hudutlarındaki legion'ların yavaş yavaş buradan çekilmesi zarureti, kuzey'deki kavimlerin kendilerini kuvvetli hissetmelerine yol açtı. Germen hududunun bu şekilde zayıflatılması karşısında, burada artık Roma'nın eski kudretinin kalmadığı inancını kuvvetlen-

dirmişti. Nero'nun sayısız zulümleri ve eziyetleri de eyaletlerde nefretle karşılanmıştı. Bu sebepten, Gallia'da Vindex kendisini de kurtarmak için isyan etmişti. Aynı şekilde, gerek bir Gallia imparatorluğu hülyası ve gerekse Roma'nın karışık durumu Batavia'lı şef Julius Civilis'in isyanına sebep oldu. M.S. 69 yılı yazında Vespasianus taraftarı ordu Antonius Primus idaresinde İtalya'ya yaklaştığı sırada, Batavia'lılardan Vitellius'a karşı kullanmak için daha fazla asker taleb edilmesi, isyanın patlamasına sebep teşkil etti. Civilis, Roma ordularında yetişmiş ve uzun yıllar hizmet etmişti, fakat sadakatsizliğinden iki defa şüpheye düşülmesine rağmen, affedilmişti. Civilis gerek bunun intikamını almak ve gerekse bir Germen vatanseveri olması bakımından Roma'nın bu parçalanmış durumundan faydalanmak istedi. Roma'lıları, yirmibeş yıl onlara hizmet etmiş olmakla beraber, sevmemişti. Civilis isyan hareketine komşuları Canninefates ve Frisii kabilelerini de kendi tarafına çekerek başladı. Bulundukları bölgedeki ufak Roma garnizonunu kolaylıkla mağlûb etti. Bundan sonra daha fazla yardımcı bulan Civilis, en yakın legion karargâhı Castro Vetera'ya hücûm etti ve kuşattı. Yukarı Germania valisi Hordeonius Flaccus, muhasara altındaki karargâhı kurtarmak üzere buraya doğru yola çıktı. Fakat Hordeonius yaşlı idi ve sıhhati de yerinde değildi, Vespasianus taraftarı olduğu için de askerleri tarafından sevilmiyordu; böylece bunlar tarafından öldürüldü ve yerini Dillius Vocula aldı. Vetera bu sırada kuvvetlendirildi ve Civilis'e cesurca karşı koydu. İşte bu sırada, Vitellius'un mağlûbiyeti haberi Civilis'e geldi. Bundan sonra, Treveri, Lingones kabilelerinden de yardım gören Civilis'in isyanı daha fazla genişlemiş oldu. (M.S. 69 yılı sonları). Vocula ise ordusunu kuvvetlendirmişti, fakat M.S. 70 yılı başlarına kadar bütün kuvvetlerini ileri sürmedi. Civilis'in ikinci saldırısına Vocula karşı koymağa çalıştıysa da, başaramadı ric'at etti. Kendi kumandanları ve askerleri düşman tarafına geçti, Vocula öldürüldü, Vetera yine de karşı koydu, fakat hayatlarının bağışlanacağı vaadi ile teslim oldularsa da, bu söz tutulmadı, Germen'ler üzerlerine atılıp hepsini öldürdüler. Bir iki kale müstesna, bütün Roma kaleleri ve orduları tahrib edildi ve ortadan kaldırıldı. Civilis ile birleşen Gallia'lılar «Gallia imparatorluğunu» yine ha-

Vespasianus
(Sesters)

yal etmeğe başladılar, fakat Civilis bundan kaçındı, zira o, Gallia'lıları da Roma kadar tehlikeli addetmekteydi.

Roma'nın düştüğü bu ağır yenilgi üzerine, Roma'da Vespasianus'un temsilcisi olan Mucianus hiç bir gayret göstermedi. Ancak, dokuz legion'dan müteşekkil bir ordunun başına iki tecrübeli kumandan getirildi, Petilius Cerialis ve Annius Gallus. Gallus, yukarı Germania'yı emniyete alacak ve Lingones kavmi ile mücadele edecek, Cerialis ise Treveri kavmini mağlûb ettikten sonra kuzeye çıkacak ve Civilis ile Germen müttefiklerinin hesabını görecekti. Cerialis kuzeye çıkarak Treveri topraklarına geldi ve bunların başındaki Valentinus'u esir ede-

rek, mağlûb etti. Buna karşılık, kendisi de Tutor tarafından hücuma uğradıysa da kendi gayretiyle bunu püskürttü. Daha sonra Colonia'da (Köln) bulunan Civilis'e karşı harekete girişildi, Civilis'in karısı ve kumandanlarından Classicus'un kızı esir edildi. Kesin savaş Vetera dolaylarında oldu, Civilis ric'at zorunda kaldı. Sonunda kış yaklaştığından iki taraf arasında mütareke yapıldı. Civilis'in sonu bilinmiyor, ancak, askerleri eski yerlerine çekildi ve Roma kontrolu tekrar kuruldu. Gallia imparatorluğu rüyası sona erdi.

3. BRİTANNİA:

Vespasianus tahta çıktıktan sonra gelişen Batavia'lılarla savaşın M.S. 70'de sona ermesiyle de kuzeyde barış tam olarak kurulamadı. Zira, bu sırada Britannia'da tekrar kıpırdanmalar başlamıştı. Bizzat Vespasianus, Britannia'da bulunmuş olduğu için, burayı iyi bilmekteydi. Bu sebepten, adada Brigant'ların başlattığı savaşı sona erdirmek üzere en iyi kumandanlarını gönderdi. İlk önce, Batavia'lılarla savaştan sonra, M.S. 71-74 yılları arasında Petilius Cerialis ülkeye gönderildi. Cerialis, Roma eyalet topraklarını Eburacum'a (York) kadar genişletti. Cerialis'in M.S. 74'de consul'luk için Roma'ya dönmesi üzerine, yerini alan Frontinus hareketi genişleterek, M.S. 74-76 arasında Güney Wales bölgesinde Silur'ların ülkesine kadar ilerledi. M.S. 77 yılının yeni valisi Cn. Julius Agricola ise, Kuzey Wales'da Ordovices'in hücumunu püskürterek, Mona adasını da işgâl etti. Ertesi yıl Luguvallium'u (Carlisle) ele geçirdi. M.S. 79 da da İskoçya'ya kadar geldi. Buradaki kabileleri itaat altına aldı, Roma nüfuzunu tesis etti. Agricola'nın harekâtı daha sonra (M.S. 80-83) da devam etti.

4. TUNA HUDUDUNDA KARIŞIKLIK:

M.S. 68/69 kışında, Tuna boylarında Roxolan'lar bir Roma yardımcı kuvvetine saldırmışlar ve M.S. 69 baharında da Tuna üzerine yerleşmişlerdi. Bunlar derhal buradan atıldılar. Fakat ertesi yıl (M.S. 70) Sarmat'lar Moesia'ya saldırarak valiyi öldürüp, Moesia'yı ele ge-

çirdiler. Bunun yerine atanan yeni vali Sarmat'ları mağlûb ederek, burada nizamı tekrar kurdu ve birçok kaleler inşa ettirerek tahkimatı sağlamlaştırdı. Böylece, akınları önlemeyi başardı.

5. JERUSALEM'İN (KUDÜS'ÜN) ZAPTI:

Vespasianus, yahudilerle savaşı ve Jerisalem'in (Kudüs'ün) zaptını, Nero'nun (M.S. 68 Haziran'ı) ölümü üzerine ertelemiş ve yeni imparatordan gelecek talimatı beklemeğe karar vermişti. Fakat, M.S. 69'da Vitellius'un mağlûbiyeti üzerine Vespasianus tekrar yahudi'lerle savaşa karar verdi. Vespasianus'un imparator ilân edilmesi ile savaşın kumandanlığı oğlu Titus'a devredildi. Böylece, M.S. 69 yılı Haziran'ına kadar bir yıl süre ile yahudi'ler rahat kalmış oldular. Vespasianus'un diğer işlerle meşgul olduğu bu yıl içerisinde yahudi'ler müdafaalarını kuvvetlendirmek ve yeni tahkimatlara girişmek fırsatını buldular. Titus, M.S. 70 yılı baharında harekâta başladı. Eylül ayına kadar devam eden çarpışmalar ve kanlı bir katliamdan sonra Kudüs'ü zapta muvaffak oldu ve İtalya'ya zengin ganimetle döndü. M.S. 71'de zaferini bir triumph'la babası ve kardeşi Domitianus ile kutladı. Bununla beraber Palestin'de savaş daha sonra da devam etti. Yeni vali Lucilius Bassus ele geçirilmeyen diğer yerleri de zaptetti ve burada sükûn ancak M.S. 73'de sağlanabildi. Kudüs'teki tapınağa her yıl bir kişinin ödediği 2 drahmilik vergi, bundan böyle Fiscus Judaicus adı altında Juppiter'in Capitolium'daki tapınağına Yahudiler tarafından ödenecekti. Judaea yine ayrı bir eyalet statüsünde bırakıldı.

6. DOĞU HUDUTLARININ DÜZENLENMESİ:

Nero zamanında doğu'daki seferler sonunda buranın emniyeti kazanılmıştı. Fakat, doğu'da her zaman yeni karışıklıkların çıkması beklenebilirdi. Buradaki vasal Commagene ve Armenia krallıklarında meydana gelebilecek değişiklik, düzenin bozulmasına sebep olabilirdi. Ayrıca, Cappadocia eyaleti de buradaki ufak Roma garnizonunun varlığı ile korunuyordu. Bu sebepten, Vespasianus doğu'daki bu zayıf em-

niyet düzenini daha sağlam bir şekle sokmağa karar verdi. M.S. 72'de Vespasianus Commagene kralı Antiochus IV. yü, Parthia ile gizli ilişkiler kurduğu bahanesiyle tahtından azlettiğini bildirdi. Syria Valisi C. Paetus, Commagene topraklarına girerek başşehri Samosata'ya doğru ilerledi. Antiochus hiç karşı koymadı. Fakat oğulları Epiphanes ve Callinicus Romalılara karşı mücadeleye giriştiler. Fakat babalarının yeise kapılması üzerine Parthia'ya kaçtılar, Vologases'e sığındılar. Böylece, savaş sona erdi. Commagene Syria eyaletine katıldı. Aynı yıl, Vespasianus Armenia kralını da tahtından azlederek, burayı ve Cappadocia'yı, Galatia eyaleti ile birleştirdi, her iki bölgeye legion'lar yerleştirilerek savunması güçlendirildi. Galatia'nın güneyinde ise, Lycia ile Pamphylia birleştirilerek tek eyalet haline getirildi. Bu şekilde, Vespasianus, özellikle doğu'da vasal krallarının durumuna terkedilmiş olan emniyet ve sükûnu, buralara yerleştirilen Roma legion'larının varlıkları ile temin etme yoluna gitti. Böylece Karadeniz sahillerinden Zeugma'ya kadar uzanan doğu hudutlarında nizam Roma'nın kendi ellerinde toplanmış oldu.

7. GERMANİA:

«Imperium Galliarum» rüyasının mağlûbiyetle sona ermesinden sonra, Roma Civilis'le yaptıkları savaşlarda onun tarafını şevkle tutan ve ona kuvvet göndererek yardım eden Germen kavimlerinden Bructer'lere karşı harekete geçti. Roma'nın Batavia'lılarla savaştan ne kadar sonra Bructeri üzerine hücuma geçtiği kesin olarak bilinmemekle beraber, M.S. 75-78 yılları arasında Rutilius Gallicus vasıtası ile Bructeri kavmini mağlûb ettiği anlaşılıyor. Bu şekilde, kuzeyde ayaklanan kabilelerin itaata alınmasında yeni bir başarı elde edilmiş oluyordu.

8. PARTHİA:

Parth'larla Roma'lılar arasındaki ilişkiler Nero'nun kurduğu politika ile barış yoluna girmişti. Bu sebepten, M.S. 69'da taht kavgaları

sırasında Parth kralı Vologases, Vespasianus'a süvarilerinin kendisine yardım edebileceğini bildirmişti. Kafkaslardan geçerek, Parthia'ya akın eden Alan'lara karşı, M.S. 75 de Vologases Roma'dan yardım talebinde bulundu. Bununla beraber, Alan'lar Media'da Parthia'nın düşmanı Hyrcania'lılar tarafından dağıtıldı. Fakat, bunlar dönüşlerinde Armenia'yı da istilâ ederek Armenia prensi Tiridates'i de ele geçirerek Media'yı terk ettiler. Roma topraklarına zarar gelmediğini düşünen Vespasianus Vologases'in teklifini reddetti ve askerî harekât için gitmek isteyen Titus'u da göndermedi. Yalnız, M.S. 75 de Roma herhangi bir istilâyı önlemek üzere, bölgede bir kale inşa etti. Roma'dan bir yardım alamayan Vologases bu duruma sıkılmıştı. Fakat, Vespasianus'un politikası bu bölgede fütuhattan ziyade barışı korumaktı. Bu sırada Roma'nın Palmyra üzerinde baskısı da Vologases'i kızdırdı, fakat, diplomatik yolla Parthia ile Roma arasında savaş belirtisi tehlikesi önlendi.

9. VESPASİANUS ROMA'DA :

Vespasianus, doğu'dan Roma'ya ancak M.S. 70 yılı Ekim ayında gelebildi. Büyük şenliklerle karşılanan yeni imparator, aynı yılın sonlarına doğru Batavi zaferi ve Jerusalem'in zaptı ile barışı temin ettiği için Janus tapınağının kapılarının kapatılması üzerine Senato oğlu ile birlikte triumph yapma hakkını verdi. Roma dünyasına temin ettiği barış sikkeler üzerindeki ifadelerle ebedîleştirildi. Hassa alayı cohort'larının sayısını onaltıdan dokuza indirdi. Oğlu Titus ile birlikte, 70, 72, 74-77 ve 79 yıllarında consulluğu paylaştı. Domitianus ise yalnız 71'de bu görevi babası ile birlikte aldı. Bundan başka 5 defa «consul» oldu. Her iki kardeş «*Caesar*» ünvanını alarak tahttaki iddialarını belirttiler. Titus, doğudan döndükten sonra *imperium proconsulare* ve *tribunica potestas* yetkisini alarak babasına ortak oldu. Titus, 73-4 de babası ile censor'luğu da paylaştı.

Vespasianus barışı temin ettikten sonra, bunun devamlılığını sağlamak için bazı reform karakterinde değişiklikler yaptı :

a)*Ordu* : Bu reformlar arasında ordu'da yapılan düzenleme bulunmaktadır. Vespasianus gerek doğu'da ve gerekse batı'da zaman

Vespasianus
(Aureus)

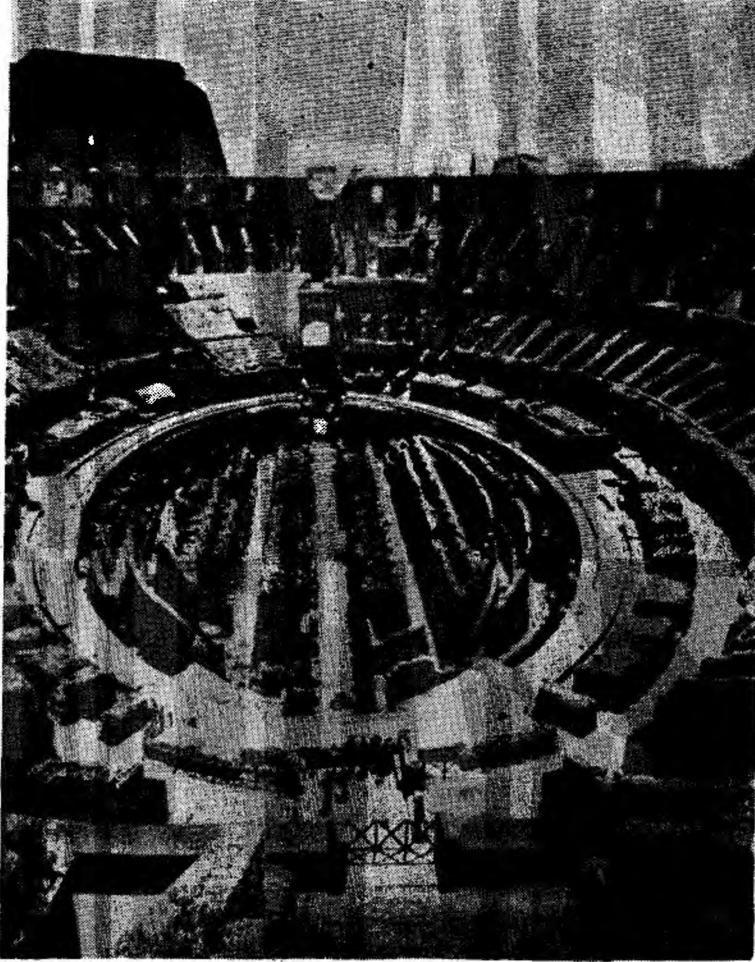
zaman ordunun isyan hareketlerine katıldıklarına dikkat ederek, bunların o bölgenin askerleri olduklarını farketti. Bunun üzerine, herhangi bir bölgede yerleştirilen askerlerin orijin bakımından o bölgeye mensup olmaması için, bunları değişik bölgelerde görevlendirdi. Böylelikle onların yerli duygularının uyanmasını önleyerek, isyana katılmaları ihtimalini azaltma yoluna yöneldi. Meselâ Germen hududunda artık Africa'lı, Thracia'lı veya Suriye'liler bulunuyordu.

b) *Maliye:* Vespasianus tahta çıktığında devlet kasası, gerek Nero'nun israfı ve gerekse dahilî savaşların verdiği zararlar yüzünden boşalmıştı. Oysa, tahribe uğrayan yerlerin tamiri, hudut savunmasını

gerektiren işler için paraya ihtiyaç vardı. Bu sebepten, M.S. 73'te censor'luğu üzerine aldı, oğlu Titus da bunda pay aldı ve bir *census* yaptı. Vergi miktarlarını yeniden yükseltti, hatta iki misline çıkardı. İsrafı menederek, ekonomik gelişmeyi düzenlemeye çaba sarfetti. Devlet gelirini arttırmak için eyaletlerde de değişiklikler yaptı. Nero'nun bağımsızlık tanıdığı Yunanistan'ı tekrar Senato idaresine verdi. Sardunya ve Corsica'yı da ona bağladı. Aynı sebepten, Vespasianus Rhodos, Byzantium ve Samos'un da hürriyetine son vererek, Rhodos ile Samos'u Asia; Byzantium'u da Bithynia-Pontus eyaletine bağlıyarak buraların bereketli topraklarından faydalanma yoluna gitti. *Fiscus Judaicus*'tan başka, Mısır'ın hububat temini ile ilgili *Fiscus Alexandrinus* vergisi konuldu. Buralardan elde edilen gelir devletin savunması, güçlenmesi ve kültürel maksatlarla akıllıca kullanıldı. Öğretimin geişmesi için de çalıştı; Quintilianus'u Latince Phetorik kürsüsüne ve genç Plinius'u ise bu okulun başına getirdi. Şair ve yazarlara hediyeler verdi.

c) *Yapılar:* Vespasianus elde ettiği paraları umumî binaların yapılması ve hasar görenlerin onarılmasında da kullandı. Bu arada, Vitellius taraftarlarınca yakılan Juppiter Capitolinus tapınağı restore edilerek M.S. 71 de tamamlandı. Vespasianus'un özel bir önem gösterdiği Barış *(Pax)* tanrıçası için bir tapınak da yaptırdı (M.S. 75). En ünlü yapısı ise *Amphitheatrum Flavium* veya sonraki adıyla *Colosseum*'dur, ki bu Titus zamanında tamamlanabildi. Esquilinum ve Caelinum tepeleri arasında *Forum Romanum*'un karşısında inşa edilen bu tiyatro 87 000 kişi alabiliyordu. Lycia gibi eyaletlerde de onun adına hamamlar v.s. yaptırıldı. M.S. 76'da Via Appia yeniden onarıldı. Vesta ve Virtus tapınakları yeniden yaptırıldı. Vespasianus, özellikle İspanya'da büyük bir gelişmenin meydana gelmesinde önder oldu. Burada, yeni şehirler kuruldu, yollar yapıldı. Halklarına Latin hakları verildi. Baetica'da Corduba'da «Roma ve Augustus» için bir tapınak yapıldı, İmparator kültü kuruldu.

d) *Senato:* Vespasianus saltanatı boyunca Senato ile ilişkilerinde oldukça olumlu davrandı. M.S. 73 ve 78 yılları dışında her yıl consul'luğa seçildi ve hatta bunu yalnız başına değil oğlu Titus ile bir-

Amphiteatrum Flavium
(Colosseum)

likte üzerinde tuttu. Gerçi bu durum Senato'ya karşı bir tutumdu. Bununla beraber, Senato üzerinde kontrol yetkisine sahib olabilmek için censor'luk görevini de üzerine aldı. Böylelikle Senato'ya karşı kendisi-

ni güçlendirmiş oluyordu. Fakat M.S. 73'ten saltanatının sonuna kadar bunu bırakmadı. Bu yetkisine rağmen Senato'ya karşı menfi bir tutum almadı. Censor'luk kudreti, Vespasianus'a Senato'ya üye almak veya çıkarmak yetkisini verdiğinden, buraya yeni üyeler seçmekten çekinmedi. Devlet idaresinde atlılara ve eyaletlilere de yer verdi. Bunlar, durumlarını imparatora borçlu olduklarından, ona sadakatla bağlandılar, kendisine her hususta yardımcı oldular. Böylelikle yeni bir aristokrasi doğdu.

10. VESPASİANUS'A SUİKASTLER:

Vespasianus'un Senato'nun yetkilerini kısıtlaması ve aşağı tabakalardan yeni bir aristokrasi yaratması, eski Cumhuriyet devri prensiplerine bağlı kalanlar arasında hoşnutsuzluklar doğurdu. Bunlar ellerinden giden imtiyazları ve Senato'ya dahil edilen asılları belirsiz kimselerle bir arada oturmayı benimseyemediler. Vespasianus'a bu düşünceler altında bazı suikastler tertib edildi. Yalnız, bunlar içerisinde M.S. 79 yılında meydana gelen hakkında detaylı bilgimiz bulunmaktadır. Bu suikastın maksadı, Vespasianus ve oğullarını öldürerek yerine yeni birini getirmekti. Suikastin önderi Helvidius Priscus idi, kendisine de Arulenus Rusticus ve Junius Mauricus destek olmuşlardı. Bunlar Senato'nun kudretini büyütmek için çareler aradılarsa da bu tasvip görmedi. En nihayet, bir gün Helvidius, Vespasianus'a herkesin önünde hakaret ederek, ünvanlarını tanımadığını söyleyerek küfür etti. Vespasianus'un ona Senato'ya gelmemesini söylemesine karşılık, onun monarşik sistemine hücum ederek, Cumhuriyeti övdü ve halkı açıkca ihtilâle teşvik etti. Bunun üzerine, Helvidius sürgüne gönderildi, sonra da öldürüldü.

Bundan başka, daha önce, M.S. 71'de de Vespasianus'un monarşik idaresine «filozoflar» sınıfından başkaldırmalar olmuştu. Stoik ve Cynic filozoflardan bazıları Vespasianus'un idaresi ve düzeni aleyhine çıkmışlardı. Bunun üzerine, Vespasianus yalnız Cynic'leri değil, fakat bütün astrolog ve filozofları Roma'dan sürdürdü. Bununla be-

raber, bunların dışarıdan devam eden hücumlarına rağmen, hiç birisini öldürtmedi.

Vespasianus'a karşı bir suikast da, M.S. 69 yılı consul'ü, güvendiği arkadaşı kumandan A. Caecina Alienus tarafından yapılmak istendi. Caecina, Vespasianus'un yaşlandığını, yerine de Titus'un da geçmesinden korkarak harekete geçmek istedi. Fakat, Titus bunu farkederek, Caecina saraydan yemekten sonra çıkarken tutuklandı ve üzerinde askerleri kışkırtmak için hazırlanmış bir yazı bulunarak derhal öldürüldü.

11. VESPASİANUS'UN ÖLÜMÜ:

M.S. 79 yılında Vespasianus, dokuzuncu consul'lüğünde, her yaz gittiği Campania'daki Reate yakınındaki Cutilae'da iken hastalandı ve Roma'ya döndü. Hastalığı arttığı zaman dahi, yatağında iken devlet işlerine devam etti. Bir diyare nöbeti sırasında hemen hemen bayıldı, fakat «bir imparator ayakta ölmeli» diyerek, ayakları üzerinde doğrulmak istedi, fakat etrafındakilerin kollarına düştü. Vespasianus, 24 Haziran M.S. 79 da öldüğünde 69 yaşında bulunuyordu. Kendisine suikastler tertib edildikten sonra, Senato'da kendisine oğullarının varis olacağını, aksi halde hiçbir varis bırakmıyacağını söylemişti. Öyle de oldu ve Titus, babasının yerini aldı. Vespasianus tanrılaştırıldı.

II. KISIM

TİTUS

M.S. 79-81

Vespasianus, 24 Haziran M.S. 79 tarihinde ölünce, oğlu Titus, esasen M.S. 71'den beri babası ile ortak yürüttükleri imparatorluk tahtına tek başına sahip oldu. Kardeşi Domitianus'a tahtta hiç bir ortaklık payı tanımadı, Domitianus yine Princeps Juventutis kaldı. Titus, aynı gün Pontifex Maximus ve Pater Patriae ünvanlarını da aldı. M.S. 41 yılı 30 Aralık günü Roma'da doğmuş olan Titus, çocukluğunu Claudius'un sarayında geçirmiş ve Britannicus ile beraber büyümüş, arkadaş olmuşlar, aynı hocalardan ders almışlardı. Britannicus'un başına gelenleri gören Titus, bunları hiç bir zaman unutmadı. Hatta sonra, sarayda arkadaşının altın bir heykelini yaptırdı. Ruhen ve bedenen, güçlü, sıhhatli ve yakışıklı bir çocuk olan Titus, bütün san'atlara karşı yetenekli, hafızası da kuvvetliydi. İyi harp çalıyor, steno yazmada kâtiplerle yarışıyordu. Lâtince ve Grekçe şiirler de yazıyordu. Henüz genç yaşta askerî tribun olarak Germania ve Britannia'daki savaşlara katıldı ve bu alanda da kabiliyetini gösterdi. Önce, Arrecina Tertulla ile evlendi, fakat bunun ölümü üzerine Marcia Furmilla ile evlendi, bundan bir kızı olduktan sonra ayrıldı. Tahta tek başına geçtiğinde bu kızı, Julia, onüç yaşlarında bulunuyordu. Bir oğlu olmaması sebebiyle de, Domitianus'u ancak kendisinden sonra tahta varis görüyordu. M.S. 67 yılında babası Vespasianus ile Judaea'da Yahudi savaşlarına legion kumandanı olarak katıldı, başarılar kazandı. Daha sonra Yahudi savaşlarını tek başına idare ederek Jerusalem'i (Kudüs) zaptetti. Bunun üzerine, askerleri onu *«İmperator»* olarak selâmlayınca, babası üzerinde yanlış tesir bırakır zannı ile derhal Roma'ya döne-

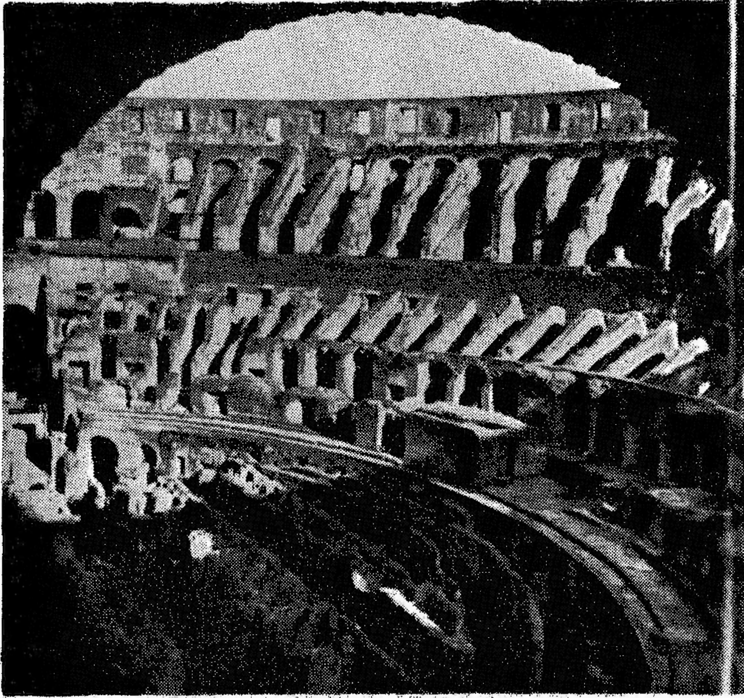
Titus

rek, «Geldim, babacığım, geldim» *(Veni, Pater, veni)* diyerek onu selâmladı. Judaea'da iken Agrippa'nın kızkardeşi Berenice'ye âşık olmuş ve Roma'ya onunla beraber dönerek zafer alayı tertib etmişti. Fakat, halk Yahudilere karşı iyi duygular beslemediğinden, Berenice'yi Roma'dan gönderdi. Aynı yıl (M.S. 71) babasına ortak imparator oldu ve M.S. 73 de de censor'luğu paylaştı. Titus, askerler tarafından da çok sevildiği için hiç bir taraftan kendisine itiraz olmadı. M.S. 80 yılında Domitanius ile consul'lüğü paylaştı.

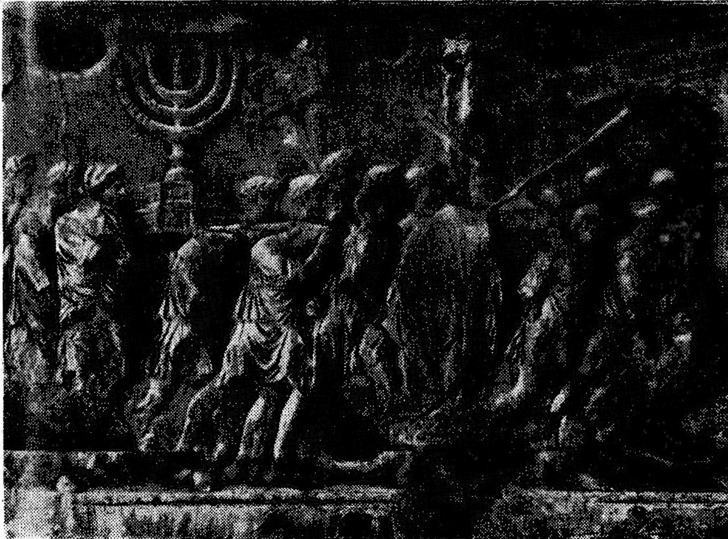
Titus'un kısa saltanatı sırasında iki önemli felâket vuku buldu: Bunlardan birincisi, M.S. 79 yılı 24 Ağustos'unda Vezüv (Vesuvius) yanardağının patlayıp lâvlarla Pompeii ve Herculaneum şehirleriyle, Campania'nın diğer kısımlarını harab etmesidir. Bu felâket esnasında, Misenum'daki filonun kumandanı bulunan, genç Plinius'un amcası yaşlı Plinius da hayatını kaybetti. Titus, Campania'ya giderek gerek evlerini kaybedenlere ve gerekse ölenlerin yakınlarına gerekli bütün yardımları, eski senatörlerden kur'a ile seçerek kurduğu bir komisyon vasıtasile temin etti. İkinci felâket, Titus henüz Campania'da iken meydana geldi : M.S. 80 yılında Roma'da büyük bir yangın çıkarak üç gün devam etti. Bu arada, Porticus Octaviae ve kitaplıkları, Iseum, yeni onarılan Juppiter Capitolinus tapınağı, Panteon ve Agrippa hamamları *(Thermae Agrippae)* yanarak tahrip oldular. Bu sırada bir de veba salgını Roma ve İtalya'yı tehdit etti. Titus, binaların yeniden yapılması ve hastalığın önlenmesi için hiç bir şeyi esirgemedi. Hatta, masrafların karşılanması için kendi sarayındaki eşyaları dahi sattırdı.

Aynı yıl, Vespasianus'un inşasına başlattığı Amphitheatrum Flavium'un *(Colosseum)* açılışı büyük eğlenceler, muhteşem oyunlarla yapıldı. Titus, ender görülen glâdiatör müsabakaları tertipledi, su doldurulan tiyatroda bir deniz-savaşı (naumachia) düzenledi; bir günde beş bin vahşi hayvanın öldürüldüğü gösteriler yaptırdı. Bu eğlenceler yüz gün kadar devam etti. Titus sevilmesine karşılık, bazı suikastlere de maruz kaldı, fakat bunları yapanların hepsini affetti.

Bazı tarihçilere göre Titus, daha fazla yaşasaydı, yeni bir Nero olurdu, kanaatindedirler. Buna sebep olarak da, yaptığı masraflar, san'ata olan düşkünlüğü ve Berenice'ye karşı tutumu v.s. gösterilmekte-

Amphiteatrum Flavium (Colosseum)
Yakından görünüş.

Titus zafertakı
(Roma)

Titus
(Sesters)

dir. Buna karşılık, kendisini halkın babası olarak görmesi ve buna uygun davranışları, bu görüşü gölgelemektedir. Hatta, Suetonius'un ünlü kaydına göre, Titus, bir akşam yemeğinde gün boyunca hiç kimseye bir şey yapamadığı için «Dostlarım bugünü heba ettim» *(Amici, diem perdidi)* demiştir; ki bu da onun karakterini ifade etmektedir. Vesüv'ün verdiği felâket karşısında bir imparator gibi değil fakat baba gibi davranmıştır.

Titus'un saltanatı, M.S. 81 yılı 13 Eylül'ünde sona ererek, pek kısa ömürlü oldu. Sabin'ler ülkesinde iken birdenbire ateşi yükseldi, ve

13 Eylül günü Reate'de Cutilae'da babasının çiftlik evinde öldü. Suetonius bu ölümü şüpheli göstermekte ve bundan kardeşi Domitianus'u sorumlu tutan ifade kullanmaktadır. Titus'un ölümü büyük üzüntüye sebep oldu. Titus hemen tanrılaştırıldı. İki yıl, iki ay hüküm sürmüştü. Kırkiki yaşında bulunuyordu.

III. KISIM

DOMİTİANUS

M.S. 81-96

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR:

Domitianus, Titus'un öldüğü M.S. 81 yılı 13 Eylül günü hiç gecikmeksizin Roma'ya geldi. Güvenliğini sağlamak için, kumandanlara armağanlar vererek, bunları elde etti. 14 Eylül günü, Senato da hiç bir karşı koyma göstermeden ona bütün imparatorluk yetki ve ünvanlarını teslim etti.

Yeni imparator, M.S. 51 yılı Ekimi'nde doğmuş olduğuna göre, Roma'nın kaderi kendisine bırakıldığında otuz yaşlarında bulunuyordu. Çocukluğu ve delikanlılığı türlü rezalet içinde geçen Domitianus, çok haris yaradılışta bir gençti. Sürdüğü yaşantı iyi bir eğitim görmesine de engel olmuştu. Hatta, saltanatı sırasında da, bu yüzden, hemen bütün yazışmaları başkalarına bırakmıştır. Domitianus'u bir talihsizlikler izlemekten geri kalmamıştı. M.S. 69 yılı kargaşalığında Juppiter Capitolinus tapınağında mahsur kalmış, canını ancak bir rahip kılığına girerek kaçmak suretiyle kurtarmıştı. Babası Vespasianus'dan da, yaradılışı dolayısiyle, yardım görmedi. Vespasianus imparator oldukt'an sonra kardeşi Titus'a önemli görevler verilmesine karşılık, Domitianus bundan mahrum bırakıldı. Yedi defa consul seçilmesine, *Princeps Juventutis* ilân edilerek imparatorluktaki yeri kabul edilmesine rağmen, bunlar sadece ismen kaldı, fiilî görev verilmedi. Doğu'da kumandanlık istediği zaman, bu isteği de reddedilerek, geleceğin imparatoru bu şekilde, babasının sağlığında, geri plânda tutulmaktan kurtulamadı. Vespasianus ölünce, yerini alan Titus'tan anlayış göreceğini

umdu. Fakat, kardeşi de aynı tutumu izledi, Domitianus yine arka plânda kaldı. Bununla beraber, Titus, ağabeyini kızı Julia ile evlendirerek, onun ancak kendisinden sonra tahta varis bırakmayı denedi. Fakat, Domitianus'un bu evliliği, gerek yakın akrabalık durumu ve gerekse, ve daha önemlisi, Nero'nun kumandanlarından Corbulo'nun kızı Domitia'yı sevmesi yüzünden gerçekleşmedi. Nitekim, Domitianus Domitia ile evlendi. Fakat, M.S. 83'te karısının bir dansör sevgilisi olduğunu öğrenen imparator, bunu derhal öldürterek, Domitia'yı da boşadı. Bunun üzerine, Sabinus'tan boşanmış olan yeğeni Julia'yı bu defa sarayına aldırdı, fakat yine evlenmedi. Bir yıl sonra ise, Domitia'dan ayrılığa dayanamayınca, tekrar yanına aldırdı. Böylece, iki kadınla birlikte sarayında yaşamağa başladı.

Domitianus'un devlet idaresi şekline gelince, onun tam bir otokratik yol seçtiğini görürüz: İlk consul'luk görevini M.S. 71'de almıştı. İmparator olduktan sonra da M.S. 82-88 yılları aralıksız, 90, 92 ve 95 yıllarında da kesintili olarak bu görevi üzerinde tuttu. Fakat ona asıl kudreti censor'luk yetkisi *(censoria potestas)* vermekteydi. Bunu daha sonra «ebedî censor» *(censor perpetuus)* şekline dönüştürerek, Senato üzerinde tam bir kontrol sağladı. Buna karşılık, Senato'nun kudreti azaldı, dolayısiyle bunun üyelerinin nefretini üzerine çekti. Ayrıca, Vespasianus'un başlattığı atlı sınıfından üyeleri ondan daha fazla Senato'ya sokması buna eklenince Senato'ya karşı tutumu daha açık ortaya çıktı. Bu şekilde monarşik bir sistemi yerleştirmeye başladı.

2. DIŞ OLAYLAR:

a. *GERMANİA*:

Domitianus tahta çıktığında hiçbir askerî tecrübeye sahib bulunmuyordu. Esasen buna fırsat da verilmemişti. Praetor prefekt'liğine (Hassa Alayı Kumandanlığı) atanmış olmasına rağmen, bu görevi fiilen yapmamıştı. Oysa, imparatorun ruhunda kendisini göstermek isteği yerleşmiş bir tutku olarak kalmıştı. Bu sebeple, kendisinin iyi bir kumandan da olabileceğini kanıtlaması gerektiğini şiddetli bir arzu olarak duymaktaydı. İşte bu isteğini gerçekleştirme

Domitianus

imkânı çok geçmeden ortaya çıktı. M.S. 83 yılında, Germania'da Taunus ormanlarında oturan Chatti kabilesi tekrar silâha sarıldı. Bu ka-

bile M.S. 69 da da bir Roma garnizonu bulunan Moguntiacum'a (Mainz) saldırmış, fakat buradan atılmışlardı. Bu kere Rhein nehrinin Germania kıyılarındaki Roma birliklerine hücum ederek, buraları yakıp yıkmayı başardılar. Bunun üzerine Domitianus bizzat harekete geçerek, yanında dört legion'luk bir kuvvetle Germania'ya gitti. Chatti kabilesini Taunus ormanlarından atarak, mağlûbiyete uğrattı ve yeni bir hudut tahkimatı (*Limes Germanicus*) kurarak, güvenliği sağladı. Yeni yollar inşa ettirerek ilerdeki askerî harekât için hazırlıklarda bulundu. Bu savaş, M.S. 84 yılında sona erdikten sonra Roma'ya dönerek büyük bir zafer alayı düzenleyerek, özlemine kavuştu. *Germanicus* ünvanını aldı. Bundan böyle, Senato'ya dahi *triumphator* (zafer kazanmış komutan) elbisesi ile gelmeğe başladı.

b. *BRİTANNİA* :

İmparatorun tahta çıktığı yılda (M.S. 81) Britannia'da bazı Roma harekâtı olmuştu. Agricola'nın yürüttüğü bu seferler hakkında bilgimiz oldukça azdır. Fakat, M.S. 82'de Agricola kuzeye doğru ilerleyerek Forth ve Clyde arasını doğal bir hudut haline getirdi. Bunu izleyen iki yıl içerisinde Agricola harekâtını genişleterek İskoçya'ya çıktı, İrlanda'ya bakan Britannia sahillerini dolaştı. M.S. 84'de de Caledonia'lıları, başlarındaki vatanperver Calgacus'un bütün çabalarına rağmen, mağlûb etmeğe muvaffak oldu. Bu başarıdan sonra, Agricola, Domitianus tarafından Roma'ya çağırıldı. Senato tarafından mükâfatlandırılan Agricola bu sırada kırkdört yaşında bulunuyordu. Kendisinden daha çok hizmetler beklenebilirdi. Fakat, özel hayata dönmek zorunda bırakıldı.

c. *DACİA* :

Domitianus'u en fazla Dac'larla savaşlar uğraştırmıştır : M.S. 85'de Decebalus adındaki yetenekli krallarının başkanlığında birleşen Daclar, Moesia'ya saldırdılar ve vali Oppius Sabinus'u öldürerek buradaki Roma kuvvetlerini mağlûb ettiler. Bunun üzerine

Domitianus harekete geçti ve istilâcıları geriye atmağa muvaffak oldu. Fakat, Praetor Prefekti Cornelius Fuscus'un Dacia'yı istilâ teşebbüsü felâketle sonuçlandı, ordusunun büyük bir kısmı mahvoldu (M.S. 86). Domitianus'un ordusu daha fazla kayıp vermekten çekinerek geri çekildi. Roma'ya dönen Domitianus, aralıklarla devam eden çarpışmalar sürerken M.S. 88'e kadar hazırlıklarla meşgul oldu. M.S. 88 yılında Tettius Julianus kumandasındaki yeni Roma ordusu daha başarılı oldu, bir zafer kazandı. Fakat bu savaşta daha önce Roma'ya dert olan Marcoman'lar, Quad'lar ve Iazyg'ler silâha sarıldılar. Bunun üzerine Domitianus tekrar savaş alanlarına döndü. Ülkeyi istilâ etti, fakat daha sonra büyük bir karşı koymayla duraklamak zorunda kaldı. Bu durumda iken Decebalus barış önerisinde bulununca, kabul etti. Romalılar Dac'lara yıllık bir vergi ödemeyi, Roma'lı mühendislerin Dacia'da hizmetini ve aldıkları esirleri geri vermeyi kabûl ettiler (M.S. 89). Görüldüğü gibi sonuç Romalılar yönünden başarılı sayılmazdı. Ancak, Decebalus esir almış olduğu Romalıları iade etti. Domitianus için Forum'da bir heykeli yapılması ve çeşitli onursal ünvanlar verilmesi Senato tarafından karar altına alındı. Fakat sonuç istenileni vermediğinden imparator Dacicus ünvanını reddetti. M.S. 92'de Pannonia'da çıkan karışıklıklar da bastırıldı. Aquincum'da (Budapeşte) ve diğer yerlerde savunma için yerler inşa edildi.

d. *AFRİCA:*

Domitianus zamanında, Mauretania'da da karışıklıkları çıktı. Bunun kesin tarihi bilinmemekle beraber 84/5 ve 88 yılları arasında meydana gelmiş olması muhtemeldir. Mauretania'lıların isyanının sebebi de bilinmiyor. M.S. 84/5 yılında Carthago'daki (Kartaca) cohort'un kumandanı Velius Rufus bunlara karşı savaşarak galib gelmiş ve sükûneti temin ederek, idaresi Senato'dan bir vali emrine verilmiştir.

Bundan başka, Africa'da Leptis'in güney-doğusunda oturan çöl kabilesi Nasamones M.S. 85/6 yılında isyan etti, ki bu sırada Roma'lılar esasen Mauretania'da savaşmaktaydılar, Nasamones kabilesi ver-

gi yükünün ağırlığı ile hürriyet ve bağımsızlıkları için isyan etmişlerdi. Numidia legatı Cn. J. Flaccus büyük bir katliamla bunları mağlûb etti.

3. SATURNİNUS'UN İSYANI :

Domitianus saltanata gelmesiyle birlikte önceki yılların geri atılmışlığının, bütün gazap ve hırsını da getirmişti. Yılların ruhuna doldurduğu öfke ve kıskançlık duyguları onu hiçbir şeyi tanımaz yapmış, bu sebeple de karşısında bir çok hoşnutsuzlar grupları meydana gelmişti. Özellikle *censor perpetus*'luk ünvanı Domitianus'a daha da kudret vermişti (M.S. 85). Fakat, kendisine bundan böyle *Dominus* (efendi) ve *Deus* (tanrı) diye hitap edilmesini istemesi etrafında nefretin de doğmasına sebep oldu. Önceleri bu ünvanlari resmî olarak değil, sadece imparatorluk sarayı memurları tarafından kullanılırken, sonraları resmî mektuplarında bir hitap halini almıştı. Bu şekilde, Domitianus herkesi teb'ası ve kulu olarak kabûl etmeğe başladı. Hatta, tahta çıkmış olduğu *September* (Eylûl) ayını Germanicus, doğduğu *October* (Ekim) ayını da Domitianus olarak değiştirmişti. Ayrıca Senato üyelerine zalim hareketleri de bunlara eklenince Domitianus'a karşı çeşitli suikastler düzenlendi. Bu ilk hareketler uzun sürmeden bertaraf edildiler. Artık Domitianus daima şüphe içinde yaşar olmuştu.

İlk suikastler ufak çapta olduklarından kolaylıkla önlenebilmişti, fakat, M.S. 89 yılının Ocak ayında düzenlenen komplonun başında Antonius Saturninus bulunuyordu ve bundan dolayı da daha önem taşıyordu. Antonius Saturninus Yukarı Germania valisi idi ve emrinde Moguntiacum'da (Mainz) üslenmiş iki legion bulunuyordu. Saturninus legion'ları tarafından imparator ilân edildi. Saturninus, Roma'da Senato üyelerinin bazılarıyla ve diğer yakın eyalet kumandanlarıyla da anlaşmış, Germen Chatti kabilesi ile de birleşmişti. Bu durumda Domitianus'a karşı girişilen hareket bir dahilî savaş halini aldı. Fakat talih Saturninus'a ters döndü. Aşağı Germania valisi Maximus, Domitianus'a sadık kaldı ve Saturninus ordusuna karşı zafer kazandı. Germen'ler buz tutmuş nehir üzerinden geçerek yardıma gelmek istediler, fakat buzların birdenbire çözülmesi buna imkân vermedi. Sa-

turninus'un kuvvetleri, İspanya'dan yardıma gelmekte olan Traianus'un ordusu ve Domitianus'un bizzat başında bulunduğu kuvvetler savaş bölgesine gelmeden mağlûb edilmiş ve Saturninus da savaşta ölmüştü. Domitianus, kendisine karşı gelen bazı kumandanları cezalandırdı. Yukarı ve Aşağı Germania legatları bundan böyle sivil ve askerî valiler olarak atandılar. Chatti kabilesi Roma ile ittifak yaptı.

4. DOMİTİANUS'UN SON YILLARI:

Domitianus, M.S. 92'de Roma'dan ayrılarak Sueb ve Sarmat'lara karşı sefere çıktı. Bu kabileler yine huzursuzluk yaratmağa başlamışlardı. Domitianus, bunları tekrar itaat altına aldıktan sonra, M.S. 93 yılı Ocak ayında Roma'ya döndü. İşte bu tarihten sonra, Domitianus'un zalim ve korku salan tutumu daha fazla artarak bir kâbûs halini aldı. Domitianus'un hedefi, özellikle, asiller ve filozoflardı. Artık muhbirler, casuslar her tarafa yayılmıştı. Köleler dahi sahiplerini ihbar ediyorlardı. Senato, Domitianus'un cezalandırdığı kişiler için de bir şey yapamıyordu, korku adeta herkesin benliğini sarmıştı. Domitianus'un zulmüne kurban gidenlerin başında, Britannia'nın ünlü valisi Agricola gelmektedir. M.S. 93'de ölen Agricola'nın, Domitianus'un emri ile zehirlendiği hususunda kayıtlar vardır. M.S. 95'de bir Senato kararı ile aralarında Epictetus ve Dio Chrysostom'da bulunan birçok filozof ve astroloğu İtalya'dan kovdu. Kendi kuzenlerini de öldürttü. Konukları her an öldürülebilecekleri korkusu altında bulunuyordu. Britannia valisi Sallustius Lucullus ile Asia Proconsul'u Cerialis'de kurbanları arasında yer aldılar. Nero'nun ölümünde kendisine yardım eden azatlısı Epaphroditus da öldürtüldü. Bu arada, Yahudiler ve Hristiyanlar da takibata uğradılar. İmparatorluk tanrılarına ibadete zorlandılar. Hatta, M.S. 95'de bütün Yahudilerin Roma hudutlarının dışına atılmaları hakkında Senato bir karara varmak durumunda kaldı.

Böylece, Domitianus'a en yakın olanlar da kendi hayatlarından endişe duymağa başladılar. Hayatlarını kurtarmak üzere Domitianus'a karşı suikastle birleştiler. İmparatorun karısı Domitia, Praetor Prefektleri Entellus ve kâhya Parthenius suikasti hazırladılar. Kendisine

Domitianus
(Aureus)

karşı intikam hissi besleyen Stephanus adındaki azatlının, kendisinin bir para yolsuzluğundan affı konusunda konuşmak üzere Domitianus'un yanına girmesi temin edildi. (M.S. 96 yılı 18 Eylûl'ü) Stephanus, istirahat etmek için uzanmış olan imparator tarafından kabûl edildi. Stephanus, yaralı imiş gibi sardığı sol kolunun altına gizlediği bıçağı ile birdenbire hücum etti. Domitianus kasığına yediği darbe ile ayakları üstüne sıçradı ve metanetle ona sarılarak odadaki uşağına yastığı altına sakladığı hançeri vermesi için çağırdı. Fakat, bıçağın sadece kını vardı. Bu sırada Parthenius'un uşakları yetişerek Domitianus'u yedi darbe ile öldürdüler. İmparatora yardıma gelen saray uşak-

Domitia

ları da Stephanus'u öldürdüler, fakat diğerleri kaçtılar. Domitianus'un cesedi dadısı tarafından yakıldı ve külleri Gens Flavia tapınığına ko-

Domitia
(Aureus)

nuldu. Domitianus'un ölümü kendisinden nefret eden Senatörler ve halk tarafından sevinçle karşılandı. İmparator lânetlendi, bütün heykellerinin parçalanması ve adının kitâbelerden silinmesi için emirler verildi. Domitianus kırkbeş yaşında ve saltanatının onbeşinci yılında bulunuyordu.

5. İDARÎ - MALÎ DURUM VE YAPILAR:

a. *SENATO*:

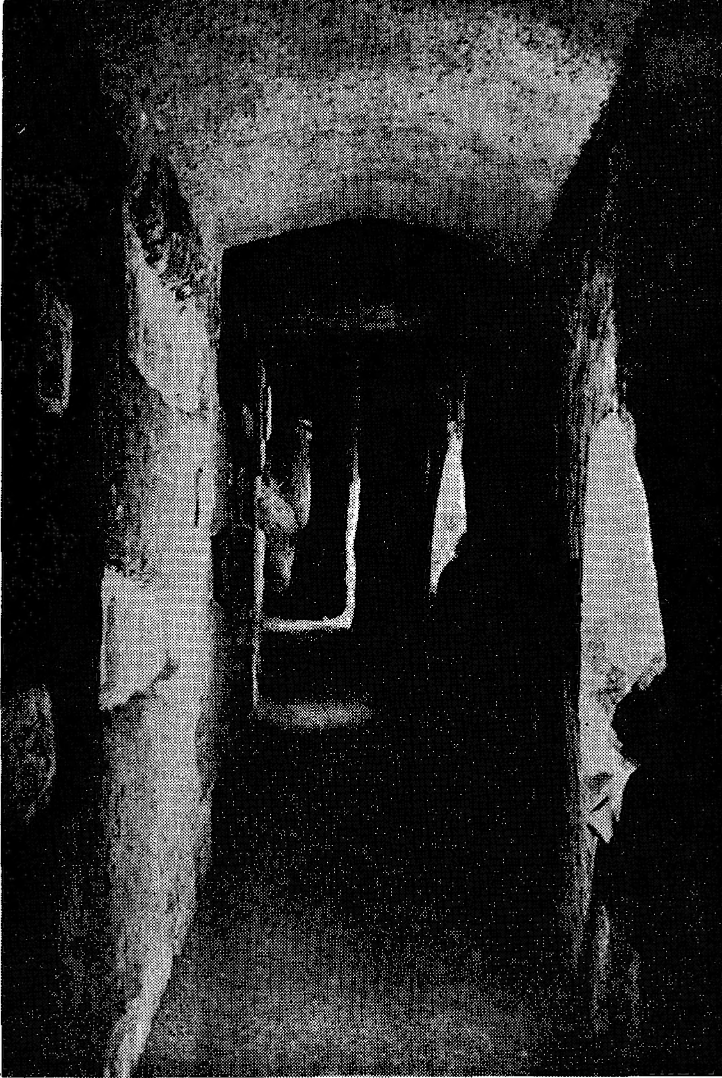
Domitianus'un, babasının politikasını izleyerek, Senato'ya atlıları ve azatlıları ithal etme işine devam ettiğini söylemiştik. Saltanatının başlangıcında hiç bir senator'u öldürtmeyeceğine söz vermesine karşılık, sonradan bu tutumu tamamen aksi bir hâl aldı. Senato üzerinde baskı kurarak bir tiran gibi hareket etmesi, Senato üyelerinin nefretini üzerine çekmeye sebeb oldu, Yine ilk saltanat yıllarında, muhbirlere karşı sert tedbirler almışken, sonra bunları kendi kuşku ve endişelerine âlet olarak kullandı. Senato'nun su yollarından aldığı geliri kesti. Atlı sınıfı mensuplarına yasal mecliste üyelik tanımakla, senato üyelerini tahkir de etmiş oldu. Böylece, Senato ile arasında aşılmaz bir set meydana geldi.

b. *İDARÎ DEĞİŞİKLİKLER*:

Domitianus, Roma'daki garnizona kumanda eden Hassa Alayı kumandanlığında *(Praefectus praetorio)* değişiklik yaparak bu görevi ikiye ayırdı ve bunların kumandanlıklarına da iki atlıyı getirdi. Bunları da sık sık değiştirerek, kuvvet kazanmalarını önlemek istedi. Buna karşılık Roma'da kendi güvenliği için yeni bir muhafız kuvveti kurdu. Domitianus ilk saltanat yıllarında kendisine gerçekten faydalı olan şehir kumandanlarına *(Praefectus Urbi)* sahip oldu. Belki de bunların sayesindedir ki ilk yıllar daha olumlu bir seyir izlemiştir. Praefectus Urbi'nin yüksek hukukî görevi bu sırada daha da genişlemeye mazhar oldu.

c. *MALİYE*:

Yine saltanatının başlangıcında malî durum iyi idi. Zira, Vespasianus'un ekonomik politikası ona dolu bir devlet hazinesi bırakmıştı. Önceleri kendisi de onu izledi ve para konularında ılımlı

Domitilla katakombları
(M.S. 95)

davrandı. Fakat sonraları, yeni binaların yapımı, oyunlar, ve askerlere fazla para ödenişinde müsrif bir tutum takınması malî dengeyi bozdu. Bunu düzeltmek için askerlerin bir kısmını terhis ederek bunların masraflarından kurtulmak istedi, fakat bu da barbarların akınlarının artmasına sebep oldu. Bunun üzerine hayatta veya ölmüş olanların mallarına el koydu. Diğer vergilerle beraber, Yahudi ve Hristiyanlardan mecburi olarak alınan vergiler daha da sertlikle alınmaya başladı. Fakat bu tedbirler malî durumu eski düzeyine getiremedi.

d. *YAPILAR* :

Domitianus, kumandanlıkta olduğu gibi, çeşitli alanlarda kendini göstermek tutkusu içinde bulunuyordu. Bunun bir örneğini verebilmek için de fırsat mevcuttu. Roma şehri, Nero ve Titus zamanındaki yangınların harabiyetinden henüz tam anlamıyla kurtulmuş değildi. O halde, Roma'yı yeniden güzelleştirmeliydi. Bu maksatla, Juppiter Capitolinus tapınağının tavanı ve kapıları altınla kaplandı ve Korinth üslûbunda ünlü Pentelikos dağı mermerlerinden sütunlarla süslendi. Juppiter Conservator ve Juppiter Custos için sunaklar yaptırıldı. Quirinalis tepesinde Gens Flavia (Flavius'lar soyu) için bir tapınak bina edildi. Albanus tepesinde kendisine muhteşem bir villa yaptırdı. Curia yeniden onarıldı. Ünlü Titus takı, kardeşinin hatırasına dikildi. Campus Martius'ta bir Stadium ve Odeum inşa edildi. Roma sokakları imparatorun heykelleri ile doldu. Denis-savaşı (*naumachia)* gösterileri için bir de havuz inşa ettirdi. Domitilla katakombları bu sırada yapıldı.

Juppiter Capitolinus şerefine her beş yılda bir kutlanmak üzere Capitolinus Oyunları tertib etti. Musikî, binicilik, jimnastik gösterilerinin yer aldığı bu oyunlar ilk defa M.S. 86 yılında başladı. Albanus'taki villasında da Minerva onuruna Quinquatria («Beş-günlük» bayram 20-25 Mart) adında her yıl kutlanan bayramlar düzenledi. Ayrıca halkı memnun etmek için askerin her birine 225 sesters dağıtıldı, yiyecek ve hediyeler verildi. Fakat bütün bunlar halkı eğlendiremedi, mutlu kılamadı.

IV. BÖLÜM

İmparatorluğun Genişlemesi

I. KISIM

NERVA

M.S. 96-98

Domitianus'a suikast düzenleyenler, yerini alacak kimsenin karakterinin ondan farklı olması gerektiğini ve bu konuda çok dikkatli davranmaları zorunluluğunu biliyorlardı. Bu sebepten seçimleri isabetli olmalıydı. Nitekim, suikast plânından önce, yeni imparator üzerinde de karara varmışlar ve Marcus Cocceius Nerva ismi üstünde birleşmişlerdi. Nerva, iki defa consul olmuş (M.S. 71 ve 92), uzaktan anne ve babası yönünden Julius-Claudius'lara akraba, Senato'nun yabancısı olmayan aklı başı yerinde tanınmış bir şahıstı. Bu sebeble, Senato tarafından imparatorluğu uygun görüldü. Nerva, tahta geçtiğinde (muhtemelen M.S. 30 yılı 8 Kasım'ında Narnia'da doğmuş olduğuna göre) 66 yaşlarında bulunuyordu. Bir hukukcunun oğluydu, iyi tahsil görmüştü. Vespasianus zamanında consul'lük yaptığı gibi, Nero'nun da dostu idi ve Piso'nun isyanından sonra da (M.S. 65) taltif edilmiş, Domitianus'un saltanatında da consul'lük görevinde bulunmuştu. Askerler, Domitianus'u sevmekle beraber, praetor'lar suikaste karıştıkları için verilen hediyelerle sessiz kaldılar. Yeni imparator bu şekilde her yönden kabûl edilince, hiç bir senatörü öldürtmeyeceğine dair yemin etti ve bu sözünü de tuttu. Domitianus'un sürgüne gönderdiği siyasî suçluları ve filozofları geri çağırdı, mallarını iâde etti. Muhbirlere karşı sert tedbirler aldı. Nerva İtalya'daki fakirliği önleyici çareler aradı. İhtiyaç sahiblerine toprak dağıttı ve vergi ağırlığı sebebi İtalya'dan başlayan göçlere mani oldu. Paranın değerini yükseltmek maksadıyla imparatorluk mülkünden de, evler, mücevherat, toprak v.s. satarak denge sağlamağa çalıştı. En önemli işlerinden biri-

si de İtalya'daki fakir çocukların genel bir korunma altına alınması için kurduğu teşkilâttır. Bu kuruluşu çalıştırmak için para yatırımları buldu. Veraset vergilerini azalttığı gibi, Yahudilerden kişi başına alınan 2 drahmilik vergiyi (*Fiscus Judaecus*) de kaldırdı.

Nerva
(Aureus)

Nerva kısa saltanatı esnasında devlet çarkının daha iyi çalışması için elinden gelen bütün çabaları ortaya koymasına rağmen, yine de kendisine karşı başkaldırmalar oldu. Bunun başlıca sebebi, Nerva'nın çok mutedil bir politika izlemesi, ayrıca askerlikten yetişmediği için

Nerva
(Sesters)

onların çoğunluğu tarafından tutulmamasıydı. M.S. 97 yılında C. Calpurnius Crassus askerlerden aldığı destekle, Nerva'nın zayıf politikasından faydalanarak başa geçmek istedi. Fakat, hareketi vaktinde öğrenilerek, önlendi. Nerva hiç bir senatoru öldürtmeyeceği sözüne sadık kalarak, Crassus'u öldürtmedi, fakat Tarentum'a sürdü. Bununla beraber, bu yumuşaklık daha büyük tehlikelerin doğmasına sebep oldu. Esasen, askerlerin bir kısmı Domitianus'un öldürülmesinden beri kaynaşmaktaydı, hatta Suriye ve Tuna'da bazı karışıklıklar çıkmış,

yalnız fazla gelişmeden sükûn bulmuşlardı, zira kumandanları tarafından yatıştırılıyorlardı. En nihayet M.S. 97 güzünde daha fazla zaptolunamadılar ve Domitianus'un Prefekt'liğini yapmış olan ve halen Nerva'nın da Praetor Prefekt'i bulunan Casperius Aelianus, Domitianus'un katillerinin cezalandırılmasını istedi. Nerva bunu cesaretle reddederek, hayatını dahi tehlikeye attı. Fakat, bu da fayda vermedi, Petronius, Parthenius ve diğer bazı suikastçılar askerler tarafından öldürüldüler. Nerva bunlara karşı bir şey yapamadı, esasen asker de değildi. Roma'da durumu bu olaydan sonra iyice bozulunca imparatorluğun geleceği için çok yerinde bir karara vardı : Yukarı Germania valisi M. Ulpius Traianus'a bir mektup yazarak, kendisine ortak imparatorluk teklif etti. Cevabını beklemeden Juppiter Capitolinus tapınağına giderek gerekli dinî ve kanunî seremonileri yerine getirdikten sonra Traianus'u kendisine evlât edindi. Traianus'a Caesar ünvanı verildi. (M.S. 97). Bu sırada Yukarı Tuna'da Sueb'ler yeniden karışıklık çıkardılar, Nerva bunlara karşı zafer kazandı. Her ikisi de Germanicus ünvanını aldılar. (M.S. 97 kışı). Nerva, bundan sonra daha üç ay yaşayabildi. Yaşlı ve hasta idi, M.S. 98 yılı Ocak 25 de, mânevî oğlunu göremeden öldü. Zira, Traianus, M.S. 99'a kadar hudut boylarında kaldı. Nerva tanrılaştırıldı. Traianus'u ortak imparator seçmesiyle imparatorluk yeni bir dahilî savaş tehlikesinden korunmuş oldu. Çünkü, bu sırada Roma'nın çok ılımlı bir idareciden ziyade, kudretli bir kişiye ihtiyacı vardı.

II. KISIM

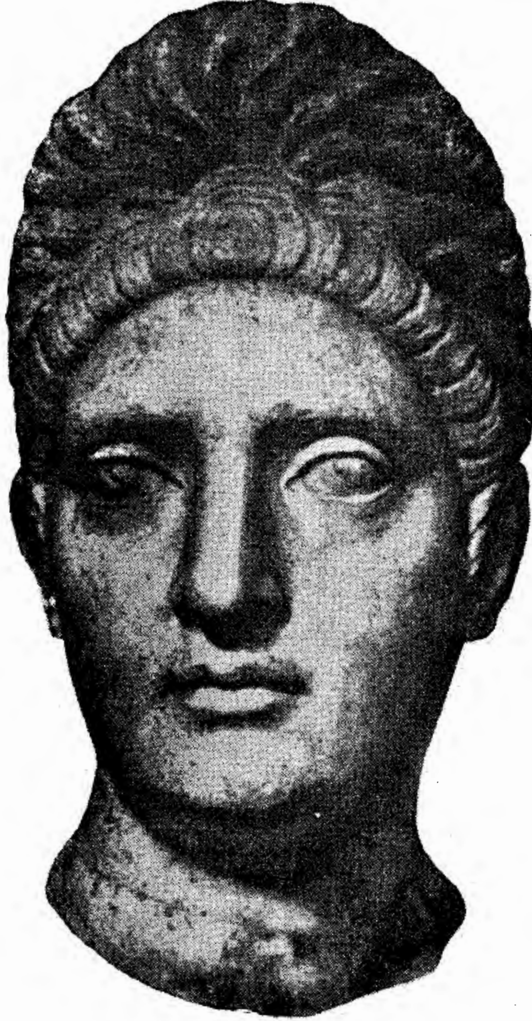
TRAİANUS

M.S. 98-117

1. TRAİANUS TEKBAŞINA :

Marcus Ulpius Traianus, ilk eyaletli imparatordu. İspanya'da Seville yakınındaki Italica'da M.S. 53 yılında doğmuştu. Böylece imparator olduğunda kırkbeş yaşlarında bulunuyordu. İspanyol asıllı ailesi asiller sınıfına dahil edilmiş, babası valiliklerde bulunmuştu. Traianus Suriye'de iken babasının emri altında hizmet görmüştü. Domitianus'un güvenini kazanan Traianus görevlerinde başarılı olmuş, İspanya'da iken Saturninus'un isyanına müdahale etmişti. M.S. 91'de consul olan Traianus, Nerva tarafından ortak imparator seçildiği sırada bulunduğu Yukarı Germania valiliğine getirilmişti. Bu şekilde, Traianus tam bir asker olarak yetişmiş, askerlerin nasıl disiplin altında tutulacağını ve ne şekilde taltif edileceğini gayet iyi bilen bir kumandan olmuştu. Nerva birisini evlât edinmek zorunda kalınca, imparatorluğun kaderini bu kudretli askerin ellerine bırakmayı uygun bulmuştu.

Nerva'nın 25 Ocak M.S. 98'de ölümü ile hiç bir müdahale görmeksizin tahta sahib olan Traianus, Roma'ya hemen dönmedi. Nerva'nın ölüm haberi ,akrabası P. Aelius Hadrianus tarafından kendisine ulaştırıldığında Colonia'da (Köln) bulunuyordu. Bu habere cevab olarak Roma'ya hiç bir senatoru öldürtmeyeceğini de bildiren bir mektup göndermekle yetindi. M.S. 98 yılı kışında Tuna ve Pannonia hudutlarında savunma hatlarını düzenledi. Zira, Dacia'nın daimi bir tehlike teşkil ettiğini, kralları Decebalus'un uzun zaman hareketsiz ka-

Plotina

lamıyacağını biliyordu. Roma'nın prestijinin yeniden kurulması da Dacia'nın mutlak bir itaate alınmasına bağlıydı. Bunu gerçekleştirmek

için de sıkı bir hazırlık zorunlu idi. Traianus, tekrar Tuna boylarına dönmek üzere, M.S. 99 yılı ilkbaharında Roma'ya doğru yola çıktı.

Traianus şehre yürüyerek girdi. Bu halk arasında büyük coşkunluk ve sevinç yarattı. Saraya girerken halka hitab eden karısı Plotina da aynı alçak gönüllülüğü gösterdi. Bütün sokaklar donatılmış, halk her tarafı doldurmuştu. İmparator başlangıçtan itibaren halkın gönlünü kazanmayı başarmıştı.

Traianus, kendisini Roma'dan ayrılmaya zorlayan M.S. 101 yılındaki duruma kadar, iki yıl başkentte kaldı. Bu süre Traianus için faydalı sonuçların oluşmasına yaradı. Özellikle, en önemli iki husus olan, senato ile askerlerle arasında daha da bir yakınlaşma oldu. Her iki taraf da imparatora daha fazla bağlandı. M.S. 100 yılında genç Plinius consul seçildi ve uzun yıllar devlet hizmetinde görev aldı.

2. DAC SAVAŞLARI :

1. *DAC SAVAŞI :*

Domitianus Dac'lara karşı yaptığı savaşların sonunda arzuladığı başarıyı elde edememiş ve hatta onlara yıllık bir haraç vermeyi kabûl zorunda da kalmıştı. Bu şekilde, bölgedeki emniyet ve sukûnet de temin edilmiş olmuyordu. Nitekim, bu savaşların sonunda Decebalus tekrar hazırlıklara başlamış, kaleler ve bazı yollar inşa ettirmişti. Bu durumda, Traianus Dac'lara karşı savaşın kaçınılmaz olduğuna ilk baştanberi inanmıştı. Bu sebeple, Roma'ya geldikten sonra Moesia ve Pannonia'dan toplanan legionlar M.S. 101 yılı baharında Dacia'yı istilâya hazır duruma getirildi. Savaşın başlama sebebi, kaynakların az olması dolayısiyle, bilinmiyor. Traianus, Viminacium'da merkezileştirdiği kuvvetlerini, Tuna üzerinde kurdurduğu iki köprü vasıtasiyle karşıya geçirdi. Çarpışma Tapae'da oldu. Müthiş bir savaş olmasına rağmen kesin sonuç alınamadı, kış yaklaştığı için Traianus geri çekilerek Drobetae'da kışlakladı. Buradayken Tuna üzerinde büyük bir köprü inşa ettirdi. Aynı kış, Traianus Sarmat kabilelerinden Roxolan'ların hücumuna uğradıysa da bunları mağlûb etti. M.S.

Traianus

102 yılı baharında Traianus Dacia'yı tekrar istilâya hazırlanarak, kuzeni Hadrianus'u da Pannonia legionunun başına getirdi. Decabalus bir elçi hey'eti gönderdiyse de, Traianus bunları görmeyi reddetti. Roma orduları, Dac'ları sıkıştırarak, yapılan savaş sonunda Decebalus'u barışa zorladı. Bu suretle, Decebalus, Domitianus'tan almış olduğu Roma'lı mühendisleri geri verdiği gibi, kendi mühendis ve savaş makinelerini de teslim ve Roma'nın hakimiyetini kabûl etti. Batı Dacia'yı da boşalttı. Baş şehirleri Sarmizegethusae'da bir Roma garnizonu yerleşti. M.S. 102 yılı kışında Roma'ya dönen Traianus zaferini bir triumph ile kutladı, kendisine «Dacicus» ünvanı verildi. Bu şekilde bölgede şimdilik bir sükûnet sağlanmış oldu.

2. *DAC SAVAŞI*:

Decebalus Roma'nın vasalı durumuna düşmekten hiç de memnun kalmamıştı. Bağımsızlıklarını elde etmek için hazırlanmağa başladı. Bunda kaçak Roma'lılar da kendisine yardımcı oldular. Decebalus, barışı bozmak için, Roma'nın müttefiki Iazyg'lere hücum etti. Sonra da, Sarmizegethusae'daki Roma garnizonu kumandanı Longinus'u ziyaretine gelmesi için ikna etti ve onu yakalıyarak hapsetti, garnizon ortadan kaldırıldı. Traianus'a haber göndererek işgal altındaki yerlerin onarılması için tazminat istedi. Longinus ise zehir elde ederek Traianus'a durumu hakkında haber verdikten sonra intihar etti. Traianus Haziran ayında derhal Roma'yı terk etti. M.S. 106'da Dacia'nın başkenti kuşatıldı, kaleler, tahkim edilmiş yerler yıkıldı. Decebalus teslim olmaktansa kendisini bıçaklıyarak intihar etti. Dacia, bundan böyle huzursuzluk kaynağı olmaması için, eyalet haline getirilerek, bir legion bırakıldı. Savaşta kaçarken öldürülenlerden geri kalan halkın büyük bir kısmı dağıtıldı, güneyde yerleştirildi. Bunların yerine, özellikle Asia Minor ve Suriye'den topluluklar getirilerek iskân edildi. Yollar yapıldı. Sarmizegethusae, koloni yapılarak Ulpia Traiana ünvanını da aldı ve sonra imparator kültü kuruldu. Diğer bazı şehirler de colonia statüsüne getirildi. Altın madenleri işletilerek, Roma'nın dahili işlerindeki masraflar için sarfedildi. Dac'lar Roma or-

Traianus
(Aureus)

dularında görev aldılar. Novae'ın güney-doğusunda Traianus Nicopolis şehrini kurdu. Zaferini ebedileştirmek için de Dobruca'da Adam kilise'de taştan bir sütun üzerine Dac savaşlarını gösteren *Tropaeum Traiani* dikildi. Ayrıca, Mars Ultor için büyük bir anıt bina edildi.

3. ARABİA PETRAE ROMA EYÂLETİ:

Pompeius zamanında vasal bir prenslik haline getirilmiş olan Arabia Petrae, bu durumunu Traianus zamanına kadar sürdürmüştü. Roma'ya sadık kalmış, hatta Yahudi savaşlarında Vespasianus'a

yardım da etmişti. Önemli ve zengin şehirlere ve ticaret yollarına sahib bulunan Arabia Petrae'ın savaş çıkartacak bir durumu da yoktu. Fakat, M.S. 106 yılında Maliku'nun oğlu Dabel ölünce, taht boş kaldı. Bunun üzerine Suriye valisi Cornelius Palma'ya Arabia'yı Roma'ya ilhak etmesi emri verildi. Böylece, Damascus (Şam) ve diğer şehirler Suriye'ye katıldı. Arabia, Roma'lılaştırıldı, şehirler daha da geliştiler, tiyatrolar, hamamlar, tapınak ve su yolları yapıldı, Kızıldenizden Damascus'a kadar uzanan ticaret yolları Roma için verimli oldu, çünkü Hindistan yolu açılmış oluyordu.

4. TRAİANUS DOĞU'DA:

Traianus Dac savaşlarını başarı ile sona erdirdikten sonra 106-113 yılları arasında Roma'da kaldı ve dahilî işlerle meşgûl oldu. Bu sakin yıllarda *Forum Traiani* (Traianus Forum'u) meydana getirildi, yollar, binalar inşa edildi. İmparator çeşitli alanlarda çalışma imkânı buldu. Fakat, M.S. 113 yılında imparatora tekrar kumandanlık görevi düştü. Traianus bu sırada 60 yaşlarında bulunuyordu, oysa tasarladığı plânlar kendisini çölün kızgın sıcaklarına ve yaylaların soğuk iklimine sürüklüyordu. Esasen daha önce de doğu'da meydana gelen bir takım olaylar Traianus'un dikkatini çekmişti. M.S. 110 yılında Parth kralı Pacorus II. ölmüş, yerine kardeşi Osroes geçmişti. Pacorus, ölmeden önce büyük oğlu Axidares'i Armenia tahtına getirmişti. Fakat ölünce, yerini alan Osroes, Pacorus'un diğer oğlu Parthamisiris'i Armenia kralı ilân ederek Axidares'i tahttan indirmişti. Bu olayların sebepleri bilinmiyor. İşte bunun üzerine Axiadares Roma'dan yardım istedi. Traianus bunun üzerine dikkatini Doğu'ya çevirdi. Zira, bu durumda Nero tarafından kurulmuş olan barış anlaşması bozulmuş, imparatora sorulmadan bir takım politik oyunlar çevrilmiş oluyordu. Esasen, Traianus, Decebalus ile savaştığı sırada Parth'ların, Dac'larla müzakerelerde bulunduklarını da bilmekteydi. Savaş için daha fazla sebebe lüzum yoktu. İmparator 27 Ekim M.S. 113'de Roma'dan ayrılarak yola çıktı. Atina'da iken Osroes'in elçileri gelerek, özür dilediler ve Parthamisiris'in Armenia tahtında kalmasına iznini istediler.

Plotina
(Sesters)

Bu teklif Traianus tarafından reddedildi ve Asia Minor, Cilicia yolu ile Ocak M.S. 114'de Antiocheia'ya vasıl oldu.

a. *Armenia:* Traianus, M.S. 114 baharında Antiocheia'dan Armenia'ya doğru, hareket etti. Bu arada Parthamisiris kendisine bir mektup gönderecek, buluşmaları teklifinde bulundu. Toplantı Elegeia'da (Erzurum'un 19 km batısında) yapıldı. Parthamisiris tacını Traianus'un ayakları önüne bıraktı. Bu şekilde, savaşılmadan Armenia Roma'ya katıldı ve Cappadocia valisinin emri altına verildi. Part-

hamisiris'in Elegeia'dan çıkmasına izin verildi, fakat sonra birdenbire ortadan kayboldu. Traianus burada yapacak başka bir şey kalmadığı için Antiocheia'ya döndü.

b. *Mesopotamia :* İmparator, buradan yeniden yola çıkarak Mesopotamia'ya doğru harekete geçti. Osroene'nin başkenti Edessa'ya yaklaşırken kralları Abgarus Traianus'a iltifatta bulunarak sadakat gösterdi. Bundan sonra Nisibis işgal edildi. Kumandanı Lucius Quietus, Van gölü yakınından geçerek Singara'yı mukavemet görmeden işgal etti ve imparatorla burada karşılaştı. Böylece bütün kuzey Mesopo-

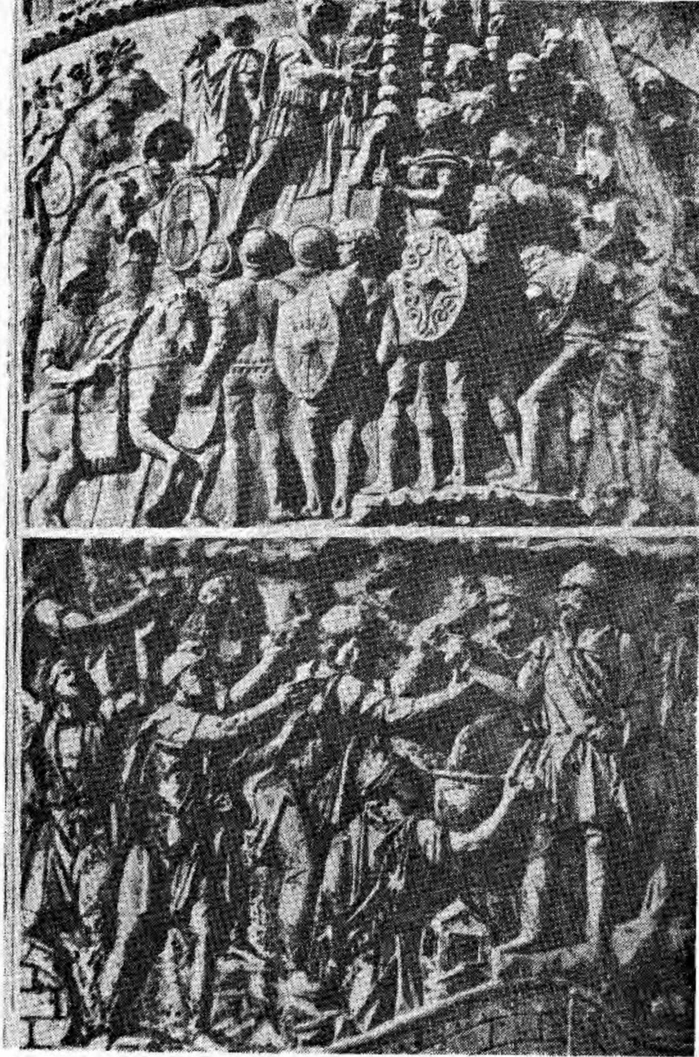

Traianus
(Sesters)

tamia Roma'lıların hakimiyeti altına alındı. Eyalet haline getirildi. Fakat kış yaklaştığı için Traianus yine Antiocheia'ya döndü.

c. *Parthia:* Traianus Antiocheia'da iken, Dicle nehrinden (Tigris) harekâtta bulunmak için gemiler yaptırttı. M.S. 115 kışında bütün Suriye'yi ve bu arada Antiocheia'yı da şiddetle sarsan bir deprem oldu. Birçok kişi öldü, fakat çok yer harab oldu. Traianus kendisi dahi bu depremden zor kaçabildi. Traianus, M.S. 115 yılı baharında sefere çıktı, artık başşehir Ctesiphon'u ele geçirmeliydi. Traianus, yapılan gemilerle seyrederek Parthia'nın başkenti Ctesiphon'a geldi. Fakat şehir boşaltılmış, Osroes kaçmıştı. Bu şekilde, Ctesiphon, hazinesiyle ve kralın kızı ile birlikte ele geçirildi ve imparator «Parthicus» ünvanını aldı. Aynı yılın güzünde Traianus Babylon'a gitti, burayı aldıktan sonra İskender'in buradaki mezarında törende bulundu. M.S. 115-116 kışında Dicle'den (Tigris) yukarı doğru çıkarak Mesene kralı Attambelus'un şahsen Roma'ya bağlılığını temin etti, bu suretle önemli bir ticaret merkezi olan Spasinu Charax da Roma'lılara açılmış oldu. İmparator Babylon'a döndü. Babylon eyaletini kurdu. Fakat bu sırada kuzeyden ayaklanma haberleri geldi. Yeni kurulan eyaletler de isyana katılmıştı, zira Adiebene'de bir Parth ordusu harekete geçmişti. Yeni kurulmuş olan Assyria eyaleti valisi karşı koymuş ve öldürülmüştü. Parth ordusunun başında Parthamasiris'in muhtemelen diğer bir kardeşi olan Sanatruces ile onun oğlu Parthamaspates bulunuyordu. Traianus'un kumandanları Mesopotamia'daki kuvvetlere karşı başarı kazandılar ve Seleuceia'yı zaptederek yaktılar. Bu suretle Traianus kuzeye gitme imkânını buldu. Fakat Euphrates'i (Fırat) geçerek Ctesiphon'a geldiğinde Sanatruces ile Parthamaspates'in yeni kuvvetler toplamış olduklarını öğrenince, Parthamaspates'e haber göndererek, kendi tarafına geçtiği takdirde, ona Parthia tahtını vereceğini bildirince Parthamaspates onun tarafına geçti ve ikisi birlikte Sanatruces'i mağlub ederek öldürdüler. Parthamaspates, Parthia tahtına vasal bir kral olarak getirildi (M.S. 116). Armenia ve Mesopotamia eyalet durumunda kaldılar. İmparator M.S. 117'de Antiocheia'ya döndü.

d. *Yahudî İsyanları:* Traianus doğu'da bulunduğu sırada ya-

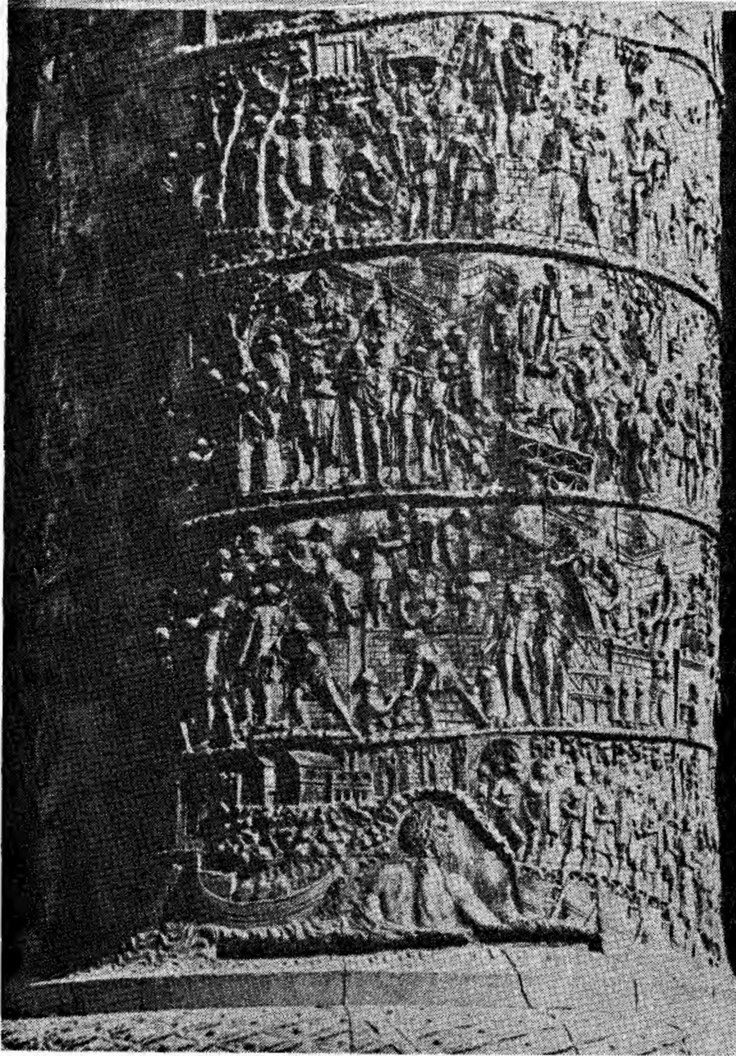
Traianus sütûnu'ndan reliefler.

hudilerin ayaklanması yeni bir dert oldu. Yahudi'ler Titus zamanındaki yenilginin öcünü almak üzere M.S. 115 yılında isyan ettiler. İlk hareket Cyrene'de başladı ve hızla Cyprus (Kıbrıs) ve Mesopotamia'ya yayıldı. Roma'lılardan ve Grek'lerden nefret eden yahudiler Traianus'un meşguliyetinden faydalanarak büyük bir katliama giriştiler. Cyprus'ta yerli halk hemen tamamen yok edildi. Gelişen isyan Mısır'a da sıçradı. Traianus Lusius Quiteus'u Mesapotamia'ya göndererek ayaklanmayı bastırttı ve onu Judaea valisi tayin etti. Sonra da Cyprus'daki isyancılar aynı şekilde katliama uğradılar. Mısır'daki mücadele daha sonra da devam etti

5. TRAİANUS'UN ÖLÜMÜ:

Yahudi isyanları bastırıldığı sırada imparatorluğun diğer bölgelerinde de tehdid edici tehlikeler belirmeğe başlamıştı. Bu sebepten, Traianus Antiocheia'yı terkederek, deniz yolu ile Roma'ya gitmek üzere Temmuz sonunda Cilicia'da Selinus'a geldi, P. Aelius Hadrianus'u da Suriye'de ordunun başında bırakmıştı. Fakat altmışını geçmiş olan imparatora burada felç geldi ve birkaç gün sonra 9 Ağustos M.S. 117'de öldü. Ölmeden önce oğlu olmayan imparator, genç akrabası P. Aelius Hadrianus'u evlât edindi. Selinus, sonra Traianapolis adını aldı.

Traianus saltanatının ilk yıllarında yapı işleriyle fazla meşgul olmamakla beraber, daha sonra Circus Maximus'un onarılmasını gerçekleştirmiş, Via Appia'da Drusus Takı adı verilen zafer takı tamamlanmış, Via Traiana'da ise Benenentum Takı inşa edilmiştir. Bunlara sonra Aqua Traiana su yolu, hamamlar ve bir de Naumachia eklendi (M.S. 109 yılları), Fakat en önemli olarak Traianus Forum'u (*Forum Traiani*) meydana getirildi ki, içinde Traianus sütunu, iki kitaplık, Basilica Ulpia ile sonradan ilâve edilen Traianus ve Plotina tapınakları yer aldı. Forum'un üç yanı mermer sütünlarla çevrelenmişti. Traianus sütunu 30 m. den fazla yükseklikle Paros mermerinden yapılmış ve Dac savaşlarını spiral frizlerle tasvir etmektedir.

Traianus sütûnu
(reliefler)

Via Traiana (Traianus yolu) ise Appia'da Beneventum ile Brindisium'u birleştirmekteydi. Ostia limanı yeniden onarılarak düzenlendi. Centumcellae ve Ancona limanları inşa edildi.

Halka dört defa *congiaria* (armağan) dağıttı. M.S. 107'de Roma'ya döndüğünde halk için uzun süre devam eden gladyatör oyunları düzenledi.

Hukuk alanında da önemli kararlar alındı. Cinai davalarda mahkemelerin işleyişi hızlandırıldı. İsimsiz ithamlar yasaklandı. Yokluğunda mahkûm edilen karşı tarafa tekrar yargılanma hakkı tanındı. En ufak şüphe kalan mahkûmiyetlerde bir itiraz hakkı kabul edildi. Oğula eziyet veren ana-babaya onu bu bağlılıktan kurtulma hakkını vererek, ana-babayı oğulun bütün miras haklarından mahrum bırakan bir kanun koydu. (Plin. *Epis.* X, 65-6 71-2).

İdarî konularda halkı ve şehirleri borçtan koruyacak tedbirler almıştır. Öldüğü zaman geriye büyük yekûn tutan altın ve gümüş bırakmıştı. Veraset vergileri hafifletilmiş, diğerleri ise mümkün mertebe arttırılmamıştır. Yine eyaletlerden ve İtalya'dan *Aurum coronarium* alınmıştır. Muhtaç çocuklara yardım yapılmış, erkek çocuklar kızlardan iki kat fazla yardım görmüşlerdir.

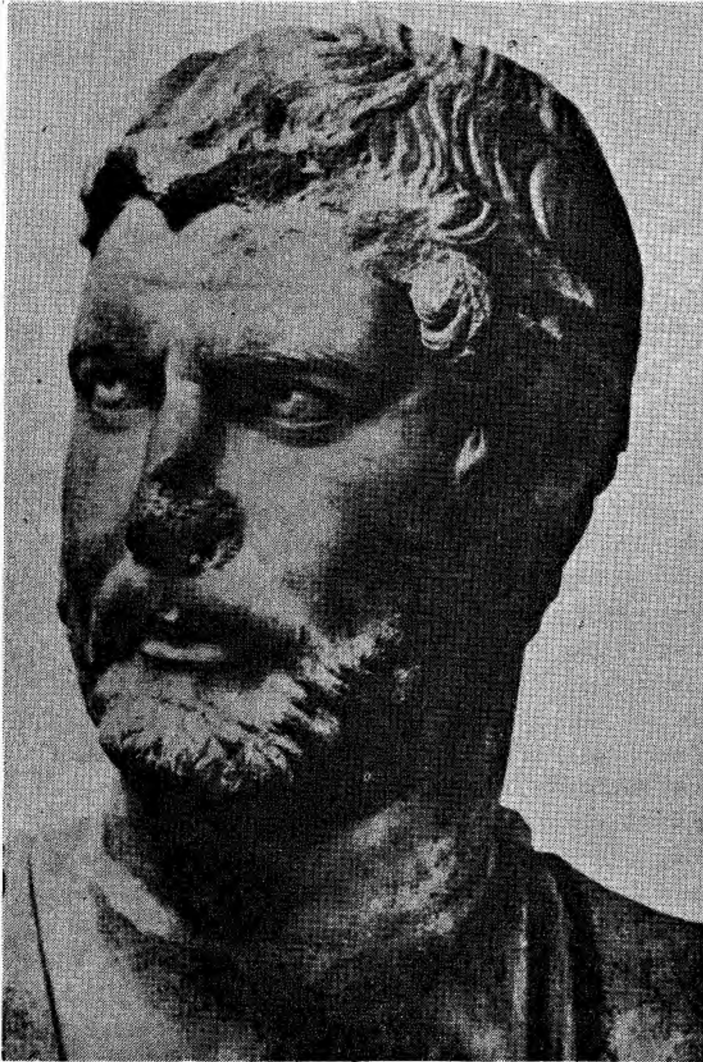
III. KISIM

HADRİANUS

M.S. 117-138

1. TAHTA ÇIKIŞI :

Publius Aelius Hadrianus Hadria'dan (Picenum'da) güney İspanya'da İtalica'ya göç eden bir aileye mensuptu. M.S. 76 yılı 24 Ocak günü doğmuştu. Böylece, imparator olduğunda 41 yaşında bulunuyordu. Babası P. Aelius Hadrianus Afer praetor'luk yapmış bir kimseydi. Annesi Domitia Paulina ise Gades'li idi. Traianus'un kuzeninin oğlu olmakla da önceki imparatorla akrabalığı vardı. Bu sebepten on yaşında iken babası ölünce, o sırada İspanya'da bulunan Traianus onunla ilgilenmiş, himayesine almıştı. Daha sonra da bu görevi, Italica'lı Acilius Attianus üzerine almıştı. Attianus sonra Praetor Prefekti olmuştur. Bunların yardımı ile Roma'ya giden Hadrianus, onbeş yaşına kadar orada eğitim gördü. Hadrianus özellikle Grek edebiyatına büyük bir eğilim gösteriyordu. M.S. 90-91'de memleketine giden Hadrianus, M.S. 93 te Traianus tarafından tekrar Roma'ya çağırıldı. Oğlu bulunmadığından onu politik hayata hazırlamak istiyordu. Askerliğin ilk kademelerinden işe başlıyan Hadrianus M.S. 95 de legion tribunu oldu, sonra Aşağı Moesia, Aşağı Pannonia ve Rhein'da bulundu. M.S. 97 de Nerva tarafından evlât edinildi. Traianus imparator olunca onun yanına döndü. M.S. 100 yılında Traianus'un büyük yeğeni Vibia Sabina ile evlendi. M.S. 101 de quaestor olarak Birinci Dac savaşına, praetor olarak da İkinci Dac savaşına katıldı. M.S. 107'de Aşağı Moesia valiliğine getirildi. Ertesi yıl da consul oldu. M.S. 113'de Traianus'la birlikte doğu'ya gitti, M.S. 117'de de Suriye vali-

Hadrianus

liğine atandı. Traianus'un kendisini evlât edindiğini 8 Ağustos M.S. 117'de gelen mektuptan öğrendi. Ertesi günü de imparator birdenbire öldü. 11 Ağustos'ta imparatorun ölüm haberi Antiocheia'ya geldi, Suriye ordusu Hadrianus'u imparator ilân etti. Hadrianus'un evlât edinilmesinde Hadrianus'u uzun zamandır seven Traianus'un karısı Plotina'nın, Hadrianus'un kayınvalidesi Matidia ile Praetor Prefekti Attianus'un büyük rolü olmuştu. Çünkü, Hadrianus'un evlâtlığa kabulünü bildiren mektup üzerinde şüpheli kayıtlar bulunmaktadır.

Hadrianus imparator ilân edildikten sonra, derhal senato'ya bir mektup yazarak imparatorluğunun tanınmasını ve Traianus'un tanrılaştırılmasını rica ederek, hiçbir senator'u öldürtmeyeceğine de yemin etti. İsteği Senato tarafından olumlu karşılandı. Attianus, Plotina ve karısı Sabina'nın annesi Matidia, Traianus'un küllerini de beraberlerine alarak, Roma'ya gittiler. Roma'da Traianus için törenler yapılarak tanrılaştırıldı ve Parth savaşı dolayısiyle zafer alayı düzenlendi.

2. DOĞU'DAKİ DÜZENLEMELER:

Hadrianus, Traianus'un politikasını izlemedi. Çünkü, ona göre imparatorluk daha geniş alanlara yayılmamalıydı, Roma'nın gücü bunları idareye yetmeyebilirdi. Bu sebepten, konservatif bir politikaya bağlandı ve doğu'nun düzenlenmesiyle meşgul oldu. Armenia'yı Parth kralı Vologases'e iade ederek, burasını bir vasal krallık şeklinde muhafaza etti. Traianus'un Parth'ların başına getirdiği Parthamaspates'i Osroene'ye kral yaparak, Parth'larla barış kurdu. Assuria ve Mesopotamia eyaletlerine bütün istekleri verildi, askerî birlikler geri çekildi. Marçius Turbo, Yahudilerin ayaklanmasını bastırdı. Palestina, Mısır ve Cyrenaica'da sükûnet temin edildi.

Bu sırada, Hadrianus'a Brigant'ların ve Sarmatlar'ın isyana hazırlandıkları, Maurtania'da da kıpırdanmalar olduğu haberi geldi. Mauretania'ya Marcius Turbo'yu gönderdikten ve Suriye'de Catilius Severus'u vali olarak bıraktıktan sonra, M.S. 117 yılı Kasım ayında Antiocheia'dan yola çıkarak Tarsus ve Ancyra yolu ile Bithynia'ya geldi ve kışı Nicomedia'da geçirdi. Bu sırada Turbo, Mauretania'daki

Sabina

ayaklanmayı bastırdı. Aynı yıl Brigant'ların isyanı patlak vermişti. Bu ancak M.S. 119-20'de bastırıldı.

3. TUNA BÖLGESİNDEKİ DÜZENLEMELER:

Hadrianus M.S. 118 baharında Tuna bölgesine hareket etti. Tuna'nın kuzey kısımlarında Roxolan'lar karışıklık çıkartmağa başlamışlar, Dacia ve Pannonia arasındaki Sarmatlar da bir istilâ hareketine hazırlanmaktaydılar. İmparator, Roxalan'ların kralı ile Traianus'a ödemiş oldukları parayı tekrar taahhüd etmeleri teklifi üzerine sulh korundu. Dacia üzerine yürüyen imparator, Turbo'yu çağırtarak Pannonia ve Dacia'daki harekâtta birlikte idare ettiler. Turbo, Sarmatlara karşı da başarı kazandı ve bunları Dacia ve Tuna'dan attı. Her iki eyalet bu şekilde tekrar sükûnete kavuştu.

4. HADRİANUS ROMA'DA:

Bu sırada Hadrianus'a ulaşan haberler temin edilen barışı unutturacak nitelikteydi. İmparator derhal yola çıkarak M.S. 118, 9 Temmuz'unda Roma'da bulunuyordu. Çağırılmasını zorunlu kılan olay, imparatora karşı tertiblenen suikast hazırlığı idi. Fakat, Senato suikast düzenini öğrenerek daha imparator Roma'ya gelmeden suikastcıları tesbit ederek bunları öldürtmüştü. Suikastı hazırlayanlar, Traianus'un dostları, Lusius Quietus, Cornelius Palma, Publius Celsus ve Avidius Nigrinus idiler. Bunların öldürülmelerinde, kendisinin inkâr etmesine rağmen, imparatorun ilişkisi olup olmadığı bilinmemektedir. İmparator hiç bir senatoru öldürtmeyeceğine yemin etmiş olduğundan böyle bir olaya karışmaması gerekiyordu, fakat öldürülmelerine engel olacak bir harekette de bulunmamıştır. İmparator, Roma'da iken halkın, eyaletlilerin hazineye olan borçlarını affedip borç senetlerinin yakılmasını emretti. Halka milyonlarca sesters dağıttı. Altı gün süren eğlenceler gladyatör oyunları, vahşi hayvan avları düzenlendi.

Bu sırada, (M.S. 119), kudreti artan Hassa alayı kumandanı At-

tianus'u emekliye sevk ederek, yerine Marcius Turbo'yu getirerek kendisini daha emniyette hissetti.

Hadrianus M.S. 118 Temmuzundan M.S. 120 yılı ortalarına kadar iki yıl Roma'da kaldı. Bu süre içinde kendisini halka sevdirmeğe çalıştığı gibi, saydırmak da istiyordu. Hatta bazıları ondan korkuyor-

Hadrianus
(Aureus)

du. İmparator'un arzusu da buydu; çok yönlü olmak. Nitekim istediği şekle de girmişti.

5. HADRİANUS'UN GEZİLERİ :

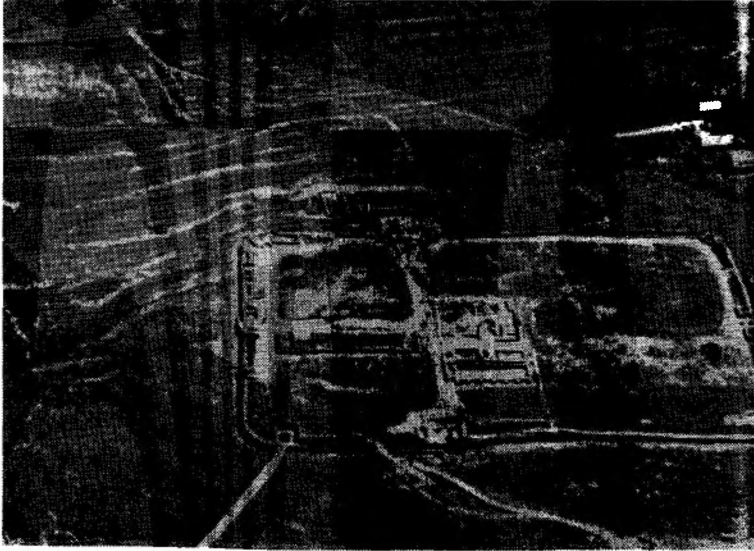
Hadrianus, Roma imparatorları içinde en çok geziye çıkarak imparatorluğu dolaşanıdır. Saltanatı sırasında iki defa büyük gezilere çıkmıştır. Bunlardan ilki M.S. 121 den 125'e kadar, ikincisi de M.S. 128 den 133'e kadar devam etti. Bu gezilerinden amaç, impa-

Hadrianus
(Aureus)

ratorluğun ekonomik ve askerî gücünü yakından tanımak, buna göre tedbirler almaktı.

1. Gezi : Roma'dan M.S. 121 de ayrılan Hadrianus ilk önce Gallia'ya giderek dolaştı. Buradan Germania'ya geçerek yarım kalmış olan Limes'leri (sınır tahkimat yapıları) tamamlattı. Sonra yine askerî amaçla Raetia (İsviçre) ve Noricum'u dolaştı. M.S. 122 baharında Rhein boyunca ilerleyip Hollanda'ya çıktı, burada *Forum Hadriani* meydana getirildi. Buradan da Britannia'ya geçti. Brigantların M.S. 117'de çıkan isyanı, M.S. 119-20 de bastırılabilmişti. Bu sebepten orada savunma olanaklarının daha kuvvetli olması gerekiyordu. Hadrianus Britannia'nın güneyi ile vahşi kuzey bölgesini biribirlerinden ayırmak amacıyla Tyne ve Solway arasını birleştiren ünlü Limes'i *Vallum Hadriani*'nin inşasına başlattı (M.S. 121-22), bu sık sık kulelerle tahkim edilmiş yapı ancak M.S. 127'de tamamlanabildi. Britannia'dan tekrar

Britannia'da
Hadrianus surları

Gallia'ya geçen Hadrianus burada iken Alexandria'da kargaşalık olduğu haberini aldı, bunun üzerine derhal Massilia'ya gitti. Fakat bu sırada mesele halloldugu için gezilerine burada devam etti. Nimes'de

iken Plotina'nın ölüm haberi geldi. Sonra İspanya'ya giderek M.S. 122-23 kışını Tarraco'da geçirdi, fakat İtalica'ya gidemedi. Burada iken Mauretania'da yine isyan çıktığı haberini aldı. Buraya giderek isyanı bastırdı ve sonra Akdeniz'de sahil boyunca seyrederek Africa ve Cyrenaica'yı ziyaret etti. Antiocheia'ya çıkarak Fırat dolaylarına gitti ve savaş hazırlıklarında bulunduklarını haber aldığı Parth'ların kralı ile görüşerek barışın korunmasını sağladı. Tarsus'a uğrayarak Tyana ve Melitene yolu ile ve Trapezus'a kadar çıkarak Karadeniz boyunca ilerledi, Ancyra'ya uğrayarak Bithynia'ya geçti. Burada ve Mysia'da Stratonicea, Hadrianapolis gibi şehirler kurdu. Troia'da Ajax'ın mezarını ziyaret etti. Nicomedia'da yer sarsıntısından zarar gören şehrin onarılması ile ilgilenerek, Cyzicus, Pergamum, Smyrna yolu ile Ephesus'a geldi. Buradan Rhodos'a ve sonra da kuzeye çıkarak Samothrace'ye gitti. Sonra, Thracia'da dolaşarak kuzey karadenizdeki Bosphorus krallığının Panticapaeum şehrini ziyaret etti. Oescus yolu ile Pannonia'ya geçen imparator, buralarda yeni yollar ve şehirler yaptırdı. Macedonia, Thessalia yolu ile Atina'ya geldi. Burada bulunduğu sırada Peloponnesos ve (M.S. 124 Eylül'ü) diğer yerleri dolaştı. Atina'da Archon seçildi, Dracon ve Solon yasalarını bir araya getirtti. Artık Grek elbiseleri de giymeğe başlamıştı. Şehrin dışarıya doğru genişlemesine öncü oldu, böylelikle yeni bir Atina doğdu. Zeus Panhellenios tapınağının inşasına başlandı, Hadrianus, Panhellenios ünvanını aldı. Zeus Olympios tapınağı ise tamamlandı. Sparta'ya geçtiğinde, Mantinea'da Epameinondas'ın kabrini ziyaret etti.

En sonunda, M.S. 125 yılı güzünde, Nicopolis, Dyrrachium ve Sicilya yolu ile beş yıllık bir ayrılıktan sonra Roma'ya döndü. M.S. 126'yı Roma'da geçiren imparator, ertesi yıl İtalya içinde dolaştı. Fakat, M.S. 128'de Roma'dan yine ayrılacak olan Hadrianus ikinci büyük yolculuğa çıkacaktı.

2. Gezi: Hadrianus ikinci defa olarak Doğu'yu gezmek üzere M.S. 128 yılında tekrar yola çıktı ve M.S. 133 yılı sonuna kadar Roma'ya dönmedi. Aynı yılın kışını Atina'da geçirerek Hadrianus suna-

Hadrianus
(Sesters)

ğının açılışında bulundu, Eleusis oyunlarına katıldı. Ertesi yılın baharında Ephesus'a geçerek şehrin limanını onartarak, Cayster nehrinin kıyılarını düzenletti. Sonra Caria, Lycia, Pamphylia Phrygia'dan geçerek Cilicia'ya gitti. Melissa'da Alcibiades'in mezarını ziyaret etti. Antiocheia'ya, sonra da Cappadocia'ya geçti ve Samasota'da yerli kral ve idarecilerle bir toplantı yaptı, dostluklarını yeniledi. Buradan Suriye'ye ve Palmyra'ya giderek Bostra'daki Roma kuvvetlerini denetledi ve Jerusalem'e geçti (M.S. 130). Harab şehri onartarak, Greklerle iskân etti, Yahudilere yasakladı ve Roma kolonisi yaparak Aelia Capi-

tolina adını verdi. Judaea'dan sahil boyunca ilerleyerek Petra'ya, oradan da Pelusium'a uğradı ve burada Pompeius'un kabrini yeniden yaptırttı. Alexandria'ya geçen imparator, Nil boyunca gezisine devam etti. Hadrianus ve karısı Thebae'dan iken Memnon'un heykelini ziyaret ettiler. Libya'da avlanan imparator, Alexandria'dan Suriye'ye geçerek,

Sabina
(Sesters)

Karadeniz sahillerinde Trapezus, Amisos, Amasia'yı gezdikten sonra M.S. 131 yılı güzünde veya M.S. 132'de tekrar Atina'ya geçti. Burada Olympeion tapınağının süslenmesi ile meşgul olduğu sırada, doğudan haberler geldi, Yahudiler isyan etmişlerdi. (M.S. 132.)

6. YAHUDİLERİN İSYANI:

Hadrianus'un Jerusalem'i (Kudüs) bir Roma kolonisi şekline getirerek adını dahi Aelia Capitolina olarak değiştirmesi ve Juppiter Capitolinus'un burada ibadete açılması Yahudîleri çileden çıkarmıştı. Nitekim, imparatorun yokluğunu fırsat bilerek isyan etmişlerdi. Yahudilerin başında Bar Kochba (Yıldız'ın Oğlu) lâkabındaki Simon bulunuyordu. Judaea valisi Tineius Rufus bunları durduramadı. Bunun üzerine Hadrianus durumu yakından izlemek için Antiocheia'ya geldi ve Britannia'dan Julius Severus'u çağırtarak görevi onun üzerine verdi. Roma'lılar intikamlarını alma imkânını buldular. Yahudiler mağlûb edilip, binlercesi esir, köle olarak satıldı. Aelia Capitolina onarıldı. Yahudiler kovuldu. Judaea adı değiştirilerek Syria Palaestina ismini aldı ve iki legion kuvvetin başında bir vali emrine verildi. (M.S. 134).

7. HADRİANUS'UN SON YILLARI:

Yahudi savaşları sona erince Hadrianus Roma'ya döndü. (M.S. 134). M.S. 135 yılını Roma'da yapı işleri ile uğraşarak geçiren imparator, M.S. 136 da hastalandı. Bu ızdıraplı ve benliğini yavaş yavaş tüketen hastalığın devam ettiğini ve çare bulunamadığını gören imparator, yerini alacak birisini seçmeğe karar verdi; zira çocuğu yoktu. Hadrianus'un tahta varis olarak ilk önce, kızkardeşi ile evlenmiş olan, Servianus'un torunu Pedanius Fuscus'u düşündüğü anlaşılıyor. Fakat, bunların ikisi hakkında çıkan söylentiler üzerine, her ikisi de öldürtüldüler. Bu defa, Lucius Ceionius Commodus adındaki iyi ahlâklı, edebiyatı seven senatörü, Lucius Aelius Caesar adıyla evlât edindi. Fakat, Aelius Caesar M.S. 138 yılı Ocak ayında ölünce, Hadrianus, Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus adında ellibir yaşındaki diğer senatörü evlât edindi. Fakat, Antoninus da yaşlı olduğu ve iki oğlu da çok genç ölmüş bulunduğundan, kendisi de, ölmüş olan Aelius Caesar'ın oğlu onbir yaşındaki Lucius Ceionius Commodus ile onaltı yaşındaki Antoninus'un yeğeni M.

Annius Verus'u evlâtlığa kabûl etmesi şart koşuldu. Antoninus'a *imperium proconsulare* ve *tribunica potestas* yetkileri verildi. Taht için yapılan bu seçimlerden (M.S. 138 yılı 24 Ocak ve 25 Şubat'ı) bir kaç

Hadrianus
(Sesters)

ay sonra, Hadrianus'un ızdırabı şiddetini arttırdı, öyle ki kendisini öldürmek istedi, fakat kimse bunu üzerine almadı. Son nefesini Baiae'da M.S. 138, 10 Temmuz'unda verdi. Önce, Cicero'nun Puteoli'deki villâsına gömüldü, sonra Antoninus tarafından M.S. 139'da, Mausoleum'una konuldu. Antoninus, Senato'dan çok güçlükle onun tanrılaştırılması *(divus)* iznini alabildi. Senato'nun bu tutumunda, Hadrianus'-

un dört senatör'ü ve son olarak Servianus'u öldürtmesinin ve kendisine karşı duyulan düşmanlığın sebeb olduğu kanısı bulunmaktadır.

8. İDARÎ DEĞİŞİKLİKLER:

Hadrianus imparatorluğun idarî sisteminde önemli değişiklik kararları almıştır. İmparatorluk devrinden önce gerek Roma, gerek İtal-

Hadrianus Mousoleum'u
(Roma)
(M.S. 130-139)

ya ve gerekse eyaletlerde yasalarda açıklamayı gerektiren konuların sırasıyla, Roma'da *praetor urbanus*, İtalya'da *praetor peregrinus*, eyaletlerde ise *proconsul*'ler tarafından yapılması usûlü yerine kendi emirnamelerini (*edicta*), Senato kararlarını (*Senatus consulta*) da kesinlik almadan onayı gerekmesi şartını koymakla Senato'dan çıkacak yasalar üzerinde de etkili olmasıyla ve hakimleri de seçme yetkisiyle bütün idâri ve hukukî mekanizmanın kontrolü imparatorlarda toplanmış; yalnız, bütün idarecilerin görevlerinin başlangıcında çıkardıkları yasaları anlayışlarının bir özeti olan *edictum perpetuum*'a dokunulmamıştır. Hadrianus işte bunları toplatmış ve bu görevi zamanının en güçlü hukukçusu olan Salvius Iulianus'a vermişti. Iulianus bu işi uzun süre uğraşarak ortaya koymuş ve artık hiç bir idareci ne yasaları değiştirebilecek bir açıklamada bulunabilmiş ne de ilâve edebilmiştir. Böylelikle, şahsî kararların önüne geçilmiştir .

Hadrianus zamanında atlı sınıfı (*equites*) daha kuvvet kazanmış ve sekreterlik gibi önemli mevkilere girmişlerdir. Buna karşılık, Senato, atlıların değerli görevlere getirilmelerini hoş karşılamamıştır. İmparator'un danışma heyetine (*Consilium*) atlılar da dahil edilmişlerdir. Ayrıca, Roma hariç İtalya'nın dört bölgeye ayrılıp başlarına imparatorun tayin ettiği consul kademesinden birer adlî memurların konması Senato'nun İtalya'daki kontrol yetkisini ortadan kaldırmıştır. Yeni kurduğu (*advocati fisci*) adındaki memuriyet vergi işlerine bakıyor ve hazinenin savunuculuğunu yapıyorlardı. Maliyeyi iyi idare etmiş, hatta biraz sıkı davranmıştır.

9. YAPILAR:

Hadrianus, imparatorluk dahilinde hemen her yerde iz bırakmış ender imparatorlardan birisidir. Şehirler kurmuş, Antinoupolis, Hadrianopolis (Edirne), köprüler, tapınaklar, su kemerleri, yollar yaptırmıştır. Roma'da *Venus* ve *Roma Aeterna* için birer tapınak ve M.S. 139 da Antoninus tarafından tamamlanan *Mausoleum*'u inşa ettirmiştir ki kendisi ve sonraki Antoninus soyundan imparatorlar buraya konmuşlardır. Atina'da *Zeus Olympios* tapınağını ta-

Roma'da Pantheon
(M.S. 115-125)

mamlatmıştır. Tibur'da (Tivoli) muhteşem bir villa yaptırarak heykellerle süslemiştir. Lyceum, Academia Hadrianus'un meydana getirttiği yapıtlar arasındadır.

Hadrianus kültürlü bir imparatordu. Grekçe ve Lâtince şiirler yazmıştır. Özellikle Grek kültürüne hayrandı.

V. BÖLÜM

Antoninus'lar Sülâlesi

I. KISIM

ANTONİNUS PİUS

M.S. 138-161

1. TAHTA ÇIKIŞI VE İLK YILLAR:

Nemausus'lu (Nîmes) zengin bir ailenin oğlu olarak 19 Eylül M.S. 86'da Lanuvium'da doğan T. Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus, imparator olduğunda ellibir yaşını geçmiş bulunuyordu. Gerek baba ve gerekse anne yönünden tanınmış kimselerin bulunduğu ailelerin varisi olan Antoninus, Lorium'da eğitim görmüş, İtalya'nın çeşitli yerlerini dolaşmıştı. Antoninus da, babası ve büyükbabası gibi gerekli kademelerden geçerek consul olmuş, sonra da Asia eyaleti proconsul'lüğüne atanmıştı. M.S. 134-135'teki bu görevinden sonra, Hadrianus'un Yahudi savaşından dönmesi üzerine, idarecilik ve hukukî bilgisi ve ayrıca aile dostlukları sebebiyle onun tarafından kendi danışma heyeti *(Consilium)* üyeliğine getirildi. M.S. 138, 25 Şubat'ında Hadrianus'un imparatorluğuna ortak olan Antoninus imparator Titus Aelius Caesar Antoninus adını almıştı. 10 Temmuz M.S. 138 de Hadrianus ölünce, fiilen tek başına tahta sahip oldu. Hadrianus Puteoli'den Roma'ya getirtilerek Tiber yakınındaki mezarına kondu, M.S. 139'da Hadrianus'un başlatmış olduğu mausoleum tamamlanınca da buraya nakledildi. Tahta çıktıktan sonra, Senato ve halk ona Hadrianus'un tanrılaştırılmasında gösterdiği çaba, dindar oluşu ve kimseye karşı intikam duygusu göstermemesi, ağırbaşlılığı sebebiyle «*Pius*» lâkabını verdi. M.S. 139'da aldığı «*Pater Patriae*» (Vatanın babası) lâkabı ile tam adı, imperator Titus Aelius Caesar Hadrianus Antoninus Augustus Pius Pater Patriae oldu.

Antoninus Pius

Antoninus M.S. 117'de, M. Annius Verus'un kızkardeşi Annia Galeria Faustina ile evlenmişti; imparatorluğunun üçüncü yılında (M.S.

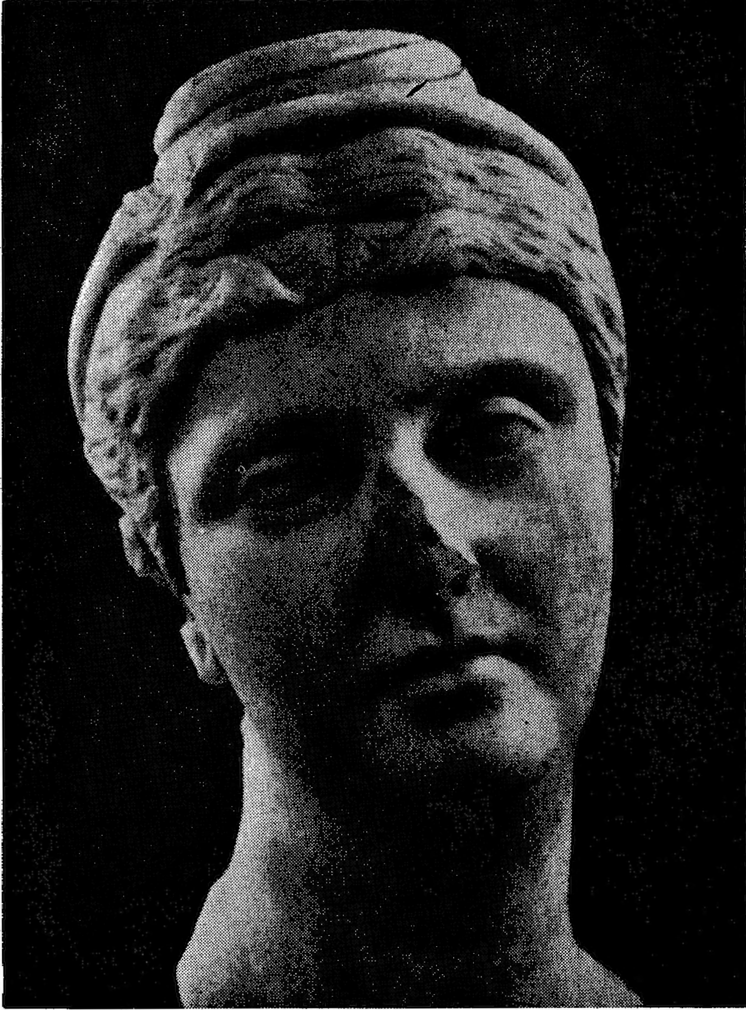
141) Faustina ölünce ona Augusta ünvanı verildi. M.S. 139'da Marcus Aurelius'u Caesar'lığa yükseltti ve ertesi yıl consulluğu onunla paylaşarak iki kızından Faustina ile nişanladı. M.S. 145 te bunlar evlenince Faustina da Augusta ünvanını aldı. İlk çocukları M.S. 146'da doğunca M. Aurelius'a *tribunica potestas* ve *imperium proconsulare* yetkisi verildi. Böylelikle Marcus Aurelius, Antoninus'la beraber idarede meslekdaş oldu.

Antoninus, babasının politikasını izledi. Bazı vergileri İtalya'dan tamamen kaldırdı, eyaletlerde ise yarıya indirdi. Hadrianus'un başlattığı yapı faaliyetine devam ederek, bunu tamamladı. İmparatorluğun hemen her tarafında yeni yollar yaptırdı veya eskilerini onarttı. Asia Minor'da depremden dolayı meydana gelen zararları yardım ederek telâfiye çalıştı. Antoninus, Hadrianus gibi uzun yolculuklara çıkmadı, zira bu gezilerin devlet için çok masraflı olduğunu biliyordu. Bu sebeple, Roma'da veya yakınlarında bulunmayı tercih etti. Eyaletlerin idaresinde de Hadrianus gibi mutedil davrandı. Valilerin bazılarını uzun süre görevlerinde bıraktı. Vergilerin toplanmasında şiddete başvurulmadı. Zamanında eyaletler genellikle barış ve huzur içinde ve mutlu yaşadılar.

Antoninus hukukî konularda da adîl ve dikkatli olmaya çalışmıştır. Karısını zina suçundan öldüren bir koca için daha mülâyim cezalar getirmiş, taş ocaklarında on yıl ceza ile çalıştırılan fakat artık buna tahammülleri kalmayanları tahliye ettirme yoluna gitmiş, kölelerini öldürenlere karşı da sert davranmıştır.

2. DIŞ OLAYLAR:

Antoninus Pius zamanında, hepsini kumandanlarının üzerine aldığı savaşlar olmuştur. Bunlar arasında, Hadrianus zamanında Judaea'daki harbi idare eden ve sonra Germania İnferior valiliğine atanan Q. Lollius Urbicus'un, Britannia'da Brigant'ların bir isyanla başlattıkları savaş yer almaktadır. M.S. 142'de meydana gelen bu çarpışma Roma'lıların zaferi ile sonuçlandıktan sonra, Lollius Urbicus, Britannia'daki üç legion askerinin yardımı ile Hadrianus surlarının ku-

Annia Galeria Faustina

zeyinde, 70 km. uzunluğunda, Forth ve Clyde arasında yeni bir sur (*Vallum Antonini*) yaptırmış ve bu M.S. 143'te tamamlanmıştır.

Antoninus Pius
(Bronz madalyon)

M.S. 145'de de batı Mauretania'da çıkan bir isyanı yine aynı şekilde kumandanları vasıtasiyle bastırtmış ve bunları barışa zorlamıştır. Mauretania Caesariensis ve Tingitana'da daha sonra da devam eden karışıklıklar M.S. 152'de sona ermiştir. Bunlara karşı Judaea'dan, İspanya ve Germania ile Pannonia'dan kuvvetler getirilmişti.

M.S. 146 da Germania'da zaferler kazanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Muhtemelen, bu savaşlar Yukarı Germania'da limes kurulması zamanına rastlamaktadır.

Hadrianus zamanında Armenia ve Cappadocia'ya akınlarda bu-

lunan, güney Rusya'da oturan Alan'lar Moesia'dan imparatorluğa saldırıya geçmişlerse de durdurulmuşlardır.

Antoninus Pius
(Bronz madalyon)

M.S. 155'te Britannia'da yeni bir zafer daha kazanılmış ve karışık durum düzenlenmiştir.

M.S. 157'de ise Dac'ların ayaklanması bastırılmış, M.S. 156 ve 159'da da Africa'daki bir isyan önlenerek çatışmalar M.S. 160'da son bulmuştur. Bunlardan başka Achaea ve Mısır'da ve Yahudilerin ayaklanmaları olmuşsa da kısa sürede bastırılmışlardır. Antoninus Pius'u Roma'da Trans-Caucasia'da oturan Hiberi kralı Pharasmenes karısı ile birlikte ziyaret ederek ona saygı gösterdi. Aynı kral Hadrianus'la görüşmeyi reddetmişti. Pius, Karadeniz'in güney-doğu kıyılarında yaşıyan Lazi'lere Pacorus'u kral tayin etmiştir.

Armenia'ya karşı bir savaş için hazırlıklarda bulunan Parth kralı, Vologases III.'ye yazdığı bir mektupla bundan vazgeçirmeğe muvaffak olmuştur.

Tauro İskitya'lıların Karadeniz'de Hypanis(Bug) nehri üzerindeki bir Grek şehri olan Olbiapolis'e karşı giriştikleri saldırı üzerine Olbiapolis'lere yardım göndererek bunları kurtarmış ve İskit'ler bunlara rehine vermeğe mecbur bırakılmışlardır.

Antoninus barışı sevmekle beraber, gerekli olduğunda, yine barışı korumak için, savaşa girişmekten kaçınmamıştır.

3. ANTONİNUS PİUS, KÜLTÜR VE YAPILAR:

Antoninus, halka dokuz kere çeşitli sebeplerle ihsanlarda bulunmuş, ayrıca askerlere armağanlar vermiştir. Karısı Faustina'nın anısına *Puellae Faustinianae* adı altında yoksul kızlar yararına bir yardım kuruluşu tesis ettirmiştir. Daha önce, Nerva ve Traianus da bu çeşit kuruluşlar kurmuşlardı. Hadrianus için, Pantheon'dan pek uzak olmayan Campus Martius'ta bir tapınak bina ettirmiş, yabancı elçiler için kullanılan, Graecastasis adında bir yapı yandıktan sonra tamir ettirilmiştir. Amphitheatrum'u *(Colosseum)* da onartmıştır. Ayrıca, Templum Augusti, Agrippa tapınağı, Pons Sublicius (Tiber üzerindeki en eski köprü), Ostia, Caéeta Tarracina limanları, Antium su yolu da onun tarafından onarım görmüşlerdir. Antoninus görevlerinde kullanmaları için senator ve valilere paraca yardımda bulunmuştur. Şarap,

Faustina
(Sesters)

yağ ve buğday ihtiyaçları için halka kendi gelirinden yardımlar yapmıştır.

4. ANTONİNUS'UN ÖLÜMÜ:

Antoninus, M.S. 161 yılı 7 Mart'ında kısa süren bir hastalıktan sonra öldü. Yemekte pek fazla Alp peyniri yiyen imparatorun geceleyin midesi bozuldu ve ertesi günü ateşi yükseldi. İkinci günü durumunun kötüleştiğini gören imparator, kumandanlarının huzurunda kızını ve

devleti Marcus'a emanet ettiğini bildirerek, her zaman yatak odasında duran altın Fortuna heykelinin de Marcus'un odasına taşınmasını istedi. Çırpıntılarla geçen bir süreden sonra, hastalığın üçüncü gününde Loricum'da öldü.

Antoninus uzun boylu ve yakışıklı idi. Boğuk ve tannan sesliydi. Antoninus Hadrianus Mausoleum'una konuldu. Senato tarafından tanrılaştırıldı.

II. KISIM

MARCUS AURELİUS
M.S. 161-180

1. TAHTA GEÇİŞİ VE İLK YILLAR :

Marcus Aurelius, M.S. 121 yılı 26 Nisan'ında Roma'da Caelius tepesinde bir villada doğmuştu. Fakat, babası Annius Verus İspanya'nın Succuba şehrindendi. Annesi Domitia Lucilla ise iki kere consul'luk yapmış Calvisius Tullus'un kızı idi. Marcus Aurelius, çocukluğunun ilk yıllarında M. Annius Catilius Severus diye isimlendirilmişti. M.S. 130 da babası ölünce Hadrianus ona ilk önce Annius Verissimus adını vermiş, 15 yaşında toga virilis giyince de Annius Verus diye isimlendirmiştir. Babasının ölmesi üzerine büyük babası onu evlât edindi. Marcus, çocukluğundanberi ağırbaşlı ve dikkatliydi. Edebiyat, dram, musikî, geometri, hitabet ve Grek grameri ve Latince'yi de en tanınmış öğretmenlerden aldı. Daha çocukluk yıllarında oniki yaşlarındayken felsefeye karşı büyük bir heves duymağa başladı. Stoa felsefesinin ünlü isimleri hocası oldu, stoik filozoflar yetişmesinde önemli yer aldılar. Ayrıca, hitabet okullarına da devam etti.

Hadrianus, Marcus'u altı yaşındayken atlı sınıfına aldı ve sekiz yaşında Sali'lerin okuluna devama başladı. M.S. 135-136 da toga virilis giydiğinde Hadrianus'un isteği ile manevî oğlu Lucius Ceionius Commodus'un kızı Fabia ile nişanlandı. Ve az sonra da Latin Bayramında *(Feriarum Latinarum)* şehir prefektliğine getirildi. Bundan sonra, avcılık, tiyatro, resim, boks, güreş, koşu ile meşgul olan Marcus, bütün bu alanlarda başarılı oldu. Fakat felsefe kendisini bütün bunlardan uzaklaştırdı, onun bütün benliğini sardı.

Marcus Aurelius

M.S. 138 yılı 1 Ocak günü Lucius Ceionius Commodus öldü. Bunun üzerine Hadrianus tahta bir varis aradı. Marcus, bu sırada he-

nüz onsekiz yaşında bulunduğundan, Antoninus Pius'u evlât edindi. Fakat, o da Marcus'u ve L. Ceionius Commodus'un oğlu Lucius Commodus'u evlât edinecekti. Bu sırada, Marcus, Annius yerine, M. Aeli-

Aelius Caesar
(Lucius Ceionius Commodus)
(Aureus)

us Aurelius Verus diye adlandırıldı. Çünkü bu evlât edinme ile kanunen Aurelius ve Antoninus ailesine girmiş oluyordu. Böylece, onsekiz yaşındaki bu durumu ile quaestor'luğa tayin edildi.

Hadrianus Baiae'da M.S. 138, 10 Temmuz'unda ölünce, Pius

Roma'da bulunmadığı sırada Marcus, quaestor olmasına, rağmen Roma'da bir gladyatör oyununda vasat bir vatandaş gibi bulundu. Pius, onun Fabia ile nişanını bozdurdu ve kendi kızı Faustina ile nişanladı. M.S. 140 yılı consullüğüne de quaestor olmasına rağmen, Pius tarafından aday gösterildi ve Caesar ünvanı verildi. Aynı sırada (M.S. 139) *princeps Juventutis*'lik ünvanını aldı ve imparatorun ikametgâhı olan Domus Tiberiana'da oturması bildirildi. Marcus bunu istemediyse de, sonra razı olmak zorunda kaldı. Caesar'lığa yükseltilmesi dolayısiyle senato kararı ile rahipler meclisine (*Pontifices*) alındı. Marcus,

Faustina
(Aureus)

manevî babasının kendisine yüklediği bu yeni görevlerle meşguliyeti sırasında da özellikle retorik ve edebiyatla ilgilenmekten geri kalmadı. M.S. 145'te kendisinin ikinci, Pius'un dördüncü consullükleri sırasında, Faustina ile evlendi, ertesi yıl ilk kızı Annia Galeria Aurelia Faustina doğdu. Aynı yıl (M.S. 146) *tribunica potestas* ve *imperium proconsulare* yetkileri verilen Marcus, böylelikle imparatorla hemen hemen eşit yetkilere sahib oldu.

Lucilla
(Aureus)

Antoninus Pius'un 7 Mart M.S. 161'de ölmesi üzerine, Marcus, manevî kardeşini meslekdaşı yaparak ona Lucius Aurelius Verus

Commodus Antoninus adıyla, Caesar'lık Augustus'luk ünvanlarını da verdi. Böylece birlikte ilk defa Roma'yı idare eden iki imparator olarak göreve başladılar. Kendisi de Antoninus adını aldı. Üçüncü çocuğu olan kızı Annia Lucilla'yı da Commodus ile nişanladı. Bu birlik içindeki yeni idarenin şerefine kızlar ve oğlanlar için yardım kurumları kuruldu, halka buğday dağıtıldı. Askerlere ve subaylara hediyeler verildi. Manevî babalarının anısına törenler düzenlendi.

2. DIŞ OLAYLAR:

a. *PARTH SAVAŞI*:

Marcus kendisini felsefeye ve halkın ihtiyaçlarını temin etmeğe vermişti. Fakat bu sakin durumu birden değişti. Tiber'in taşarak bir çok evi harab etmesi ve bunu takiben ortaya çıkan kıtlık tehlikesi Marcus ve Commodus'un şahsî dikkat ve yardımları ile hafifletilebildi. Fakat asıl tehlike doğu'da başgöstermişti. Parth'ların savaş tehdidi daha Pius zamanında belirmeğe başlamıştı. İmparatorun ölüp yerine yenilerinin geçmesi Parth kralı Vologases III. için bir fırsat gibi görünmüş ve savaş açmıştı. Aynı sırada, (M.S. 162 Bahar'ı) Britannia'da Britonlar ayaklandılar, Chatti kavmi de Germania ve Raetia'ya saldırdılar. Briton'lara ve Chatti'lere karşı gönderilen kumandanlar kısa sürede bunları mağlubiyete uğrattılar. Fakat, doğu'daki tehlike gerçekten önemliydi. «Armenia ve Parthia savaşı» (*bellum Armeniacum et Parthicum*) adını alan bu savaşa Roma'lılarla Parth'lar arasında tampon devlet olan Armenia'nın kontrolu meselesi sebep olmuştu. Parth kralı Vologases III.'ün kuvvetleri Cappadocia valisini, Elegeia'da mağlûb ederek öldürmesi ve emrindeki legion'u yok etmesi üzerine, Armenia tahtına kendi adayı olan Pacorus'u geçirterek, kontrolu eline aldı. Aynı zamanda, Suriye üzerine yapılan bir Parth saldırısı sonunda Roma kuvvetleri disiplinsizliği sebebiyle kaçarak mağlûbiyeti kabul ettiler.

Doğu'dan gelen bu kötü haberler üzerine Marcus savaş hazırlıklarına başladı. Artık Roma prestijini kurtarmak ve kayıpların telâfisi

Marcus Aurelius

mutlak surette gerekli bulunuyordu. Ve Marcus, bunu ne pahasına olursa olsun gerçekleştirecekti. Fakat, Roma'da da birisinin kalması gerekliydi. Çünkü, Tiber'in taşması sebebiyle zahire ve yiyecek kıtlığının önlenmesi için tedbirler almak zorunluydu. Bu durumda Verus Commodus askerlik yönünden Marcus'tan daha yetenekli olduğundan, Doğu'daki savaş için kendisine yüksek yetki verilerek emrine en kabiliyetli kumandanlar hasredildi ve kaybedilen legion'ların yerini doldurmak üzere her taraftan yeni kuvvetler toplandı. Cappadocia'ya ve Suriye'ye yeni valiler tayin edildiler. Marcus, çok önem verdiği bu sefer yolculuğunda kardeşine Capua'ya kadar refakat etti. Fakat, Roma'ya döndüğünde onun Canusium'da (Canosa-Apulia'da) hastalandığını öğrenince, tekrar onu görmek istedi. Fakat, onun Brundisium'dan hareket ettiğini haber alınca vazgeçti. (M.S. 162 Bahar'ı). Verus, Atina'dan geçerek Antiocheia'ya vasıl oldu. Fakat Parth'larla savaşı daha çok kumandanları yürüttü. M.S. 163'de yeni Cappadocia valisi seferi başarı ile idare ederek, Armenia'nın başkenti Artaxata'yı tahrib ederek onun yerine Kainepolis şehrini kurdu. Her iki imparator *Armeniacus* ünvanını aldılar. Vologases ise kaçmıştı.

Armenia tahtından Pacorus indirilerek, yerine Soaemus getirildi. M.S. 164'te Roma'lılar Mesopotamia'yı istilâ ettiler. M.S. 165,te Seleucia ve Ctesiphon zaptedildikten sonra, Parth savaşı sona erdi.

Ertesi yıl Verus Commodus Roma'ya döndü. Her iki imparator bir zafer alayı düzenledi. Ve her ikisine «*Pater patriae*» ünvanı verildi. Commodus'a ayrıca, *Parthicus* ve *Medicus* ünvanları verildi. M. Aurelius ise çok ısrarlardan sonra bu ünvanları kabule yanaştı. Parth savaşı sonunda Roma topraklarını genişleterek, Fırat'ın (Euphrates) doğu kıyılarına kadar uzanmış Osroene, Edessa ve Carrhae Roma himayesine girmiş ve en önemlisi Roma prestiji de kurtulmuştu. Savaştaki başarıları sebebiyle Avidius Cassius daha sonra Suriye valiliğine atandı (M.S. 169).

Fakat, daha Verus Commodus Roma'ya dönmeden evvel, M.S. 165 güzünde Cassius'un ordusunda veba salgını başlamış ve bunun korkunç tahribatı gitgide artarak bir felâket halini almıştı. Seleucia'da başlıyan bu âfet Suriye'yi altüst ettikten sonra Asia Minor'a ve Mı-

Lucius Verus

sır'a da yayıldı. Sonra Yunanistan ve İtalya'ya, en sonunda Roma'ya ulaştı. Buradan da Rhein dolaylarına sıçradı. Kıtlık ve veba afeti Ro-

Lucius Verus
(Aureus)

ma'lılar için Parth'lar'dan daha zararlı olmuştu. Çok sayıda asker, halk yok oldu. Bunun telâfisi de çok zor olacaktı. Bu sebepten, Parth savaşı zaferle sonuçlanmasına rağmen, Roma'lılar için pek de zararsız kapanmış sayılamazdı.

b. *MARCOMAN'LARLA SAVAŞ*:

Marcoman'larla çatışma henüz doğu'daki savaş devam ettiği sırada başlamıştı (M.S. 166). Fakat bunların saldırıları mahallî idareciler tarafından durdurulmuştu. Hatta, M. Aurelius, Roma ve İtal-

ya'da kıtlık ve veba salgını sırasında bu akınları halktan gizlemişti. Fakat, Lucius Verus doğu'dan döndükten sonra, artık Germenlerle savaşa (*bellum Germanicum*) girişmenin ve iki imparator'un da bu savaş için gerekli olduğunu senato'da açıkladı. Kuzey hudutları, Parth'larla yapılan savaş dolayısıyle, buralardan alınan kuvvetler sebebiyle zayıflamıştı. Bunu fırsat bilen ve yer bakımından sıkışık durumda olan kuzey kavimleri Roma'dan toprak talebinde bulundular. Marcoman'lar ve Quad'lar Pannonia ve Noricum'u geçerek İtalya'yı istilâ ettiler ve Aquilea'yı kuşattılar. Bunları durdurmak üzere harekete geçen Hassa Alayı kumandanı Furius Victorinus öldürüldü ve ordusunun bir kısmı yok edildi. Bunun üzerine iki imparator hazırlanarak sefer için yola çıktılar. M. Aurelius savaş için, Palestin, Arabia, Mısır ve Cappadocia'dan asker getirtti. Zira, veba mevcut askerlerin sayısını da azaltmıştı. Her iki imparatorun geldiğini haber alan Germen'ler elçiler göndererek barış istiyerek, isyanlarının affedilmesini dilediler. Gerçekten, imparatorların harekete geçtiğini öğrenen çeşitli kabileler geri çekilmişler ve bu isyanı başlatan krallarının bazılarını da öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Aquilea'da kışlaklayan imparatorlar, ertesi yıl (M.S. 167) Pannonia'da T. Claudius Pompeianus'un, Raetia ve Noricum'da ise P. Helvius Pertinax'ın zafer kazanmaları üzerine, M.S. 169'da Senato'ya mektuplar göndererek, Roma'ya dönmeye karar verdiler. Fakat, Venetia'da Altinum yakınlarında iken Lucius Verus, M. Aurelius ile beraberce binmiş oldukları atlı-arabada felç geçirdi ve Altinum'a götürüldü, üç gün konuşamadan yaşadıktan sonra öldü. L. Verus'un cesedi Roma'ya götürülerek Hadrianus mausoleum'una gömüldü. (M.S. 169 Ocak).

M. Aurelius Germenlere karşı yapacağı yeni sefer için hazırlıklarda bulunduktan savaş parası temini için altın eşya, tablo ve heykelleri sattıktan sonra M.S. 169 yılı Eylül ayında tekrar harekete geçti. Yanında en güvendiği komutanı olarak eski Pannonia İnferior valisi Claudius Pompeianus bulunuyordu. Pompeianus'u, kendisine daha fazla bağlamak için Lucius Verus'tan dul kalan kızı Lucilla Augusta ile evlendirmişti. Yeni düzenlenmiş legionlarla Alp'leri geçen Roma'lılar, Praetor Prefekti Macrinius Vindex'in bir Germen hücumu kar-

Marcus Aurelius sütunundan relief.

şısında mağlûb olarak öldürüldüğünü öğrendiler. Fakat ertesi yıl, Chatti ve Chauci'lerin Yukarı Germania'ya yaptıkları hücum geri atıldı. M.S. 171'de, Dacia'da Iazyg'lerin hücumu karşısında vali Claudius

Fronto savaş alanında öldü, baş şehir Sarmizegethusae ancak aşağı Moesia'dan yetişen yardımcı kuvvetlerce kurtarılabildi. M.S. 170'de Costoboci kabilesi aşağı Tuna'dan girerek Balkanlara uzandılar, Makedonya ve Yunanistan'ı istilâ ettilerse de tekrar geri atıldılar. Marcus Aurelius Carnuntum'da kurmuş olduğu ordugâhından M.S. 171 de karşı istilâ hareketine geçti ve Germen'lere karşı zafer kazandı. M.S. 172 de Marcoman'lar Roma'lılara zayiat verdirdilerse de imparatorun gayreti ile Roma'lılar yeni ve kesin bir zafer kazandılar ve M. Aurelius «*Germanicus*» ünvanını aldı.

M.S. 172'de Nil deltası kuzeyinde oturan Bucoli kabilesi isyan etti. Bunlara karşı, bütün Asia Minor'un yetkili kumandanı yapılmış olan Avidius Cassius büyük başarı ile galip geldi. Mauretania'da Mauri'lerin güney İspanya'ya yaptıkları saldırı da M.S. 173-4'de temin edilen kuvvetlerle önlenerek geriye atıldılar. Ayrıca, Britannia, Armenia ve Pontus kıyılarında da karışıklıklar çıkmıştı. Armenia'daki Cappadocia komutanı ile kral Sohaemus'un gayretleriyle düzenlendi.

Marcoman'larla savaşın sona ermesi üzerine imparator Carnuntum'dan Sirmium'a geçerek burada konakladı ve M.S. 173 de buradan sefere çıkıp Iazyg'leri mağlub etti. (M.S. 174 sonu). Fakat, imparatorun yokluğundan istifade eden Quad'lar yeni bir kral başkanlığında tekrar isyan ettiler. M.S. 174 yazında meydana gelen savaşta askerler susuzluktan bitkin düşmüşler ve Quad'lar üstün duruma geçmişlerdi. Fakat, birden yağan yağmur savaşın Roma'lılar lehine dönmesi neticesini verdi.

Marcus, Sirmium'da iken barış şartları görüşülüp, kabul edildi. M.S. 175'de Sarmat'lara karşı kazanılan kesin zaferden sonra, imparator «*Sarmaticus*» ünvanını aldı. Marcus bu sırada iki yeni eyalet kurmağa karar verdi. I. Sarmatia idi ve Iazyglerin topraklarını batı Dacia'ya kadar içine alıyordu, II. Marcomannia, ise Bohemia bölgesini ihtiva ediyordu. Fakat bu sırada, Suriye'de Avidius Cassius'un isyan ederek, kendisini imparator ilân ettiği haberini aldı. Bunun üzerine, Marcoman'ların ve Iazyg'lerin Tuna'nın kuzey sahillerini terk etmelerini ve 15 km. lik bir bölgeyi boşaltmaları emrini verdi. Marcomannia'da kuvvetler yerleştirdi ve tahtı için mücadele etmek üzere ka-

rısı Faustina ve oğlu Commodus ile doğu'ya hareket etti. Tuna hududunda iken oğlu Commodus'a 9 Temmuz M.S. 175'te törenle *toga virilis* giydirdi.

Marcus Aurelius
(Aureus)

c. *AVİDİUS CASSİUS'UN İSYANI*:

Senato, Cassius'un isyanını öğrenince onu vatan haini ilân etti. Bununla beraber, Roma'da imparator'un yokluğunda Cassius'un geleceği korkusu da yayılmıştı. Avidius Cassius, doğu'da kendisine verilen yetkilerle durumunu çok kuvvetlendirmiş ve özellikle Suriye'de çok sevilen bir kimse olmuştu. Aslen Cyrrhus'lu olan Cassius, Mar-

cus'un öldüğü rivayeti üzerine kendisini imparator ilân etmişti (M.S. 175 Nisan'ı). Ayrıca, Mısır valisinden de yardım göreceği vaadini almış, yalnız Cappadocia'da Martius Verus ona karşı kalmıştı. Ayrıca, imparatoriçe Faustina'nın imparatorun sıhhati sebebiyle, Cassius'a el uzattığı ve oğlu Commodus için tahtı onun adına muhafazasını istediği söylentisi de dolaşmaktaydı. Marcus, isyancıya karşı yola çıkmış ve yolda iken Senato'nun onu vatan haini ilân ettiğini öğrenmişti. Fakat, Marcus henüz yolda iken, Cassius'un bir subay tarafından öldürülerek başının kendisine getirildiği haber verildi. Marcus'a bağlı kalan askerler, imparatorun ölmediğini öğrenince bu yolu seçmişlerdi. Marcus, Cassius'un başını görmek istemedi, gömülmesini söyledi. Cassius'un saltanatı Nisan ortalarından Temmuz sonlarına kadar, üç ay kadar devam etmişti. Martius Verus, isyanın en kuvvetli olduğu Cyrrhus ve Antiocheia'da hareketi derhal bastırdı ve imparator gelinceye kadar doğu'nun idaresini yürüttü. Cassius'un karısı ve çocuklarına bir şey yapılmadı. Cassius'un taraftarlarına ait mektuplar okunmadan, yakıldı. Ancak imparatora sadık kalmayanlar görevlerinden uzaklaştırıldılar ve bundan böyle herhangi bir kimsenin doğduğu eyalette valilik yapması da yasaklandı.

3. MARCUS ROMA'DA:

Marcus, Suriye'de iyi kabul gördü. Sonra karısı ile Mısır'a gitti, bir süre Alexandria'da kaldı. Dönüşünde, Toros'larda iken Halala'da Faustina öldü. Marcus çok üzüldü, burada Faustinapolis adında bir şehir kuruldu, onun anısına bir tapınak inşa edildi. Senato'dan Faustina'nın tanrıçalaştırılmasını (*diva*) istedi. İtalya'da onun anısına yoksul kızlar için bir kurum tesis edildi. M.S. 174'de Quad'lara karşı zafer kazanıldıktan sonra *Mater Castrorum* ünvanı verildi. Marcus, Roma'ya dönüşü esnasında doğu'da birçok şehri ziyaret etti. Smyrna'da hatip-filozof Aristides ile karşılaştı. Atina'da hatip Adrianos'u dinledi; burada iken birçok hoca için maaş bağladı. Eleusis'te gizli-ayinlere katıldı. Brundisium üzerinden geçerek (M.S. 176 Eylül), Roma'ya döndü. (M.S. 176 Kasım). Bir triumph düzenledi ve halka herkese 8 altın ol-

mak üzere para dağıttı. Ordusunu İtalya'da bıraktıktan sonra, artık askerlerin *toga* giyeceklerini söyleyerek barışın başladığını belirtti. M.S. 177 de, oğlu Commodus'u kendisine ortak ilân ederek, sonra da, *tribunica potestas* yetkisi ile *Augustus* ünvanını verdi. Bu sebeple muhteşem eğlenceler, oyunlar düzenlendi.

Marcus Aurelius
(Aureus)

4. MARCUS AURELİUS'UN ÖLÜMÜ:

Fakat barışın devamı uzun sürmedi. M.S. 177'de Mauretania'da

yeni bir ayaklanma çıktıysa da, derhal bastırıldı. Fakat asıl tehlike yine kuzeyde, Tuna boylarında kendini göstermiş mahallî idareciler bunlarla başa çıkamaz olmuşlardı. Bunun üzerine, M.S. 178 yılı 3 Ağustos'unda Marcus ve oğlu Roma'dan tekrar ayrılarak savaş alanına gittiler. Marcoman'lar, Hermundri, Sarmat ve Quad'larla yeniden çarpışma başladı. M.S. 179 da iki imparator bir zafer kazandılar. Sarmat'lar ve Hermundri ile anlaşmalar yapıldı. Fakat, Marcoman'lar ve Quad'larla savaş, bazı başarılarla M.S. 179-180 kışına kadar devam etti. M.S. 179-180 kışında çarpışma olmadı, yalnız yeni hazırlıklar ve düzenlemeler yapıldı. Sefer için gerekli hazırlıkların yapıldığı sırada, M.S. 180 yılı 17 Mart'ında Marcus öldü. Ölüm yeri hususunda, Tertullianus Sirmium'u (Save üzerinde Mitrowitz), A. Victor ise Vindobona'yı (Viyana) göstermektedir. Marcus, ölümünden iki gün önce dostlarını toplayarak oğlunu halefi olarak ilân etmişti.

5. MARCUS AURELİUS VE İDARÎ TEŞKİLÂT:

Marcus Aurelius bir filozof-imparatordu. Kuzey hudut boylarında iken yazmış olduğu, notlar şeklindeki eseri olan Εἰς Ἑαυτόν (*Kendimle*) veyahutta *«Düşünceler»* de onun derin düşünceleri ifadesini bulmuştur. Böylesine bilgili ve basiretli bir imparator olan M. Aurelius'un devlet idaresinde de çok azimli ve çalışkan, her konuya dikkat eden bir idareci olduğu görülmektedir. Bozuk sıhhatine rağmen, askerliğin çetin görevlerine katlanmış, bundan hiç yılmamıştır.

Senato'ya karşı itibarına yaraşan şekilde davranmış, haksız yere hiç bir senatoru cezalandırmamaya dikkat etmiştir. Dış politika ve iç işlerde senatorlarla tartışmalarda bulunmuş, toplantılara daima katılmıştır. Atlı sınıfı da aynı şekilde ilgi görmüş, ordu içinde kuvvetleri artmıştır. Marcus Aurelius, hürdoğmuşlar, azatlı ve köleler arasında sert ayrılıklar kabûl etmiştir.

Marcus Aurelius bir çok kanunlar çıkartmış ve bunlarda özellikle kendi fikirleri hakim olmuştur. M.S. 178'de çıkartılan *S.C. Orfitianum* kanunu ile, vasiyet bırakmadan ölen bir annenin mirasına çocuklarının sahip olabilecekleri kabûl edilmiştir.

M. Aurelius maliyenin gücünü fuzulî harcamalarla tüketme yolunu tutmayarak mimarî eserler yapımından daha faydalı ve esaslı yatırımlar olan, devletin savunması için gerekli yolların yapımına, ticaretin gelişmesine, kalelerin inşasına ve şehirlerin ihtiyaçlarına sarfına önem vermiştir. Hatta, şehirlerde yapılan oyunların, eğlencelerin, o şehrin varlığına göre düzenlenmesini istemiştir. Bu oyunlarda, kan dökülmesinden hoşlanmadığından, Gladyatörlerin kör kılıçlarla dövüşmeleri usulünü koymuştur.

III. KISIM

COMMODUS

M.S. 180-193

1. COMMODUS TEK BAŞINA İMPARATOR:

Commodus, M.S. 161 yılı 31 Ağustos'unda Lanuvium'da doğmuştu. Buna göre M.S. 180 yılı Mart'ında babasının ölümü üzerine tek başına Roma'nın hâkimi olduğunda ondokuz yaşında bulunuyordu. Daha pek küçük yaşta (M.S. 166 12 Ekim) Caesar ünvanını almış, ondört yaşında da rahipler kolejine girmiş *Princeps Juventutis* ilân edilmişti. M.S. 175, 7 Temmuz'unda *toga virilis* giymiş ve Grek edebiyatında Onesicrates, Latince'de Antistius Capella, retorikte ise Ateius Sanctus gibi zamanın ünlü hocaları tarafından yetiştirilmeğe çalışılmıştı. Fakat bütün bu derslerde hocalarının ona hiç faydası olmadı. Zira, tabiaten kötü, saygısız ve zalimdi. M.S. 175 Temmuz'unda babası ile birlikte Suriye ve Mısır'a gitmiş ve M.S. 176 sonlarına doğru Roma'ya dönmüşlerdi. M.S. 176 yılı 27 Kasım'ında babasına ortak imparator ilân edildi ve bir triumph düzenlendi. M.S. 177, 9 Temmuz'unda kanunî yaş haddinden çok küçük olduğu halde (Consulluk için en az 33 yaş gerekliydi) consul seçildi. M.S. 178'de Crispina ile evlendi. M.S. 178, 3 Ağustos'unda da Marcoman'larla savaşmak üzere babası ile Germania'ya gitti. 17 Mart M.S. 180'de babası Marcus Aurelius'un ölümü ile tek başına imparator kaldı ve Germenlerle barış yaparak savaşa son verdi. Barış şartlarına göre Quad'lardan, Marcoman'lardan Roma hizmetinde çalıştırılmak için esir aldı, ayrıca yıllık bir haraca bağlandılar. Bunlar ancak her ay ve belirli bir yerde toplantı yapabilecekler ve başlarında Romalı bir kumandan da hazır

Commodus

bulunacaktı. Ayrıca Iazygler, Buri ve Vandallar'a karşı savaş açamıyacaklardı. Roma'ya dönüşü sırasında yolu üzerindeki şehirler imparator için törenler düzenlediler. Roma'da ise muhteşem bir zafer alayı tertipleyerek başarısını kutladı (M.S. 180 Ekim 22).

Commodus Roma'nın idaresine ,eyaletlere kendi yakın dostlarını göndermek suretiyle başladı. Babasının adamlarının çoğunu işle-

rinden uzaklaştırdı. Yalnız, Praetor Prefektleri Tarrutenius Paternus ile Tigidius Perennis'i bunlardan ayrı tutarak, görevlerinde bıraktı. Bunlar bir süre idarenin düzgün işlemesine yardımcı oldular. Fakat, imparatorun senato üyeleri arasında ayrım yapması ve onu dikkate almaması aralarında derin bir uçurumun meydana gelmesine sebep oldu.

Ertesi yıl (M.S. 181) Commodus Dacia sınırlarında yapılan savaşta başarı kazanarak ordu tarafından beşinci defa imparator olarak selâmlandı.

Fakat, Commodus'un olumsuz hareketleri en nihayet, M.S. 182 sonlarına doğru bir suikast teşebbüsü ile ilk meyvesini verdi: İmparatorun kız kardeşi, L. Verus'un eski, Cladius Pompeianus'un ise şimdiki karısı, Lucilla önceki imparatoriçeliğinin tutkusundan kurtulamıyarak, geri plânda kalmak istemedi. Kuzeni M. Ummidius Quadratus ile birlikte, Cl. Pompeianus'un önceki evliliğinden olma oğlu Cl. Pompeianus Quintianus'u da aralarına alarak bir suikast düzenlediler. Quintianus, Commodus tiyatrodan çıkarken bıçakla üzerine hücûm etti. Fakat «bu bıçağı sana senato gönderiyor» diyerek atılması, kendisine zaman kaybettirdiğinden bir darbe dahi vuramadan yakalandı. Quadratus ve Quintianus öldürüldüler. Lucilla önce Capreae (Capri) adasına sürüldü, sonra da orada öldürüldü. Aynı sıralarda, Commodus karısı Crispina'ya da zina yaptığı sebebiyle kızarak Capreae'a sürgün etti ve onu da öldürttü. Bundan az sonra Praetor Prefekt'lerinden Tarrutenius Paternus'un, Silvanus Julianus ile yeni bir suikaste karıştığı gerekçesiyle diğer kumandan Tigidius Perennis tarafından görevinden uzaklaştırılarak, imparatorun emriyle öldürtülmesi izledi.Yine şüphe ve korku sebebiyle özellikle senatoya kızgınlığından, Lex. Q. Condianus ve Lex. Q. Valerius Maximus kardeşler, Victoria Faustina adında asil bir kadın, eski consullerden Velius Rufus, Egnatius Capito, öldürüldüler, birçokları da sürgün edildiler.

Bundan sonra Commodus umumî yerlerde bir daha görünmedi. Devlet idaresini Perennis üzerine almış, Commodus da bundan büyük bir ferahlık duymuş, kendisini zevke vermişti. Sarayda artık akla gelmeyen her türlü sefahat alemi alabildiğine sürmeğe başlamıştı. Pe-

Crispina
(Aureus)

rennis ise bu sırada bütün kudreti üzerinde toplamıştı. İstediğini öldürtüyor, servetini durmadan arttırıyordu. Bu sıralarda Sarmatia'da zaferler kazanıldı. Kumandanların bu başarısı Perennis tarafından kendi oğluna maledildi.

2. COMMODUS'UN BUHRANLI YILLARI:

M.S. 184 de Britannia'da, kendilerini Roma legion'larından ayıran sınırın kuzeyinde oturan Briton'lar hududu aşarak Roma kuvvet-

lerini başlarındaki kumandanla birlikte yok ettiler. Bunun üzerine telâşa kapılan Commodus, Britannia'ya Ulpius Marcellus'u gönderdi. Marcellus, Briton'lara şiddetle hücum ederek mağlûb etti Commodus yedinci defa imparator olarak selâmlandı ve *Britannicus* ünvanını aldı. Fakat Briton'larla savaş, sonra tekrar başladı ve M.S. 185 yılında da, Perennis'in Britannia'ya gönderdiği komutanları senato'dan değil, atlı sınıfından seçmesi iyi karşılanmadı. Britannia'daki komutanlar 1500 kişilik bir birliği İtalya'ya gönderdiler. Roma yakınlarında bunlarla konuşan Commodus, ne istediklerini sorunca, bunlar Perennis'in kendisini öldürterek, oğlunu imparator yapmak istediğini, devlete karşı plân kurduğunu, bunun için burada olduklarını söylediler. Bunlara inanan Commodus, Perennis'i teslim etti. Perennis, kızkardeşi, karısı ve iki oğlu derhâl öldürüldüler. Britannia'da ayaklanmış olan kuvvetlere karşı Pertinax gönderildi. Pertinax isyanı bastırarak huzuru sağladı. M.S. 185 de Pannonia'da savaş yapıldı ve sonunda barış sağlandı.

Perennis'in öldürülmesinden sonra, onun yerini Phrygia'lı odahizmetkârı Cleandros aldı. Cleandros, M.S. 186 da Praetor Prefektliğine atandı. Commodus kendisini yine zevk alemlerine ve araba-yarışlarına kaptırdı. Bu defa imparatorluğun kaderi Cleandros'un ellerinde kalmıştı. Cleandros, para için her şeyi satmaya başladı, köleler, eyalet memuriyetleri, procuratorluklar, kumandanlıklar, valilikler hep satıldı ve diğer birçok hoşlanmadığı kimseleri öldürttü.

M.S. 186 da Gallia'da isyan çıktı. İsyancıların başında Maternus adında bir asker bulunuyordu. Maternus, maceracılardan ve arkadaşları askerlerden bir kuvvet toplayarak Gallia'da çapulculuğa başlamıştı. Bunlara karşı gönderilen Pescennius Niger, isyancıları mağlûb ederek, bunları dağıttı. Bunun üzerine Maternus, İtalya'ya kaçtı ve Commodus'a suikast teşebbüsünde bulundu. Fakat, yakalanarak öldürüldü. M.S. 187-188'de Germania'da karışıklıklar çıktı. Commodus buraya bir sefer yapmayı arzuluyordu. Fakat, senato ve halk buna müsaade etmedi.

M.S. 189 yılı Cleandros'un ölümünü getirdi. Bu sırada, hububat kıtlığından halk Cleandros'u sorumlu tutmuş ve ayaklanmıştı. Commodus, durumu tehlikeli gördüğünden, hiç düşünmeden, esasen halk

Commodus
(Bronz-madalyon)

tarafından sevilmeyen bu şahsı, halkın cezalandırmasına bıraktı. Cleandros'la birlikte, karısı Damostratia ve iki oğlu da öldürüldüler. Cleandros'un yerine Julianus ve Regillus atandılar, daha sonra bunlar da öldürüldüler.

Commodus, Cleandros'un öldürülmesinden sonra yine başkalarının etkisi altına girdi. Bunlar arasında, özellikle, metresi Marcia, hizmetkârı Eclectus ve M.S. 191 de Hassa Alayı komutanlığına tayin ettiği Aemilius Laetus bulunmaktadır.

Bundan başka müthiş bir veba salgını da bütün şiddetiyle hüküm sürmeğe başlamıştı. Yalnız Roma'da günde 2000 kişinin öldüğü

oluyordu. Fakat, Commodus'un kendisi vebadan veya cinayetten daha büyük belâydı. Cleandros'un ölümünü takiben sayısız tanınmış kimseyi de onun ardından göndermişti. Fakat, artık imparator sadece öldürme maniasına kapılmakla kalmıyor, kendisini her şeyin üstünde gören bir varlık halini almağa başlıyordu. Kendisine yeni yeni ünvanlar vermeğe koyulmuştu. Esasen, bazı lâkapları vardı : M.S. 183'te annesinin eski aşıklarından birini consul seçmesi üzerine, senato alay anlamında ona «*Pius*» (sadık) ünvanını vermişti. M.S. 185'te ise Perennis'i öldürtmesi üzerine, «*Felix*» (mutlu) adını almıştı. M.S. 190 da ise, Roma şehrine kendi adından mülhem olarak Commodina adını, Senato'ya, halka, sarayına, legionlara, Carthago şehrine ve Afrika donanmasına da Commodianus adını verdi. Amphitheatrum'da vahşi hayvan öldürdüğü için M.S. 192 de kendisine *Romanus Hercules* adını vererek, Hercules gibi aslan postu ve sopa ile dolaşmağa başladı. Bazı aylar, onun isimlerini aldı: Ağustos'a Commodus, Eylül'e Hercules, Ekim'e İnvictus (yenilmez), Kasım'a Exsuperatorius, Aralık'a ise Amazonius adı verildi. Amazonius adını, metresi Marcia'yı bir Amazon gibi kabûl etmesi dolayısıyle almıştı.

3. COMMODUS'UN ÖLÜMÜ :

Commodus, gerek senatorlar ve gerekse yakınındakiler için bir korku ve dehşet sembolü olmuştu. Senatorları gücendirmiş, hatta, onları Roma âdetlerine aykırı olarak amphitheatr'a atlı sınıfının yün elbiseleriyle gitmeleri için zorlamıştı. Sarayından Caelium tepesindeki gladyatörlerin okulu olan Vectiliana Villa'ya, sarayında uyuyamadığını bahane ederek, taşınmıştı. M.S. 192, 31 Aralık gecesini burada geçirerek ertesi gün 1 Ocakta yeni yıl şerefine halkın huzuruna gladyatör olarak çıkmayı plânlamıştı. İşte bu son hareketi, Hassa Alayı kumandanı Quintus Aemilius Laetus ile Eclectus ve Marcia'nın imparatora karşı suikaste girişmelerine sebep oldu. Marcia, Commodus'u etin içine koyduğu zehirle zehirlemek istedi, fakat, âdeti olduğu gibi, çok fazla içtiği şarap ve banyo onun derhal ölmesini önledi. Bunun üzerine her zaman banyoda ona yardım eden atlet Narcissus gönderi-

Commodus
(Sesters)

lerek banyoda boğdurtuldu. Böylece, Commodus 12 yıl, 9 ay, 14 gün saltanattan sonra, 31 yıl ve 4 ay yaşadıktan sonra hayata veda etti. Onunla birlikte Antoninus'lar soyu da son buldu.

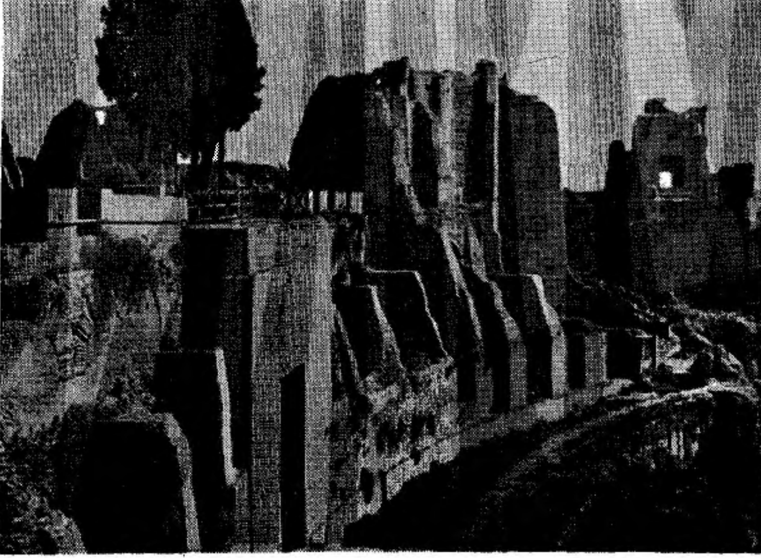
Senato ve halk cesedinin Tiber'e atılmasını istedi, fakat sonra Pertinax'ın teklifi ile Hadrianus Mausoleum'una gömüldü. İsmi kitâbelerden silinerek lânetlendi. Umumî yapılar arasında yalnız *Thermae Commodianae* adındaki hamamlar kaldı. Babasının başlattığı umumî yapıların hiçbirini tamamlatmamıştır. Commodiane Herculea adını verdiği Africa filosu ile Alexandria ile Roma arasında hububat naklini sağlamıştır. Daha sonra Severus kendi soyunu ona bağlamak istediğinden, onun doğum gününün kutlanmasını istemiş ve bazı kitâbelere yeniden adı yazılmıştır.

IV. KISIM

M.S. I. ve II. ASIRDA DEĞİŞME VE GELİŞMELER

1. SENATO *(SENATUS)* VE PRİNCEPS:

Augustus'un kurmuş olduğu principat (*Principatus*) idare şeklinde, princeps olarak imparator sadece Roma vatandaşları içinde en seçkin kişi idi. Bununla beraber, diğer yetkileri Augustus'a büyük bir kudret sağlıyordu. Fakat, zamanın gelişimi içerisinde imparatorların kudretleri daha fazla arttı. Buna karşılık, Augustus'un, Cumhuriyet devrine göre, ayrı bir önem ve değer kazandırmış olduğu senatonun kudreti, imparatorlar yararına, azaldı. İmparatorluk idarî teşkilâtında zorunlu olarak yapılan genişleme plânı ve imparatorun bunlar üzerindeki kontrol yetkisi de yine senatonun zararına oldu. Özellikle, Vespasianus ile Domitianus arasındaki devrede Princeps ile senato arasındaki ilişkiler çok olumsuz bir safhaya ulaştı. Vespasianus, senato'nun yetkilerini kısıtlayarak, kendi yararına tedbirler aldı. Commodus ise onu kendi senatosu olarak adlandırdı. Senato, princeps karşısında işlemez durumlara geldi. Gaius, Nero ve Domitianus senatoya karşı cephe aldılar. Bununla beraber, senato, bazı sorumlulukları itibariyle yine de sahnede kaldı, imparatorluk mekanizmasında rolü oldu. En önemli görevi, otokrasiye karşı tek ve en kuvvetli korunma yolu olan bilinçli düşünceyi idare etmekti. Augustus zamanındaki politik konularda senatoya danışma usûlü, Tiberius'tan itibaren değişerek, yerini imparatorun fikrine deeğr verdiği yakın dostlarına bıraktı. Fakat, senato imparatorluk maliyesinden sorumlu bulunuyordu. Ayrıca, azalan itibarına rağmen, adalet, hukuk işlerinde artan bir hareketliliğe sahipti.

Palatinus tepesinde imparatorluk ikametgâhı.

2. ATLI SINIFI *(EQUİTES)*:

Atlı sınıfının *(Equites)* mensupları gerek sivil ve gerekse askerî görevlerde önemli yerlere getirilmesine Augustus büyük dikkatle eğilmiş, hatta bunlar senato üyeliğine dahi kabul edilmişlerdi. Augustus her işte senatorları kullanmanın uygun olmayacağı düşüncesinde olduğundan, atlılardan da faydalanma yolunu seçmişti. Julius-Claudius'lar zamanında atlıların kudret kazanmaları yavaş yavaş arttı. Vespasianus atlılara devlet idaresinde yer verdi. Titus zamanında, eski consullerin görevlerini elde ettiler. Otho ve Vitellius da onlara sekreterlik gibi önemli görevler verdiler. Domitianus aynı şekilde hareket etti. Traianus zamanında ise Maliye Bakanlığı gibi çok önemli mevkilere getirildiler, Senato'ya girdiler. Böylece Hadrianus bunların bütün idarî teşkilâtta kontrol yetkisine sahip olmalarına imkân sağladı. Atlılar sadece Roma'da değil, bütün imparatorlukta önemli görevlerde

bulundular. Marcus Aurelius'un saltanatı sırasında birçok şeref ünvanları aldılar.

3. ORDU *(EXERCİTUS)*:

Roma ordusu, devletin devamlılığının sembolü olması yanında, Roma uygarlığının, kültürünün yayılmasında birinci derecede rol oynaması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Roma ordugâhları Latin dilinin, Roma örf ve âdetlerinin geniş kitlelere tanıtılıp, benimsetilmesinde bir kaynak teşkil etmişlerdir. İmparatorluk yollarının, köprülerinin, kalelerin ve umumî yapıların askerler tarafından inşa edilmesinin de bunda payı büyük olmuştur. Ordunun devamlı hareketliliği bu yayılmayı kolaylaştırmış, en etkin faktör olmuştur.

Roma ordusunun esasını legion'lar (*legio*) teşkil etmekteydi. Augustus zamanında bunların sayısı yirmibeşi buluyordu. Daha sonra (Nero zamanında) buna üç legion daha eklenerek yirmisekiz, Traianus devrinde otuz, üçüncü yüzyılın başlarında ise (Severus tarafından) otuz üçe ulaşmıştı. Bu sıradaki mevcudu 180000 kişi dolaylarındaydı. Bunlara ilâveten yardımcı kuvvetlerin *(auxiliaries)* ikinci yüzyıldaki toplamı da 220.000 olarak kabûl edildiğine göre, tümü 400.000 kişiden oluşmaktaydı.

Augustus zamanında legion'lar Roma vatandaşlarından veya ordu hizmetine girdiklerinde vatandaşlık hakkını alan hür doğmuş eyaletlilerden meydana gelmişti. Fakat, zamanla, bu durum değişerek (Julius-Claudius'lardan sonra) eyaletlilerin legionlardaki oranı yarıyı teşkil edecek seviyeye çıktı. İkinci yüzyılın başlarında ise bir Romalıya karşılık beş eyaletli vatandaş nisbetine dönüştü. Bununla beraber, kumandanlıklar genellikle Romalıların imtiyazında kaldı. Yardımcı kuvvet (*auxiliaries*) askerleri ilk başlarda vatandaş değillerdi. Fakat yavaş, yavaş bu hakkı almağa başladılar ve Hadrianus zamanında sayıları bir hayli arttı ve Caracalla'nın M.S. 212 de herkese Roma vatandaşlığı vermesinden sonra bu farklılıkları kalmadı. Domitianus zamanında bir de «*Numeri*» adı altında Romalılaşmamış veya barbarlardan oluşan

kuvvetler de Roma ordusunda yer aldılar. Bunları Romalı kumandanlar idare ediyordu.

Roma donanmasının esas filoları Misenum ve Ravenna'da üslenmişti. Bunlardan başka, Mısır, Mauretania, Suriye, Kara Deniz, Tuna, Rhen nehirleri ile Manş denizinde de daha ufak çapta filolar yerleştirilmişti. Bunlar korsanlara veya ani saldırılara karşı karakol görevi yapmakta, gerektiğinde esas filoya katılmaktaydılar.

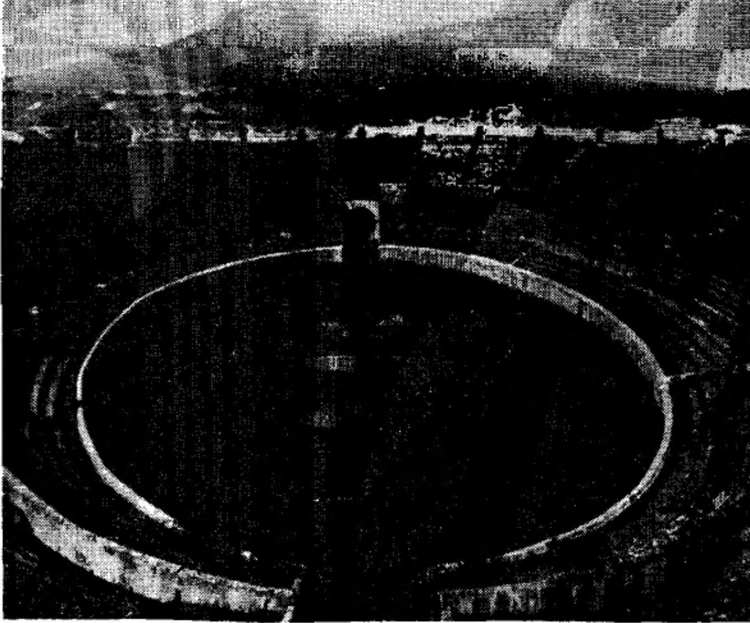
4. EKONOMİK DURUM:

Augustus'un politikası Roma'yı devrin en kuvvetli devleti haline getirmişti. Bu kudrette, tabiî, ekonomik durumun verdiği refah başta gelen unsuru teşkil ediyordu. Özellikle Augustus'un kurduğu barış düzeni Roma'nın ekonomik alanda gelişmesinde başlıca faktörlerden biri olmuştu. Fakat M.S. ikinci yüzyılda bu durum değişmeye, ekonomik hayat sarsıntılar geçirmeğe başladı. Artan devlet masrafları vergi öde-

Pompeii'de Forum ve Juppiter tapınağı.
(Geride Vezüv)

yenlerin gelirleriyle karşılanamaz oldu. Bunun üzerine mahallî idareciler mülk üzerine vasıtalı vergi koydular. Buna ek olarak, merkezî hükümet kendi ihtiyaçları için normal vergi yükünün üstünde talepte bulunabiliyordu. Böylece, halkın üzerine yüklenen malî yükün artmasında başta gelen sorumlular âmil oldular. Çoğalan masrafların en önemlilerinden birisini ordunun artan sayısı karşısında bunların ihtiyaçlarının karşılanması, askerî amaçlarla yapılan yollar, yapılar, köprüler teşkil ediyordu. Sonra, imparatorluk idarî hizmetlerinin masrafları da çoğalmıştı. Diğer taraftan tiyatrolar, hamamlar, tapınaklar, su yolları, köprüler gibi umumî yapıların masrafları da artmıştı. Malî durumun sıkışıklığı imparatorları gümüş paralardaki gümüş miktarını azaltma yönüne sevketti. Nero, Traianus ve Marcus Aurelius bu yolu izleyenlerdendi. İmparatorların ve idarecilerin istedikleri vergileri karşılayamayan köylüler, daha zor durumlara düştüler. Böylece, durum

Pompeii'de amphitheatrum.

gitgide kötüleşmeğe yöneldi. Bazı imparatorlar bunu düzeltmek için dış ülkelerin toprak ve zenginliklerinden faydalanma yoluna gittiler. Fetihlerin çoğu bu amaçla yapıldı. Ekonomik hayatı düzenli tutmak zorunluluğu daima kendini gösterdi.

5. EDEBİYAT VE SAN'AT:

a. *LATİN*:

Augustus'un saltanat yıllarını içine alan devir genellikle edebiyatın «altın çağı» diye tanımlanmaktadır. Augustus'un son yıllarını izleyen yüzyıl ise «gümüş çağ» olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten, Augustus devri yetiştirdiği büyük ozanlarla doruğa ulaşan bir düzeye çıkmıştır. Ancak, «gümüş çağ» olarak adlandırılan devrede yine ünlü isimlere tanık olmuştur. Augustus gibi, bu devrin imparatorları, Vespasianus, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius ve diğerleri yazarlara ve hocalara yardımlarda bulunmuş, bunları himayeleri altına almışlardır.

Bu devrin isimleri arasında «Büyük İskender Tarihi» (*Historiae Alexandri Magni*) yazmış olan Q. Curtius Rufus bulunmaktadır. Yaklaşık olarak Hadrianus zamanında yayınlanan bu eser oldukça eksik olarak günümüze kalmıştır. Diğer bir tarihçi de Tiberius'un ordusunda hizmet etmiş olan G. Velleius Paterculus'tur. İki kitaplık *Historia Romana*'da boşluklar vardır. Özet şeklindeki eser, özellikle Tiberius'u tasviri ile tanınmıştır. Tiberius zamanın bir diğer siması da dokuz kitaplık *Facta et dicta memorabilia* adlı rhetorik eser yazarı Valerius Maximus'tur. Rhetor (hatip) okulları için yazılmış eser pek fazla önem taşımamaktadır. Seneca'nın çağdaşı Gades'li Columella'nın oniki kitaplık ziraatle ilgili *De Re Rustica* adlı eseri de bu devrin ürünüdür. Şüphesiz devrin en ünlü isimlerinden birisi L. Annaeus Seneca'dır. Seneca, (M.Ö. 4-M.S. 65) İspanya'da Corduba'da doğmuş, sonra Roma'ya gelmiştir. Claudius zamanında Messallina'nın kışkırtmasiyle sürgüne gönderilmiş, fakat onun ölümünden sonra dönerek Nero'nun öğretmenliğine atanmıştır. Fakat, sonra önemli görevi dolayısiyle Piso

suikastine karıştığı için Nero'nun gazabından kurtulamadı ve intihar etti. Seneca'nın günümüze kalmış dokuz tragedyası bulunmaktadır. Tragedyalarda, hitabet türü etkisi büyük yer tutmaktadır.

Lucius Annaeus Seneca

Seneca'nın yeğeni M. Annaeus Lucanus (M.S. 39-65), Julius Caesar ile cumhuriyetçiler arasındaki dahilî savaşların bir destanı olan *Pharsalia* veya *De bello civili* adlı eserin sahibidir. On kitaplık eserde

hitabet uslûbu bulunmakla beraber, Livius'un kaybolmuş kitaplarından faydalandığından önem taşımaktadır. Lucanus ta Nero tarafından suikaste karıştığından öldürtüldü. Nero'nun dostu Petronius'un (öl. M.S. 66) *Saturae* (Satyricon) isimli romanı ününü bugüne kadar sürdürmüştür. Romanda eğlenceli yerler ve hikâyeler bulunmaktadır, ki en başarılısı *Cena Trimalchionis* (Trimalchio'nun şöleni) dir. Petronius da Seneca gibi intihar etmek zorunda kaldı. Bu devrin en önemli kişilerinden olan büyük ansiklopedi yazarı G. Plinius Secundus (M.S. 23-79) gerçekten anıtsal bir eser meydana getirmiştir. Otuzyedi kitaplık *Naturalis Historia*'da tarih, gramer, rhetorik, bilim gibi çeşitli konular başarılı bir şekilde ele alınmıştır. İspanya'da Calagurris'te doğmuş olan M. Fabius Quintilianus (aşa.-yuk. M.S. 35-95) Roma'da öğrenim görmüş ve Vespasianus tarafından rhetorik hocalığına atanmıştır. Hatibin yetişmesi üzerine yazdığı oniki kitaplık *Iustitutio Oratoria*'nın etkisi büyük olmuştur. Britannia'da valilik de yapmış olan S. Julius Frontinus (M.S. 40-103), kumandanlığı yanısıra bir mühendis idi. *Strategemata* ve *De aquis* adlı eserleri önemlidir. P. Papinius Statius (M.S. 45-95) beş kitaplık şiirlerini içine alan *Silvae* ile *Thebais* ve *Achilles*'i yazmıştır. Epik bir ozan olan Statius Grek mitolojisine dayalı, canlı karakterler meydana getirmiştir. Özellikle *Silvae* kültür tarihi için çok önemli bir eserdir. Yine İspanya'lı bir ozan olan M. Valerius Martialis (aşa.-yuk. 40-102), Bilbilis'te doğmuştur. Epigrammatik satirlerden oluşan onbeş kitaplık eseri kültür ve ahlâk tarihi yönünden ilgi çekicidir. Catullus'un etkisindedir. Fakat, kendisi de sonrakiler üzerinde etkili olmuştur. Vespasianus zamanının yazarı G. Valerius Flaccus (öl. M.S. 90) sekiz kitaplık *Argonautica*'yı yazmıştır. Kültür tarihi bakımından eseri önem taşıyan diğer bir ozan da Aquinum'lu D. Junius Juvenalis'tir (aşa.-yuk. M.S. 50-130). Önceleri hatiplik eden Juvenalis, sonra satirler yazmıştır. Şiirleri başşehrin yaşantısını yansıtır. Daha sonra dostlarına yazdığı mektuplar ahlâkî temalar üzerinedir.

Afrika'da Madaura şehri doğumlu L. Apuleius, Antoninus Pius ve M. Aurelius devri ozanıdır. *Metamorphoses* adlı eseri çok güzel hikâyeleri içine almaktadır.

Devrin en ünlü tarihçisi Cornelius Tacitus'un (aşa.-yuk. 56-120) Gallia Narbonensis'li bir aileye mensup olduğu sanılıyor. Tacitus, Vespasianus, Titus, Domitianus, Nerva, Traianus ve Hadrianus gibi imparatorların zamanında yaşamış, consul, proconsul olmuş, Asia eyaletini idare etmiştir. İlk eseri olan kayınbabası ünlü Agricola'nın hayatını ele alan *De vita et moribus Iulii Agricolae,* Nerva zamanında yayınlanıyor. Traianus'un saltanatı sırasında ise, *Dialogus de oratoribus* ile *Germania* bunu izliyor. Daha sonra ise *Historiae* adlı eseri yazmıştır, ki kendi zamanından (M.S. 69-96) Domitianus'un ölümüne kadarki yılları içine alıyordu. Fakat, ondört kitaplık bu eserden, günümüze yalnız 1-4. kitaplarla 5. kitabın bir kısmı kalmıştır. M.S. 116 yıllarında yazdığı *Annales* veya kendi verdiği adla *Libri ab excessu divi Augusti,* M.S. 14-68 yılları olaylarını yansıtıyordu. Bu onaltı kitaplık eserden de M.S. 14-28, 31-37, 47-68 yıllarını içine alan 1-4. kitaplar ile 5. kitabın baş kısımları 6. kitabın bir kısmı ve eksik olarak 11-16. kitaplar kalmıştır.

Tacitus'un dostu C. Plinius Caecilius Secundus (M.S. 62-113) Traianus zamanında Bithynia'da valilik yapmış, Cicero gibi mektuplarını toplayarak yayınlamıştır. Ayrıca, *Panegyricus* adlı eseri vardır ki, Domitianus'un despotluğu ile Traianus'u karşılaştırmaktadır.

Afrika'lı Gaius Suetonius Tranquillus (aşa.-yuk. M.S. 70-140) tarihî ve edebî yönü olan *De viris illustiribus* ile M.S. 120 yıllarında *Vitae duodecim Caesarum* adlı imparator biyografilerini (Julius Caesar'dan Domitianus'a kadar) yazmıştır. Fakat biyografilerin baş tarafı eksik olarak oniki biyografi kalmıştır. Önceki eser de oldukça eksik olarak günümüze intikal etmiştir. Suetonius'un dili iyi olmakla beraber, tarihçi olarak eleştiri süzgecinden uzak kalmıştır.

Marcus Aurelius ile Lucius Verus'a hocalık etmiş olan Cirta'lı M. Cornelius Fronto (aşa. yuk. - M.S. 100-167) bu iki imparatorla mektuplaşmaları ile tanınmış, ünlü bir hatiptir. Onun öğrencisi olan Aulus Gellius (aşa. yuk. M.S. 123-165), edebiyat, dil ve bilim üzerine yirmi kitaplık *Noctes Atticae* isimli eseri ile tanınmaktadır. Kitap önemini kaybolmuş eserlerden parçaları ihtiva etmesiyle kazanmaktadır. Afrika'da Madaura'da doğmuş olan L. Apuleus (aşa. yuk. M.S. 125-

180) ise hikâyeleri içine almış olan ve en tanınmışı «Altın Eşek» olan *Metamorphoses* adlı yapıtı ile ünlüdür.

b. *GREK*:

Bu devir imparatorları içinde Hadrianus gibi Grek edebiyatı hayranları yanında Grekçe'yi bilenler, imparatorluk dahilinde bir Grek yazarlar çevresinin doğmasında öncü olmuşlardır denilebilir. Böylece, Grek tarihçiler, coğrafyacılar, filozoflar, hatipler yetişmiş ünlü eserler vermişlerdir. Hatta Marcus Aurelius ünlü eserini Grekçe yazmıştır.

Bu yazarlar arasında en tanınmışlardan birisi şüphesiz Plutarkhos'tur (M.S. 50-120). Plutarkhos'un, bir ünlü Romalı ile bir Hellen'i karşılaştırmak biçiminde ele aldığı «*Paralel Hayatlar*» (Βίοι Παράλληλοι) da, biyografisini işlediği kişinin ruhsal durumunu ve yaşantısını büyük bir ustalıkla çizmiştir. *Moralia* adlı eserinde ise ahlâkî, di nî konular ele alınmıştır.

İmparatorluğun en önemli tarihçisi ise Cassius Dio Cocceianus'tur. İmparator Commodus'a hizmet etmiş M.S. 222'de consul olmuştur. «*Roma Tarihi*» (Ῥωμαική ἱστορία) adlı ünlü yapıtı Aeneas'ın İtalya'ya ayak basmasından itibaren kendi devri olan M.S. 229'a kadarki tüm Roma tarihini ihtiva ediyordu. Ancak, eseri bütünüyle günümüze kalmamıştır. M.Ö. 68-M.S.46 arasının tarihi tümüyle mevcuttur. Tacitus'un boşluklarını tamamlayan yerler başlıca kaynağımızı teşkil etmektedir.

Amasya'lı Strabon, (M.Ö. 63-M.S. 23) dünyanın coğrafî, etnik tasviri olan *Geographica* adlı onyedi kitaplık değerli eseriyle ün kazanmıştır. Ayrıca M.Ö. 143-27 yılları olaylarını anlatan Ὑπόμνηματα adlı eseri bir dünya tarihi niteliğindeydi.

İzmit'li (Nicomedia) Flavius Arrianos (M.S. 95-175), M.S. 131-7 yılları arasında Kappadokya valiliği yapmıştır. Yedi kitaplık «*İskender'in anabasis*'i» (Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις) İskender'in seferini anlatmaktadır. Ayrıca, *Encheiridion* ve *Diatribae Epicteti* adlı felsefî eserler de yazmıştır.

Önemli bir tarihçi de İskenderiye'li Appianos'tur. Roma'da Trai-

anus, Hadrianus ve Antoninus Pius zamanında yaşamıştır. Yirmidört kitaplık «Roma Tarihi» (῾Ρωμαικά) ni M.S. 160 yıllarında kaleme almıştır. Onbir kitabı günümüze kalan bu eser, Vespasianus zamanına kadarki olayları içine almaktadır.

Marcus Aurelius zamanının yazarı olan Pausanias, Hellas'ı tasvir eden (Περιήγησις τῆς ῾Ελλάδος) adlı yapıtın sahibidir. Eseri arkeoloji çalışmaları için önemli olmuştur.

Roma dünyası Augustus ve onu izleyenler ile iki yüzyıl boyunca anıtsal genel yapılara sahne oldu. Özellikle Roma muhteşem bir

Forum Romanum'da Tabularium (Şehir Arşiv Binası).

Marcus Aurelius sütunu
(M.S. 176-193)

şehir halini aldı. Roma'yı taklid eden diğer daha küçük şehirler, tapınaklar, basilika'lar ve sütünlarla çevrili forumlara sahib oldular. Bu arada tiyatrolar, hamamlar, su kanalları, büyük köprüler de inşa edildi. Tapınak ve meydanlar tanrı ve imparator heykelleriyle süslendi. Bu devrin en karakteristik yönü, Roma san'atında realizme verilen önemdir. Traianus ve Marcus Aurelius sütunlarında görüldüğü üzere yeni mimarî şekil, devrin özelliklerinden birisidir. Taş ve tuğladan yapılmış binalar ve mermerin çok bol kullanılması bu yılların özelliğini teşkil etmektedir.

Eyaletlerde de çok güzel yapılar meydana getirildi. Nîmes'deki ve Tunus'ta El-Djemm'deki amphi tiyatro'lar, Trèves'deki Porta Nigra, Alcantara'da Tagus üzerindeki köprü bunlara birer örnektir. İç dekorasyonda, freskler, yeni stiller kazandı. Altın, gümüş ve bronzdan mamûl eşyalar, kaplar büyük bir ustalıkla işlendiler. Böylece bu devir san'atta altın bir çağ idrak etti.

KRONOLOJİ CETVELİ

(İmparatorlar)

M.Ö. 27—M.S. 14	AUGUSTUS (C. Octavius, evlât edinildikten sonra C. Julius Octavianus)
M.S. 14— 37	TİBERİUS (Tiberius Claudius Nero, evlât edinildikten sonra, Tiberius Julius Caesar)
M.S. 37— 41	CALİGULA (Gaius Julius Caesar - Augustus Germanicus)
M.S. 41— 54	CLAUDİUS (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus)
M.S. 54— 68	NERO (L. Domitius Ahenobarbus, evlât edinildikten sonra, Ti. Claudius Drusus Germanicus)
M.S. 68— 69	GALBA (Ser. Sulpicius)
M.S. 69	OTHO (M. Salvius)
M.S. 69— 79	VİTELLİUS (Aulus)
M.S. 79— 81	TİTUS (Titus Flavius Vespasianus)
M.S. 81— 96	DOMİTİANUS (T. Flavius)
M.S. 96— 98	NERVA (M. Cocceius)
M.S. 98—117	TRAİANUS (M. Ulpius)
M.S. 117—138	HADRİANUS (Publius Aelius)
M.S. 138—161	ANTONİNUS PİUS (T. Aurelius Fulvus Boionius Arrius, evlât edinildikten sonra T. Aelius Hadrianus Antoninus Pius)

M.S. 161—180	MARCUS AURELİUS (M. Annius Catilius Severus, evlât edinildikten sonra, M. Aelius Aurelius Aurelius Verus - M. Aurelius Antoninus)
M.S. 161—169	LUCİUS VERUS (L. Ceionius Commodus Verus, evlât edinildikten sonra, L. Aelius Aurelius Commodus Verus)
M.S. 176—192	COMMODUS (L. Aurelius Commodus Antoninus)

INDEX
(Özel isimler ve deyimler)

ab epistulis 97
Abgarus 187
Ab Urbe condita libri 59
Academia 208
A. Caecina Alienus 152
Achaea, 118 217
Achilles 254
Acilius Attianus 193, 195, 197
Acte 108
Actium 31, 58, 118
Adiebene. 111, 188
Adminius 85
Adrianos 235
advocati fisci 207
Aedemon 85, 90
Aedui 74
Aegae 110
Aelia Capitolina 202, 204
Aelia Paetina 89
Aelius Gallus 43
Aemilius Laetus 244
Aemilius Lepidus 85
Aeneas 256
Aeneis 58
Aesculapius 98
Aethiopia(lılar) 43, 44
Africa 29, 44, 51, 73, 78, 125, 139, 148, 163, 201, 217, 245, 246, 255
Africa Nova 44
Agricola 125, 144, 162, 165, 225
Agrippa 36, 38, 43, 49, 61, 62, 63, 64, 66, (kral) 113, 155
Agrippa Postumus 64, 69
Agrippa tapınağı 217
Agrippina 64, 69, 73, 75, 76, 79, 80, 85, (Claudius'un karısı) 89, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108
Ajax. 201
Ala(e) 53, 54
Alan'lar 147, 216
Albanus 171
Albinus 113
Alcantara 259
Alcibiades 202
Alexandria 31, 33, 74, 83, 84, 132, 139, 200, 203, 235, 246
Alienus Caecina 127, 128, 129
Alp(ler) 218, 231
Alpes Cottiae 120
Altinum 231
Amasia 203
Amazon 245
Amazonius 245
Amisos. 203
Amores 59
Amphitheatrum Flavium (Colosseum) 149, 245
Amyntas 44; 48
Ancharia 29
Ancona 192

Ancyra (Ankara) 65, 195, 201
Andes, 58
Andriace 71
Angrivarii 113
Anicetus 108
Anio Novus 99
Annales 255
Annia Galeria Faustina 212, 225
Annia Lucilla 226
Annius Gallus 129, 143
Annius Verissimus 221
Annius Verus 205 212, 221
Annius Vinicianus 118
Antinoupolis 207
Antiocheia (Antakya) 71, 72, 79, 186, 187, 188, 190, 195, 201, 202, 204, 228, 235
Antiocheia (Yalvaç) 65
Antiochus IV, 146
Antiochus Epishanes 49, 95
Antipas 49
Antipater 49
Antistius 42, (L.) 106
Antistius Capella 239
Antium 79, 105, 114, 217
Antonia 60, 63, 75, 76, 79, 81, 87, 88, (Claudius'un kızı) 89, 106, 118, 141
Antonia Tryphaena 74
Antoninus 223, 226
Antoninus'lar 246, 251
Antoninus Pius 211, 212, 213, 217, 218, 223, 224, 225, 252, 254, 257
Antonius M., 31, 31 (Lucius); 32, 33, 36, 44, 48, 55, 58, 60, 64, 72, 79, 81, 87
Antonius Musa 62
Antonius Primus 132, 134, 135, 141, 142
Apis 72
Apollo 36, 56, 135
Apollonia 29, 30, 65
Appia 192
Aqua Claudia 99
Aqua Traiana. 190
Aquilea 129, 132, 231
Aquinum 254
Aquitania 41, 71
Arabia 43, 185, 231
Arabia Petrae 184, 185
Ara pacis Augustae 56
a rationibus 97
arbiter elegantiae 118
Archelaos 49, 71, 110
Archon 201
Argentoratum (Strasbourg) 45
Argonautica 254
Ariminum 129
Aristides 235
Armenia 48, 64, 67, 71, 85, 93, 94, 95, 109, 110, 111, 145, 146, 147, 185, 186, 188, 195, 215, 217, 226, 228, 233
Armeniacus 228
Arminius 47, 69, 71
Arrianos 256
Arricina Tertulla 153
Arrius Varus 132
Arsakid'ler 93
Ars Amatoria 59
Artabanus 71, 93
Artagira 64
Artaxata 93, 110, 228
Arulenus Rusticus 151
Asander 49
Asia 31, 51, 139, 149, 165, 211, 255
Asia Minor 48, 49, 71, 114, 183, 186, 213, 228, 233

Asiaticus 89
Asisium 60
Aspurgus 95
Assyria 188, 195
Asturia (lılar) 42 43
Asturica Augusta (Astorga) 43
Ateius Sanctus 239
Atia 29
Atina 71, 89, 185, 201, 203, 228, 235
Attambelus 188
auctoritas 51
Augusta 67, 81, 101, 213
Augusta Praetoria (Aosta) 41
Augusta Vindelicorum (Augusburg) 42
Augustus 29, 36, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 77, 78, 83, 87, 88, 89, 91, 96, 98, 149, 236, 247, 248, 250, 252, 257
Aulus Gellius 255
Aulus Plautius 91, 95
Aurelius 223
Aurum coronarium 192
auxilia 54
auxiliaries 249
Axidares 185
A. Victor 237
Avidius Cassius 228, 233, 234
Avidius Nigrinus 197

Babylonia 188
Baetica 43, 51, 120, 125, 149
Baiae 62, 83, 108, 205, 223
Bar Kochba 204
Basel 45
Basilica Ulpia 190
Bastarna'lar 47
Bataviahlar 55, 92, 141, 142, 144, 146, 147
Bavaria 42
Bedriacum 129
Belgica 71, 95, 127
bellum Armeniacum et Parthicum, 226
bellum Cantabricum 42
bellum Germaniacum 231
Beneventum 66, 118, 192
Beneventum takı 190
Berenice 155
Betilianus Bassus 86
Bilbilis 254
Bithynia 48, 195, 201, 255
Bithynia-Pontus 149
Bocchus 44
Bohemia 233
Boii (Bohemia) 45
Bonna (Bonn) 45
Bosphorus 49, 86, 95, 201
Bostra 202
Boudicca 112
Bracaraugusta (Braga) 43
Brenner 42
Brigantes 95
Brigant'lar 144, 195, 197, 200, 213
Brindizi 31, 58
Britannia 41, 85, 89, 91, 95, 111, 112, 139, 144, 153, 162, 165, 200, 204, 213, 217, 226, 233, 242, 243, 254.
Britannica 134
Britannicus 89, 101, 106, 153, 243
Briton(lar) 85, 112, 226, 242, 243
Brixellum 129
Bructeri 47
Bructer'ler 146
Brundisium 30, 58, 192, 228, 235
Brutus 31, 58, 59

Bucoli 233
Buri 240
Burrus A., 103, 105, 106, 110, 118, 120, 123
Byzantium 149

Caecina 120, 125, 127, 128, 129, 131, 132
Caéeta Tarracina 217
Caelinum, 149 245
Caelius 221
Caenis 141
Caesar 29, 30, 31, 33, 49, 56, 60, 91
Caesaraugusta (Saragossa) 43
Caesarea 113
Caesariensis 91
Caesarion 33
Caesonia 86
Calagurris 254
Caledonia'lılar 162
Calgacus 162
Callaecia 43
Callinicus 146
Callistus 86, 97
Calpurnius Piso Licinianus 125, 126
Calvisius Tullus 221
Campania 66, 75, 77, 108, 135, 152, 155
Campus Martius 56, 114, 120, 171, 217
Camulodunum (Colchester) 91
Canidius 33
Canninefates 92, 142
Cantabria(lılar) 42, 43, 67
Canusium (Canosa-Apulia) 228
Capitolinus 83, 141
Capitolium 135, 145
Cappadocia 48, 71, 94, 110, 111, 145, 146, 186, 202, 215, 226, 228, 231, 233, 234, 256
Capreae (Capri) 75, 77, 131, 241
Capua 228
Caracalla 249
Caratacus 95
Carchedoniacon 103
Caria 202
Carisius 42
Carnuntum 233
Carrhae 48, 228
Carthago (Kartaca) 163, 245
Cartimanduae 95
Casperius Aelianus 178
Cassius 31, (Parma'lı) 33; 228
Cassius Chaerea 86, 89
Cassius Dio Coeceianus 256
Cassius Longus 132
Castor 81
Castra Vetera 45, 142
Catilina 58
Catilius Severus 195
Catullus 254
Cayster 202
C. Calpurnius Crassus 177
Cena Trimalchionis 254
Cenevre dğ. 129
Censoria potestas 38, 160
Censor perpetuus 160, 164
census 38, 41, 64, 149
Centumcellae 192
Ceres 118
Cerialis 165
Cestius Gallus 113
Charmion 31
Chatti 45, 47, 92, 161, 162, 164, 165, 226, 232
Chauci 92, 232
Cibyra 77
Cicero 29, 31, 205, 255
Cilicia 48, 51, 71, 95, 110, 186, 190, 202

Circus Maximus 114, 118, 190
Cirta 255
Civilis (Julius). 141, 142, 143, 144, 146
Classicus 144
Claudia 89
Claudius 48, 131, 139, 141, 153, (lar) 68, 81, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 113, 120, 252
Claudius Fronto 233
Claudius Pompeianus 231, 241
Claudius Pompeianus Quintianus 241
Cleandros 243, 245
Clemens 69
Clodius Macer 125
Clyde 162, 214
Cn. J. Flaccus 164
Cohortes vigilium 55
Colonia (Köln) 56, 112, 144, 179
Colonia Claudia Agrippinensis (Köln) 101
Colosseum 217
Coma 42
Comitia 53
Commagene 48, 71, 95, 145, 146
Commodiane Herculea 246
Commodianus 245
Commodina 245
Commodus 204, 221, 226, 228, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 256
Comota 41
Comulodonum 112
Congiaria 192
Consilium 52, 207
Constance 42
consul perpetuus 131
Corbulo Cn. D., 93, 110, 111, 118, 123, 132, 160
Corcyra 118
Corduba 149, 252
Cornelius Fuscus 163
Cornelius Gallus 43
Cornelius Palma 185, 197
Cornelius Tacitus 255
corona civica 39
Corsica 101, 149
Costoboci 233
Cotys 48, 74, 85, 94, 95
C. Paetus 146
Crassus 48
Cremona 129, 132, 134, 135
Cremna 44
Crispina 239, 241
Ctesiphon 188, 228
Cunobelinus 41, 91
cura legum morumque 57
Curia 171
Curia Julia 36, 38
Cuspius Fadus 113
Cutilae 152, 158
Cyme 77
Cynobellinus 85
Cyprus (Kıbrıs) 190
Cyrenaica 195, 201
Cyrene 190
Cyrrhus 234, 235
Cyzicus 201

Dabel 185
Dac (lar) 47, 162, 163, 181, 183, 184, 185, 190, 193, 217
Dachae 93
Dacia 197, 232, 233, 241
Dacicus 163, 183
Dalmatia 46
Damascus (Şam) 185

Damostratia 244
De aquis 254
De bello civili 253
Decebalus 162, 163, 179, 181, 183, 185
delatores 77, 81
Deldo 47
Demonax 93
denarius 54
De Re Rustica 252
Deus (tanrı) 164
De viris illustiribus 255
De vita et moribus Iulii Agricolae 255
de vita sua 103
Dialogus de oratoribus 255
Diatribae Epicteti 256
Dillius Vocula 142
Diocletianus 40
D. Junius Juvenalis 254
Dobruca 184
Dolabella 73
dominatus 40
Dominus (efendi) 164
Domitia 160, 165
Domitia Lucilla 221
Domitianus 141, 145, 147, 153, 155, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 175, 177, 178, 179, 183, 247, 248, 249, 255
Domitia Paulina 193
Domitilla 141
Domitius Ahenobarbus Cn 101
Domitius L., 56
Domus Aurea (Altın Ev) 114, 116, 117
Domus Tiberiana 224
Dracon 201
Drobetae 181
Drusilla 81, 86
Drusus 45, 56, 64, 69, 75, 76, 77, 87, (Claudius'un oğlu) 89, 92
Drusus takı 190
Dyrrachium 201

Eburacum (York) 144
Eclectus 244
Eclogae 58
Edessa 187, 288
edicta 207
edictum perpetuum 207
Egnatius Capito 241
Elbe 45, 56
El-Djemm 259
Elegia 59, 60, 186, 187, 226
Elephantine 43
Eleusis 202, 235
Emerita (Merida) 43
Encheiridion 256
Ennia 81
Entellus 165
Epameinondas 201
Epaphroditus 165
Ephesus 77, 201, 202
Epictetus 165
Epikharis 118
Epikouros 59
Epiphanes 146
Epistulae 59
Epistulae ex Ponto 59
Epodes 59
Equites 52, 53, 207, 248
Esquilinum 149
Eunones 95
Euphrates (Fırat) 188, 201, 228
Exercitus 54
Exsuperatorius 245

Fabia 221, 224
Fabius Fabullus 132
Fabius Valens 127, 129

Facta et dicta memorabilia 252
Faenius Rufus 116
Falacrina 139
Faustina 213, 217, 224, 225, 234, 235
Faustinapolis 235
Felix 245
Feriarum Latinarum 221
Festus 113
fides 58
Fiscus 97
Fiscus Alexandrinus 149
Fiscus Judaicus 145, 149, 176
Flavia Domitilla 139
Forth 162, 214
Fortuna Augusta 56
Forum 81, 126, 163
Forum Augustum 56
Forum Fortunae 134
Forum Hadriani 200
Forum Romanum 149, 257
Forum Traiani 185, 190
Frisii 92, 112, 142
Frontinus 144
Furius Victorinus 231

Gabinius Secundus P., 92
Gades 193
Gades'li Columella 252
Gaius 247
Gaius Caesar 29, 38, 48, 62, 64, 69, 74
Gaius (Caligula). 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 99, 101, 125
Gaius Saturninus 46
Gaius Silius 101
Gaius Suetonius Tranquillus 255
Galatia 44, 48, 146
Galba 89, 92, 95, 119, 123, 125, 126, 127, 131
Galilee 113
Gallia 41, 42, 45, 56, 56, 74, 85, 86, 91, 131, 134, 141, 142, 144, 200, 243, 255, (lılar), 141, 142, 143
Gallia Lugdunensis 119, 123
Gallia Narbonensis 51, 78, 129
Gannascus 92, 93
Garda 42
Gens Flavia 167, 171
Geographica 256
Georgica 58
Gepaepyris 95
Germania 44, 45, 54, 67, 71, 85, 92, 93, 112, 125, 127, 129, 131, 139, 142, 143, 146, 153, 160, 161, 162, 164, 165, 178, 179, 200, 213, 215, 232, 239, 243, 255
Germanicus 45, 47, 64, 69, 71, 72, 73, 75, 80, 87, 88, 101, 106, 162, 164, 178, 233
Germen(ler) 42, 45, 46, 47, 55, 64, 69, 71, 83, 85, 86, 131, 141, 142, 148, 164, 231, 233, 239
Gesoriacum (Bononia) 91
Gessius Florus 113
Gorneae 93
Gotarzes. 93, 94
Graeca stasis 217
Grek(ler) 190, 193, 201, 202, 208, 217, 221, 256
G. Valerius Flaccus 254
G. Velleius Paterculus 252

Hadria, 193
Hadrianapolis (Edirne) 201, 207
Hadrianus 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211,

213, 217, 221, 222, 223, 231, 246, 248, 249, 252, 255, 256, 257
Halala 235
Hannibal 36
Helicon 89
Helius 118
Hellas 257
Helvetii 139
Helvidius Priscus 151
Helvius Pertinax P., 231
Herculaneum 75, 155
Hercules 245
Hermundri 237
Herodes 49
Herodes Agrippa 84, 91, 92, 113
Hiberi 217
Hindistan 185
Hispania (İspanya) 45
Hispania Tarraconensis 119, 123
Historiae 255
Historiae Alexandri Magni 252
Historia Romana 252
Hollanda 200
Homanedes 44
Homeros 83
Horatius 58, 59
Hordeonius Flaccus 142
Hostilia 129
humanus 38
Hymnos'lar 59
Hypanis (Bug) 217
Hyrcania(lılar) 93, 111, 147

Iazyg(ler) 163, 183, 232, 233, 240

İberia 93
Inceni 112
İlium 71
İllyricum 41, 42, 46, 51, 66, 69
imperator 36, 38, 68, 92, 153
imperium 51
İmperium Galliarum 146
imperium maius 40, 71, 72
imperium proconsulare 39, 62, 141, 147, 205, 213, 225
İnguiomerus 69
intra cubiculum 98, 105
İnvictus 245
İotapata 113
Iras 31
İrlanda 162
İsis 31
İskender 83, 188, 256
İskender'in Anabasis'i 256
İskenderiye 33, 36
İskenderiye'li Appianos 256
İskityalı'lar 217
İskoçya 162
İspanya 29, 41, 42, 43, 51, 56, 78, 125, 134, 149, 165, 179, 193, 215, 221, 233, 252, 254
İsthmos 118
İtalica 179, 193, 201
İtalya 30, 31, 40, 54, 58, 59, 67, 77, 81, 111, 129, 131, 145, 155, 176, 201, 206, 207, 211, 213, 229, 230, 231, 235, 236, 243, 256
ius edicendi 40
ius primae relationis 40
İustitutio Oratoria 254
ius trium liberorum 57

Janus 36, 43, 147
Jerusalem (Kudüs) 49, 85, 92, 113, 145, 147, 153, 202, 204
Jordanes (Ürdün) 113
Josephus 113
Juba II 44

Judaea 49, 89, 91, 113, 132, 139, 145, 153, 155, 190, 203, 204, 213, 215
Julia 29, 43, 60, 62, 64, 67, 153, 160, (Gaius'un kızkardeşi) : 89, 101
Julia Augusta 67
Julianus 244
Julius 36, 38, 68, 79
Julius Antonius 64
Julius Caesar 29, 38, 44, 253, 255
Julius Claudius 120, 123
Julius Cottius M. 42
Julius Florus 74
Julius Sacrovir 74
Julius Severus 204
Junius Blaesus 73
Junius Mauricus 151
Junius Silanus 81
Juppiter 145
Juppiter Capitolinus 55, 83, 149, 155, 159, 171, 178, 204
Juppiter Conservator 171
Juppiter Custos 171

Kainepolis 228
Kleopatra 31, 32, 33, 34, 35, 36, 44, 55
Korinth 171

Lacus Fucinus (Lago Celano) 99
Lamia 86
Lanuvium 211, 239
L. Apuleus 254, 255
Latinitas Juniana 98
La Turbie 42
Lazi'ler 217
legati Augusti pro praetore 51
legati legionis 51
legatus legionis 54
Leges Juliae 57
legio 249
Lepida 105
Lepidus 31, 41, 55
Leptis 163
Lesbos 71
Lex de maiestate 77
Lex Fufia Caninia 57
Lex. Q. Condianus 241
Lex. Q. Valerius Maximus 241
Lex Julia maritandis ordinibus 57
Lex Julia de adulteriis coercendis 57
Lex Junia 98
Lex Junia Narbona 57
Lex papia Poppaea 57, 98, 106
libertus a studiis 97
Libri ab excessu divi Augusti 255
Libya 203
Licinius Crassus, M. 47
Licinius Mucianus 131, 132
Limes Germanicus 162
Limes'ler 200
Limyra 64
Lingones 127, 142, 143
Livia Drusilla 60, 61, 66, 67
Livilla 75, 77, 88
Livius 38, 59, 83, 254
Locus Castorum 129
Locusta 106
Lollius, M. 45
Londinium (Londra) 112
Longinus 183
Loricum 219
Lorium 211
Lucanus 118, 254
Lucilius Bassus 132, 145
Lucilla 241
Lucilla Augusta 231
Lucius Aelius Caesar 204
Lucius Caesar 62, 64, 69

Lucius Ceionius Commodus 204, 221, 222, 223
Lucius Commodus 223
Lucius Quietus 187
Lucius Verus 231, 241, 255
Lucullus 77
Lucus Asturum (Lugo) 43
Ludi Palatini 86
Lugdunensis 71, 127
Lugdunum (Lyon) 56, 87, 123
Luguvallium (Carlisle) 144
Lusitania 43, 108, 119, 123, 127
Lusius Quiteus 190, 197
Lycaonia 48
Lyceum 208
Lycia 48, 64, 89, 91, 146, 149, 202

Macedonia 47, 48, 51, 201
Macrinius Vindex 231
Madaura 254, 255
Maecenas 57, 59, 114
Magna Mater 55
Magnesia 77
Main 45
Maliku 185
M. Annaeus Lucanus 253
Mantinea 201
Mantua 58, 129
Marcella 61, 62
Marcellus 41, 43, 60, 61, 62, 66
Marcia 244, 245
Marcia Furmilla 153
Marcius Philippus 29
Marcius Turbo 195, 197, 198
Marcoman(lar) 45, 46, 71, 163, 230, 231, 233, 237, 239
Marcomannia 233
Marcius Atius Balbus 29
Marcus Aurelius 213, 221-224, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 239, 249, 251, 254, 255, 256, 257
Marcus Aurelius sütunu, 258, 259
Marcus Vinicius 41
Marobuduus 46, 47, 71
Marsi 47
Mars Ultor 56, 184
Martius Verus 235
Massilia (Marsilya) 64, 91, 134, 200
Mater Castrorum 235
Maternus 243
Matidia 195
Mauretania 44, 85, 89, 90, 91, 163, 195, 201, 215, 233, 236, 250
Mauri(ler) : 73, 233
Mausoleum 205, 207
Maximus 164
M. Cornelius Fronto 255
Media 147
Media Atropatene 110
Medicus 228
Meherdates 94
Melissa 202
Melitene 201
Memmius Regulus 76
Memnon 203
Mercurius Augusta 56
Mesene 188
Mesopotamia 187, 188, 190, 195, 228
Messallina V. 89, 100, 101, 252, (Statilia), 118
Metamorphoses. 59, 254, 256
Mevania 135
M. Fabius Quintilianus 254
Mısır 31, 32, 35, 36, 43, 44, 51, 71, 72, 83, 84, 120, 131, 132, 149, 190, 195, 217, 228, 231, 235, 239, 250

Minerva 171
Misenum 55, 77, 108; 118, 135, 155, 250
Mithridates 93, 94, 95
Mitrowitz 237
Moesia(lılar) 47, 48, 78, 131, 134, 144, 162, 181, 193, 217, 233
Moguntiacum (Mainz) 45, 112, 162, 164
Mona 144
Monaco 42
Moralia 256
mores maiorum 57
Mucianus 113, 141, 143
Munatius Plancus 38
Munda 30
Mutina 129
M. Valerius Martialis 254
Mysia 201

Napata 44
Napoli (Neapolis) 55
Narbo 41
Narbonensis 41
Narcissus 97, 101, 103, 245
Narnia 135, 175
Nasamones 163
Naturalis Historia 254
Naumachia 190
Neapolis (Napoli) 75, 119
Nemausus (Nimes) 211
Nero 75, 77, 94, 101, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 127, 131, 139, 142, 145, 146, 148, 149, 160, 165, 171, 175, 185, 247, 249, 251, 252, 253, 254
Nero Claudius Drusus 42, 60
Nerva (Marcus Cocceius) 175, 176, 177, 178, 179, 193, 217, 255
Nicomedia (İzmit) 56, 195, 201, 256
Nicopolis 184, 201
Nil (Nilus) 72, 203
Nimes 200, 259
Nisibis 187
Noctes Atticae 255
Nola 66
Noricum 42, 200, 231
Nova Carthago 123
Novae 184
Numeri 249
Numidia 44, 125, 164
Nymphidius 125

Ocriculum 135
Octavia 29, 34, 60, 65, 66, 81, (Claudius'un kızı) 89, 103, 107, 108, 116
Octavianus 30, 31, 32, 33, 36, 38, 55
Octavius 29, 30
odes 59
Od'lar 59
Oescus 201
Olbiapolis 217
Olympia 83
Olympeion tapınağı 203
Onesicrates 239
Oppius Sabinus 162
Ordovices 144
Orodes 71
Osnabruck 47
Osroene 187, 228
Osroes 185, 188
Ostia 99, 101, 107, 152, 217
Ostorius Scapula 91, 95, 96, 111
Otho M.S. 108, 120, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 248

Ovidius 59
Ovinius 33

Pacorus II, 185 217, 226, 228
Paelignus 94
P. Aelius 190
P. Aelius Hadrianus 179, 183, 190
P. Aelius Hadrianus Afer 193
Palatinus 29, 39, 56, 83
Palestin 113, 145
Palestina 195, 231
Pallas 97, 98, 101, 103, 106
Palmyra 71, 147, 202
Pamphylia 48, 91, 146, 202
Pandateria 64, 75, 108
Panegyricus 255
Pannonia 46, 67, 73, 129, 131, 132, 163, 179, 181, 183, 193, 197, 201, 215, 231, 243
Pantheon 155, 217
Panticapaeum 201
Papius 57
Paralel Hayatlar 256
Paros 190
Parth(lar) 31, 67, 71, 73, 93, 94, 109, 146, 185, 188, 195, 201, 217, 226, 228, 230, 231
Parthamaspates 188
Parthamisiris 185, 186, 187, 188
Parthenius 165, 166, 178
Parthia 48, 49, 110, 111, 146, 147, 188
Parthicus 188, 228
Patara 71
Patavium (Padua) 59
Pater Patriae 41, 68, 77, 106, 211, 228
Patrimonium Caesaris 97
Pausanias 257
Pax Augusta 56
Pedianus Fuscus 204
Peloponnesos 201
Pelusium 203
Pentelikos 171
Perennis 241, 242, 243, 245
Pergamon (Bergama) 56, 71, 201
Pertinax 243, 246
Perusia 31
Pescennius Niger 243
Petilius Cerialis 135, 143, 144
Petra 203
Petronius 85, 118, 123, 178, 254
Phaon 120
Pharasmenes 93, 94, 217
Pharsalia 253
Phidias 83
Philadelphia 77
Philae 43
Philippi 59
Philippos 49
Philo 84
Phraates 48, 94
Phrygia 202, 243
Picenum 193
pietas 58
Pisidia 48, 65
Piso, Gn. 72, 73, 114, 118, 123 175, 252
Pius 225, 226
Pius 211, 245
Placentia 129
Plautia Urgulanilla 89
Plautus Lateranus 118
Plinius 149, 155
Plinius Caecilius Secundus 255
Plinius Secundus 155, 181, 254
Plotina 181, 195, 201
Plotina tapınağı 190
Plutarkhos 256
Poetovio 132

Polemo 86, 94, 95
Pollux 81
Polybius 59, 97, 101
Pompeii 155
Pompeius 49, 83, 184, 203
Pompeius, Gn. 101
Pomponia 63
Pomponius Secundus 87
Po nehri (Padus) 55, 129, 134
Pons Sublicius 217
Pontia 75
Pontifex Maximus 153
Pontifices 224
Pontus 48, 86, 95, 233
Pontus Polemoniacus 120
Poppaea Sabina 108, 109, 114, 118, 127
Poppaeus 57
Populus 53
Porta Nigra 259
Porticus Octaviae 155
Portoria 106
P. Papinius Statius 254
Praefecti Aeraii 38
praefectus praetorio 55, 169
Praefectus Urbi 42, 169
Praefectus vigilium 55
praetor pregrinus 207
praetor urbanus 207
Prasutagus 112
Princeps 31, 60, 247
princeps juventutis 64, 81, 101, 153, 159, 224, 239
Princeps Senatus 38, 40
Principat 31, 41, 52, 53, 54, 67, 87
Principatus 31, 41, 52, 53, 247
proconsul 207
Proculus 129
Procurator 243
Propertius 60
Protegenes 89
Pselcis 44
Ptolemaios 34, (Mauretania kralı) 85
Ptolemaios Caesarion 31
Publius Celsus 197
Publius Q. Varus 46
Puellae Faustinianae 217
Pun 29
Puteoli 83, 205, 211

Q. Curtius Rufus 252
Q. Lollius Urbicus 213
Quad'lar 163, 231, 233, 235, 237, 239
Quadratus 94, 110
Quinquatria 171
Quintilianus 149
Quirinalis 171
Quirinus 55

Radamistus 94
Raetia (İsviçre) 200, 231
Raetia(lılar) 42, 45, 127
Reate 139, 152, 158
Regillus 244
Ravenna 250
Rhandeia 111
Rhein 162, 193, 200, 229, 250
Rhescuporis 73, 74
Rhodos 64, 149, 201
Rhoemetalces 74, 86, 92
Roma(lılar) 29, 31, 36, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 123, 125, 127, 129, 131, 132,

134, 135, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 152, 153, 155, 159, 162, 163, 164, 165, 169, 171, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 192, 193, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 206, 207, 211, 213, 217, 221, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 254, 256, 257, 259

Roma Aeterna 207

Romanus Hercules 245

Roma Tarihi (῾Ρωμαικὴ ἱστορία) 256, 257

Romulus 38

Roxolan'lar 144, 181, 197

Rutilius Gallicus 146

Saba 43

Sabina 195

Sabin'ler 139, 157

Sabinus 160

Sabinus (Flavius) 135

Salassi 41

Sali'ler 221

Sallustius Lucullus 165

Salvius Iulianus 207

Salzburg 42

Samnium 135

Samos 149

Samosata 146, 202

Samothrace 201

Sanatruces 188

Sardes 77

Sardunya 51, 149

Sarmatia 233, 242

Sarmatia Aorsi 95

Sarmaticus 233

Sarmat'lar 144, 145, 165, 181, 195, 197, 233, 237

Sarmizegethusae 183, 233

Satirae 59

Satir'ler 59

Saturae (Satyricon) 254

Saturnalia 106

Saturninus 179

Saturninus (Antoninus) 164, 165

Save 237

Saxa Rubra 135

S.C. Hosidianum 99

S.C. Largianum 98

S.C. Orfitianum 237

S.C. Ostorianum 98

Scribonia 60

Scribonius 49

S.C. Vellaenum 98

Sebastos 38

Seianus 73, 74, 75, 76

Seleuceia 188, 228

Selinus 190

Senatus 52

Senatus Consulta (S.C.) 98, 207

Seneca 97, 101, 103, 105, 106, 110, 118, 120, 123, 252, 253, 254

Sentius Saturninus 87, 89

Serdica (Sofya) 47

Serdi'ler 47

Sertorius Macro 76, 79, 81

Servianus 204, 206

Severus 246, 249

Seville 179

Sextus Papinius 86

Sicilya 29, 201

Silius Nerva 41

Silures 95, 96

Silur'lar 144

Sinope (Sinop) 49

Sinuessa 103

S. Julius Frontinus 254
Silvae 254
Silvanus Julianus 241
Simon 204
Singara 187
Sirmium 233, 237
Smyrna 201, 235
Soaemus 228, 233
Solon 201
Solway 200
Sparta 201
Spasinu Charax 188
St. Bernard 41, 129
Stephanus 166, 167
Strabon 256
Strategemata 254
Stratonicea 201
Succuba 221
Sueb'ler 165, 178
Suetonius 97, 157, 158
Suetonius Paulinus 112
Sugambri 45
Suriye 31, 49, 71, 179, 183, 185, 188, 190, 195, 202, 203, 226, 228, 233, 234, 235, 239, 250, (Syria) 71, 72, 131, 146, 148, 177
Syene 43
Syria Palaestina 204

Tabularium 257
Tacfarinas 73
Tacitus 125
Tagus 259
Tapae 181
Tarentum 177
Tarraco 41, 201
Tarrutenius Paternus 241
Tarsus 195, 201
Tasciovanus 41
Taunus 161, 162
Templum Augusti 217
Terentius Varro 41
Tertulla 139
Tertullianus 237
Tettius Julianus 163
Teuctri 45
Teutoberg 47
Thamesis (Taymis nehri) 91
Thebae 203
Thebais 254
Thermae Agrippae 155
Thermae Commodianae 246
Thessalia 201
Thracia 47, 48, 73, 74, 86, 89, 92, 139, 148, 201
Thurii 38
Thurinus 29, 38
Tiber (Tiberis) 98, 99, 135, 211, 226, 228, 246
Tiberius 41, 42, 45, 46, 47, 48, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 88, 89, 92, 93, 96, 98, 125, 131, 247, 252
Tiberius Alexander 131
Tiberius Gemellus 75, 77, 79, 81
Tibullus 60
Tibur (Tivoli) 208
Tigellinus 118, 120
Tigidius Perennis 241
Tigranes 110, 111
Tigranocerta 110
Tigris (Dicle) 188
Tineius Rufus 204
Tingitana 91, 215
Tiridates 94, 110, 111, 147
Titianus 129, 131
Titus 132, 139, 145, 147, 149, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 171, 190, 248, 255

Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus 204, 205, 207
toga 236
toga virilis 43, 75, 79, 81, 101, 105, 221, 234
Tomis (Köstence), 59
Traianapolis (Selinus) 190
Traianus 165, 178, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 193, 195, 197, 217, 248, 249, 251, 252, 255, 259
Traianus sütunu 190
Trans-Caucasia 217
Trapezus 201, 203
Trèves 259
Treveri 74, 147, 143
tribunica potestas 39, 53, 57, 62, 64, 87, 141, 147, 205, 213, 225, 236
tribunus militum 59
tributum 107
Tristia 59
triumphator 162
Troia 201
Tropaeum Alpium 42
Tropaeum Traiani 184
Tuna 42, 46, 47, 48, 132, 144, 177, 178, 179, 181, 197, 233, 234, 237, 250
Tunus 259
Turullius 33
Tutor 144
Tyana 201
Tyne 200
Tyrrhenicon 103

Ulpia Traiana 183
Ulpius Marcellus 243
Ulysses Stolatus 81
Umbria 60
Ummidius Quadratus 241 256
Usipetes 45

Valais 41
Valens 131, 132, 134
Valentinus 143
Valerius Maximus 252
Vallum Antonini 214
Vallum Hadriani 200
Vandal'lar 240
Vardanes 93, 110
Varus, P.Q. 46, 47, 64, 92
vectigalia 107
Vectiliana Villa 245
Velius Rufus 163, 241
Venetia 231
Ventidius Cumanus 113
Venus 207
Venusia 58
Veranius Q. 91
Vergilius 57, 59, 83
Verginius Rufus 123, 125
Verona 134
Vesontio (Besançon) 123
Vespasianus 91, 113, 131, 132, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 159, 160, 175, 184, 247, 248, 252, 254, 255, 257
Vesta 126
Vestia 149
Vestricius Spurinna 129
Vetera 144
Vezüv (Vesuvius) 155, 157
Via Appia 149, 190
Via Claudia Augusta 99
Via Claudia Nova 99
Via Flaminia 56
Via Traiana 190, 192

Vibia Sabina 193
Vibius Marsus C. 94
Vicesimae 106
Victoria Faustina 241
Vienna 42, 49
viginti-viratae 52
Viminacium 181
Vindelici 42
Vindex, C.J. 119, 123, 125, 142
Vindobona (Viyana) 237
Vindonissa 45, 129
Virtus 149
Visurgis 47
Vitae duodecim Caesarum 255
Vitellius 125, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 141, 142, 145, 149, 248
Vitellius L. 135
Vologases 94, 110, 111, 146, 147, 195, 217, 226, 228
Vonones 71, 94
Wales 95, 144
Weser 69
Westphalia 45
Windisch 45
Xanten 45
Yunanistan 113, 118, 149, 229, 233
Zeno 71
Zenobia 34
Zeugma 146
Zeus 83
Zeus Olympios 201, 207
Zeus Panhellenios 201